

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİMDALI
İSLAM HUKUKU BİLİMDALI

İSLAM HUKUKUNDA ŞAHSA ÖZEL
DÜZENLEMELER VE FİKHÎ TAHLÎLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan SARITEPE

HAZIRLAYAN
Ayşe DURUMLU

ELAZIĞ-2018

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİMDALI
İSLAM HUKUKU BİLİMDALI

İSLAM HUKUKUNDA ŞAHSA ÖZEL
DÜZENLEMELER VE FİKHÎ TAHLÎLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan SARITEPE

HAZIRLAYAN

Ayşe DURUMLU

Jürimiz, .../.../..... tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Prof. Dr. Mehmet ERDEM
2. Doç. Dr. Mehmet BİRSİN
3. Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan SARITEPE

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun.....tarih ve
..... sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****İslam Hukukunda Şahsa Özel Düzenlemeler ve Fıkhî Tahlîli****Ayşe DURUMLU****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı****İslam Hukuku Bilim Dalı****Elazığ–2018, Sayfa: IX+116**

Temelini Kur'an ve sünnetten alan İslam Hukuku bir bütün olarak mülâhaza edildiğinde, mükelleflerin emir ve nehiylere aynı seviyede muhatap olması icap eder. Ancak Kur'an'da, "Hasâisü'n-Nebî" olarak adlandırılan Hz. Peygamber'e (s.a.v) bazı hükümler zikredilmektedir. Bu hükümler Hz. Peygamber'e (s.a.v) tahmil edilen ağır risâlet vazifesinin hafifleyebilmesi için Rabbi ile daimi irtibat halinde olmasını gerektiren ibadetler, ümmete örnekliği noktasında, çirkin ithamlardan uzak bir konumda olmasını sağlayan yasaklar, İslam'ın intişarı için lüzumlu olan bazı mubahlar, içermektedir.

Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v) kendisine verilen görevi ifa ederken gönderilmiş olduğu ortamın şartlarını ve muhataplarının ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak "Kadâyâ'l- A'yân" denilen özel düzenlemelerde bulunmuştur. Kur'an ve Sünnette karşılaştıkları olaya dair açık bir hüküm bulamayan sahâbe de, gerek ictihadî gerekse de siyasi konumlarının gerektirdiği şartları haiz, dünyevi ve uhrevî bazı maslahata uygun çözümler geliştirmişlerdir. Biz bu çalışmamızda bu özel düzenlemelere ve bu düzenlemelerin başkaları için de geçerli olup olamayacağına ilişkin fukahanın görüşlerini ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Hasâis, Kadâyâ'l- A'yân, Maslahat, Teşrî

ABSTRACT

Master Thesis

**Personal Legal Arrangements in Islamic Law and the Analysis of the
Jurisprudence**

Ayşe DURUMLU

The University of Fırat

The Institute of Social Science

The Department of Basic Islamic Sciences

The Department of Islamic Jurisprudence Science

Elazığ–2018, Pages: IX+116

When Islamic law is enterly thought, it is based on Qur'an and Sunnah, all puberties should have a sense of responsibility for orders and disorders of it on the same level, but Qur'an tells about some special applications which belong to prophet Muhammed are called "Hasaisün Nabî" These applications are worships for Prophet who is always in contact with Allah, in order to make looding heavy prophetic duties easy. They are also prohibitions that make him far away from ugly accusations at the point of ummah, as a model, and contain some mubahs that are necessary for spreading Islam.

In addition, while prophet was fulfilling the task of prophetic, he did some special applications which are called "Kadâyâ'l-A'yân" he took into consideration the conditions and needs of community who is sent. When Sahâbi didn't find any signs about the events in Qur'an and Sunnah, they found solution about some earthly and afterlive issues dealing whit social and political circumstonces by using different applications. We will try to talk about these special applications, whether they are valid for other communities or not according to opinions of fuqaha.

Key Words: Hasais, Kadâyâ'l- A'yân, Maslahat, Teşrî

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ.....	1
I.I. Tezin Konusu.....	1
I.II. Tezin Amacı ve Önemi	2
I.III. Tezin Yöntemi ve Kaynakları.....	2
I.IV. Kavramsal Çerçeve.....	4
I.IV.I. Hasâis.....	4
I.IV.II. Kadâya'l-A'yân.....	5
I.IV.III. Maslahat.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ŞAHSA ÖZEL DÜZENLEMELER AÇISINDAN SÜNNET'İN

BAĞLAYICILIĞI	9
1.1. Kur'an'da Hz. Peygamber'e (s.a.v) İttibâ	9
1.1.1. Yapı Bakımından Sünnetin Tasnifi	11
1.1.1.1. Kavli Sünnet	11
1.1.1.2. Takrirî Sünnet	11
1.1.1.3. Fiilî Sünnet.....	11
1.1.1.3.1. Teşrî Nitelikli Fiiller	12
1.1.1.3.2. Beşer Nitelikli Fiiller.....	12
1.1.1.3.3. Hz. Peygamber'e Özel Fiiller/Hasâisü'n-Nebî	16
1.1.1.3.3.1. Farz Olan Hükümler	16
1.1.1.3.3.2. Haram Olan Hükümler	16
1.1.1.3.3.3. Mubah Olan Hükümler.....	17
1.1.1.3.3.4. Bahşedilen Faziletler	17
1.1.2. Sünnet'in Kaynağı	19
1.1.2.1. Sünnet'in Tamamının Vahiy Mahsulü Olduğu Görüşü.....	22
1.1.2.2. Sünnet'in Bir Kısımının Vahiy Olduğu Görüşü	24

1.1.2.3. Sünnet'in Vahiyle İlişkisi Olmadığı Hakkındaki Görüşler.....	25
1.1.3. Bağlayıcılık Yönünden Sünnetin Tasnifi	26
1.1.3.1. Şihabüddîn el-Karafi'nin Tasnifi	27
1.1.3.2. Şah Veliyyullah'ın Tasnifi.....	28
1.1.3.3. Muhammed Tahir İbn Âşûr'un Tasnifi.....	28
1.1.4. Sünnet'in Kur'an'a Karşı Fonksiyonu.....	31
1.2. Sahâbe Kavli	32
1.2.1. Sahâbî Kavli'nin Hüccet Değeri.....	35
1.2.2. Sahâbî Kavli'nin Hüccet Olma Bakımından Çeşitleri.....	37
1.2.2.1. Sahâbe İcmâi.....	37
1.2.2.2. Sahâbenin İhtilafı	37
1.2.2.3. Bir Sahâbînin Yaygınlık Kazanmış Sözü	37
1.2.2.4. Bir Sahâbînin Tabiun Döneminde Yaygın Olan Sözü.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

2. ŞAHSA ÖZEL DÜZENLEMELERİN GENEL TEŞRÎİ BAKIMINDAN

DEĞERLENDİRİLMESİ	40
2.1. Hz. Peygamber'e (s.a.v) Özel Hükümler ve Fıkhî Tahlîli	41
2.1.1. Teheccüd Namazının Hz. Peygamber'e (s.a.v) Farz Olması.....	41
2.1.1.1. Teheccüd Namazının Her Müslüman'a Farz Olduğu Görüşü	42
2.1.1.2. Teheccüd Namazının Sadece Hz. Peygamber'e Farz Olduğu Görüşü ...	45
2.1.1.3. Teheccüd Namazı Hiçbir Zaman Farz Kılınmadı Görüşü	46
2.1.2. Zekât'ın Hz. Peygamber'e (s.a.v) ve Ailesine Yasak Olması	48
2.1.3. Taaddüd-i Zevcât Hususunda Hz. Peygamber'e (s.a.v) Verilen Ruhsat	56
2.1.4. Visâl Orucunun Hz. Peygamber'e (s.a.v) Mubah Olması	63
2.2. Belirli Bir Sahâbî İçin Konulan Özel Hükümler ve Fıkhî Tahlîli	67
2.2.1. Kurban Hakkında Verilen Özel Ruhsat	68
2.2.2. Erkeklerin İpek Giyinmeleri İle İlgili Verilen Ruhsat.....	73
2.2.3. Şahitlikte Tek Kişinin Şehadetinin Kabul Edilmesi	77
2.3. Hulefâ-i Râşidîn Dönemindeki Özel Uygulamalar ve Teşrîe Etkisi	81
2.3.1. Zekât Vermek İstemeyenlerle Savaş	83
2.3.1.1. Dinden Tamamen Dönen Grup	84
2.3.1.2. İbadetlerin Arasını Ayıran Grup	87
2.3.2. Erkeğin Hanımının Cenazesini Yıkaması	90

2.3.3. Ehl-i Kitap Hanımlarla Evliliğin Yasaklanması.....	93
2.3.3.1. Daimi Evlenme Engelleri.....	94
2.3.3.2. Geçici Evlenme Engelleri	94
SONUÇ	100
KAYNAKÇA.....	103
Ek 1. Orijinallik Raporu.....	115
ÖZGEÇMİŞ	116

ÖNSÖZ

Teşrî için temel kaynak olan Kur'an-ı Kerim, kişilerin sorumluluklarının belirlenmesi noktasında aslî delildir. Vahyin ilk muhatabı olan Hz. Peygamber (s.a.v), ahkâmında ilk tatbik edicisiydi. Kendisine verilen nübüvvet vazifesinin ifası için farklı emirlere muhatap olmuştu. Ancak bu emirler hiçbir şekilde Hz. Peygamber'e (s.a.v) ümmetinden ayrı bir şekilde özel bir şariat belirlendiği anlamına gelmemelidir. Zira bu özel hükümler bazen umuma tanınan mubahların nehyedilmesi formunda (zekât alamaması), bazen de ibadetlere ek olan bazı mükellefiyetleri (teheccüd namazı) ihtiva etmekteydi.

İslam'ın ikinci temel kaynağı olan Sünnet, Kur'an'ı tefsir, tahsis ve anlamaya yönelik fonksiyonlarından ötürü, Müslümanlar tarafından ilk asırdan beri titizlikle takip edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v), gelen vahyi sadece aktarmıyor, muhatabın kavrayabileceği bir şekilde açıklıyor, fiili olarak gösteriyor ve zarurete binâen hükmü hafifletiyordu. Peygamber olarak vazifelendirildiği ortamı çok iyi tanıyan ve vahyin ilk muhatapları olan sahabenin özelliklerini ve zaafılarını bilen Hz. Peygamber (s.a.v) zaruret durumlarında gerekli prensipleri kullanarak ihtiyaca cevap verecek şekilde özel düzenlemeler yapmıştır.

İslam'ın sonraki nesillere ulaştırılmasında önemli bir yere sahip olan sahâbe, Hz. Peygamber'in (s.a.v) âhirete irtihalinden sonra karşılaştıkları olaylarda Kur'an ve Sünnete mutabık hareket etmişlerdir. Bazı olaylarda ise bu iki kaynakta açık bir delil delil bulamadıkları için ictehadî, siyasi konuları itibariyle özel düzenlemelerle çözüm bulmuşlardır. Ancak bu düzenlemeler hiçbir zaman asıl hükümlere muhalif olmamıştır. Ulemâ gerek Hz. Peygamber'e (s.a.v) gerekse de sahâbeye özel bu düzenlemelerin umuma teşmil edilip edilmeyeceği üzerine çalışmalar yapıp bu hükümlerin teşrîe etkisini tespit etmeye çalışmışlardır.

“Hz. Peygamber'e (s.a.v) Özel Hükümler”, müstakil eserlerde ele alınacak derecede zengin bir arşive sahiptir. “Sahâbe'ye Özel Düzenlemeler” ise Fıkıh Usul'ü kitaplarında ve diğer eserlerde müstakil bir başlık altında ele alınmamıştır. Her bir olay, ilgili olduğu başlık altında zikredildiği için konuyla ilgili hadis kaynakları ve fıkıh eserlerinin ilgili konu başlıklarını inceleyip, fıkıh kitaplarından teşrî yönünü tetkik ettik. Çalışmamızda Kütüb-i Sitte içerisinde yer alan hadislerle iktifa ettik.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden ibaret olup girişte araştırmanın konusu, amacı, yöntemi ve kaynakları hakkında bilgi verdikten sonra tezle ilgili temel kavramlara yer verdik. Birinci bölümde, özel uygulamalara muhatap olanların konumları ve özel uygulamaların nedenleri üzerinde durduk. İkinci bölümde ise Hz. Peygamber'e (s.a.v), Sahâbe'ye ve Sahâbe'nin tatbik ettiği özel uygulamaları örnekler üzerinden inceleyerek teşrîe etkisi üzerinde durduk.

Öncelikle konunun seçiminde ve sonuçlandırılmasında yardımlarını esirgemeyerek tezin her aşamasında yol gösterici uyarılarıyla yardımlarını gördüğüm Danışman Hocam Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan SARITEPE'ye, ders döneminde konuyla ilgili fikirlerini beyan edip çalışma yöntemi konusunda müstefid olduğum Hocam Prof. Dr. Mehmet ERDEM'e, tezi baştan sona okuyarak gerekli uyarılarda bulunan ve E-Kütüphanesini cömertçe kullanımına sunan Dr. Öğr. Üyesi Zuhâl DAĞ'a, ilminden faydalandığım babam Abdulsebur DURUMLU'ya ve her zaman beni destekleyen aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

KISALTMALAR

a.s	: Aleyhi's-Selam
b.	: Bin
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DİBY	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
Hız.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
İÜİFD	: İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Md.	: Madde
r.a	: Radıyallahuanh
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
s.a.v	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss.	: Sayfalar arası
t.y	: Basım tarihi yok
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDVY	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
thk.	: Tahkik eden
y.y.	: Basım yeri yok
yay.	: Yayınları

GİRİŞ

I.I. Tezin Konusu

Kur'an'da Hz. Peygamber'in (s.a.v) farklı vazifelerinden bahsedildiği gibi O'na lütfedilen hususiyetlerden de bahsedilir. Bunlar “Hasâisü'n-Nebî” olarak adlandırılan Hz. Peygamber'e (s.a.v) has olan hükümlerdir. Bu hükümlerin özel olduğunu bizzat ayette “**sana mahsus olmak üzere**”¹ şeklinde ifade buyrulan hitaptan ya da hadislerde Hz. Peygamber'in (s.a.v) “*yalnız bana mubah kılındı veya haram kılındı*”² ifadelerinden anlıyoruz. Bu hükümler farz, mubah, haram ve bahsedilen faziletler olmak üzere dört farklı başlık altında ele alınır.

İslam'ın ikinci temel kaynağı olan sünneti doğru bir şekilde anlayabilmek için, bütün mükelleflere şamil olan hadislerle, muayyen bir muhit ve kavme has olan hadisleri ayırmak; yine aynı şekilde muayyen bir halin cevabı olarak vârid olan hadislerle, umumi ve devamlı olarak vârid olan hadisleri birbirinden ayırmak gerekir.³ Hz. Peygamber (s.a.v) İslam'ın hükümlerini muhataplarına tebliğ ederken, onların içinde bulunmuş oldukları özel durumları göz önünde bulundurarak kişiye özel düzenlemelerde bulunmuştur. Bu düzenlemeler neticesinde “Kadâyâ'l- A'yân” denilen muayyen bir olay ve belli şahıslara has ruhsatlar ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v) bazen olay esnasında bu ruhsatın sadece karşısındaki şahsa özel olduğunu dile getirmiş bazen de hadislerde bu istisnayı yapmamış, lakin sahabe daha sonra bu ruhsatların vârid olduğu kişilere ve o olaya özel olduğunu dile getirmişlerdir.

Sahâbe, Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra Ondan öğrenmiş oldukları bilgiler ışığında Kur'an ve Sünnet'e mutabık bir yol izlediler. Ancak bazen karşılaştıkları olaylarla ilgili Kur'an'da ve Sünnet'te açık bir hüküm bulamıyorlardı. Bu gibi durumlarda gerek icihadî gerekse de siyasi konumlarının gerektirdiği şartları haiz, dünyevi ve uhrevî bazı prensiplere uygun farklı düzenlemeler yaparak çözüm yolları buluyorlardı. Ancak bu düzenlemeler hiçbir şekilde naslara aykırı olmayıp dinin, dünyevî ve uhrevî maksatlarına muvafık olmak şartıyla maslahata mebni olan uygulamalardı. Tezimizin konusunu, Kur'an, Sünnet ve sahâbî uygulamasından

¹ el-Ahzâb, 33/50; benzer bir ifade için bkz. el-İsrâ, 17/79.

² Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, **el-Câmiu's-Sahîh**, Dâru's-Selâm, Riyâd, 2008, Zekât, 161; Bu anlamdaki başka bir hadis için bkz. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî, **el-Câmiu's-Sahîh**, Dâru's-Selâm, Riyâd, 2008, Zekât, 60; Cihad, 187.

³ Yusuf el- Karadâvî, **İslâm Hukuku Evrensellik-Süreklilik**, (çev. Yusuf Işıcık- Ahmet Yaman), Nida yay. İstanbul 2014, s. 161.

hareketle “İslam Hukukunda Şahsa Özel Düzenlemeler ve Fıkhî Tahlîli” oluşturmaktadır.

I.II. Tezin Amacı ve Önemi

Temelini Kur'an ve Sünnet'in oluşturduğu İslam Hukuku, genel hükümlerin yanı sıra bazı özel düzenlemeleri de ihtiva etmektedir. Kur'an, Sünnet gibi İslamî kaynaklarda yer alan bu hükümlerin bazı şahıslara imtiyaz tanıdığı yönündeki yanlış mülahazaların giderilmesi önem arz etmektedir. İslam hukukundaki özel hükümlerin fıkhî tahlilini yaparak teşrideki yerinin tespit edilmesi ve bu özel düzenlemelerin umuma teşmil edilip edilemeyeceğinin tespiti bu araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır.

İslam'ı bir bütün olarak göz önünde bulundurduğumuzda ahkâmının herkese aynı şekilde tatbik edilmesi gerektiği ifade edilebilir. Ancak Kur'ân, Sünnet ve daha sonraki kaynaklarda umumi hükme mugayir ya da umumi hükmün dışında kalan bazı uygulamalar varid olmuştur. Bu çalışmada genel ve özel uygulamaları aktararak hangilerinin umuma teşmil edileceği ve hangilerinin mevzu bahis kişilerle/olaylarla sınırlı kalacağının tespit ve tahlilinin, ilim dünyasına katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

I.III. Tezin Yöntemi ve Kaynakları

İslam Hukukunda şahsa özel düzenlemelerin fıkhî tahlilinin yapılacağı bu çalışma giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Girişte tezin konusu, amacı, önemi ve yöntemi ile ilgili kısa açıklamalar yaptıktan sonra hasâis, kadâyâ'l-a'yân ve maslahat gibi kavramlara yer vererek kavramsal çerçeve çizeceğiz. Birinci bölümde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) örnekliliği üzerinde durup hangi fiillerine uyulması gerektiğini aktardıktan sonra Onun teşrî yetkisi üzerinde durarak genel hükümlere muhalif verdiği hükümlerin nedenlerini anlamaya çalışacağız. Son olarak bu bölümde bir fıkıh usulü kavramı olan sahâbî kavlîni değerlendirerek sahâbenin uygulamalarının temelinde yatan asıl nedenlerin üzerinde duracağız.

İkinci bölümde öncelikle Kitap ve Sünnet'te Hz. Peygamber'e (s.a.v) özel olduğu bildirilen hükümler ve bu hükümlerin İslam Hukukundaki yeri üzerinde durarak bu düzenlemelerin umuma teşmil edilip edilmeyeceği ile ilgili görüşleri aktaracağız. İkinci olarak sünnette sahâbeye uygulanan özel hükümleri örnekleriyle izah edip konuyla ilgili genel bilgiler ve düzenlemeler sonrasında ruhsatı içeren rivâyetler ve

rivâyetler çerçevesindeki tartışmalar hakkında bilgileri aktardıktan sonra bahsi geçen ruhsatların, teşrîe etkisinin olup olmadığı hususunda sahabe ve ulemânın görüşlerine yer vereceğiz. Son olarak Hulefa-i Raşidin döneminde fukahânın Kur'an ve Sünnet çizgisini takiben yapmış oldukları özel düzenlemeler ve teşrîe yansımalarına yer verip sonuç bölümünde her bir bölümde elde ettiğimiz verilerle ulaştığımız neticelere ve kanaatlere yer vereceğiz.

Tezimizin birinci bölümünde ağırlıklı olarak İmâm Şafîî'nin (v. 204/820) *er-Risâle*'si, İbn Hişâm'ın (v. 218/833) *Sîretü'n-Nebeviyye ve Ehkâmu'l-Hasse fî Sünneti'n-Nebevîyye* adlı eseri, Cessâs'ın (v. 370/981) *el-Fusûl fî'l-Usûl*'ü, Debûsî'nin (v. 430/1039) *Takvîmu'l-Edille*'si, Serahsî'nin (v. 483/1090) *Usûl*'ü, Gazzâlî'nin (v. 505/1111) *el-Mustesfâ*'sı, Âmidî'nin (v. 631/1233) *el-İhkâm*'ı, İbn Salâh'ın (v.643/1245) *Ulûmu'l-Hadîs*'i, Karâfî'nin (v. 684/1285) *el-Furûk* adlı eseri, İbn Hacer'in (v. 852/1449) *Nühbetü'l-Fiker ve Nüzhetü'n-Nezar*'ı, Sehâvî'nin (v. 902/1497) *Fethu'l-Muğîs*'i, Süyûtî'nin (v. 911/1505) *Hasâisu'l-Kübrâ ve Tedrîbu'r-Râvî* adlı eserlerinden istifade ettik.

İkinci bölüm ve tezin genelinde zikredilen ayetlerin tefsirleri için, Taberî'nin (v.310/ 923) *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Cessâs'ın (v. 370/980) *Ahkâmu'l-Kur'an*'ı, Râzî'nin (v.606/1210) *Tefsîru'l-Kebir*, Kurtubî'nin (v. 671/1273) *el- Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*'ı, İbn Kesîr'in (v. 774/1373) *Tefsîru'l- Kur'ani'l- Azîm* adlı eserler başvurduğumuz başlıca kaynaklardandı. Hadis rivâyetleri için *Kütüb-i Sitte* eserleri çerçevesinde kalmayı tercih ettik. Özel uygulamalarla alakalı aktardığımız hadislerin şerhleri için *İbn Hibbân'ın* (v. 354/965) *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*'ı, Hattâbî'nin (v. 388/998) *Meâlimu's-Sünen*'i, Zeylaî'nin (v. 762/1360) *Nasbü'r-Râye li-Ehâdîsi'l-Hidâye*'si, İbn Hacer'in (852/1449) *Fethü'l-Bârî ve el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe* adlı eserleri, Aynî'nin (v. 855/1451) *Umdetu'l-Kârî*'si, Süyûtî'nin (v. 911/1505) *Durru'l-Mensûr fî Tefsîri bi'l-Me'sûr* ve *Buluğu'l-Meram*'ı, Muhammed Sübkî'nin (v. 1352/1933) *el- Menhelü'l-Azbi'l- Mevrud Şerhu'l- Süneni'l- İmâm ebî Dâvud* adlı Hadis eserlerinden yararlandık.

Özel uygulamaların fikhî boyutu ve teşrîe etkisinin tespiti için incelediğimiz eserlerin başında; İmâm Şafîî'nin (v. 204/820) *el-Umm'u*, Tahâvî'nin (v. 321/933) *Muhtasaru't-Tahâvî*'si, Serahsî'nin (v. 483/1090) *Mebsut'u*, Gazzâlî'nin (v. 505/1111) *el-Vasît*'i, İbn Rüşd'ün (v. 520/1126) *Bidâyetü'l-Müctehid*'i, Kâsânî'nin (v. 587/1191) *Bedâiu's-Sanâi*'si, İbn Kudâme'nin (v. 620/1223) *el-Mukni*'si, Mevsilî'nin (v.683/1284)

el-İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar'ı, Halebî'nin (v. 956/1549) *Multeka'l-Ebhur'u*, Heytemî'nin (v. 974/1567) *Tuhfetu'l- Muhtac bi Şerhi'l Minhâc'ı*, Şirbînî'nin (v. 977/1570) *Muğni'l- Muhtac ila Ma'rifeti Meânî Elfâzu'l- Minhac* adlı kaynaklar gelmektedir. Konumuz ile ilgili kavramlar için genellikle İbn Manzûr'un (v. 711/1311) *Lisânu'l- Arab'ı*, Fîrûzâbâdî'nin (v. 817/1415) *Kâmûsu'l-Muhît'i*, Kolektif bir çalışma ürünü olan *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* ve benzeri lügâvî eserlerin ilgili maddelerine başvurduk.

I.IV. Kavramsal Çerçeve

I.IV.I. Hasâis

Sözlükte, “Bir şeyi belirleyici özellik, ayrıcalık, sadece bir kimse de ya da bir şeyde bulunan özellik” anlamlarına gelen “خاص/Hâs” kelimesinin çoğulu olan “خصائص/hasâis” kavramı,⁴ genellikle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) diğer insanlardan ayırt edilmesini sağlayan özellikleri için kullanılan bir kavramdır.⁵ Bu özelliklerin içerisine, fiziksel özelliklerin yanında diğer peygamberlere verilmeyen bazı vasıfların kendisine verilmesi⁶ ve Peygamber olduktan sonra vuku bulan mucizeler girmektedir. Ancak bu kavram fikhî bir terim olarak genel hükümlerden farklı olarak sadece Hz. Peygamber'e (s.a.v.) has olan bazı hükümleri ifade etmek için kullanılır.⁷

Kur'an ve Sünnet'te Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hasâisi ile ilgili birçok delil bulunmaktadır. Özellikle Ahzâb sûresinde Hz. Peygamber'e (s.a.v) has hükümlerden bahsedilmektedir.⁸ Bazı ayetlerde “**Sadece sana mahsus olmak üzere**”⁹ ifadelerinin yer alması, ayrıca bazı hadislerde “*Allah yalnız Rasûlüne izin vermiş, size vermemiştir*”¹⁰ gibi bazı hususiyetlerin ve yükümlülüklerin kendisine tahsis edildiği ifadelerinin yer alması, birtakım hükümlerin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) özel olduğunun

⁴ İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sader, Beyrut, t.y. VII, 24-26; Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar yay. İstanbul, 2013, s.183; Paçacı, İbrahim, “Hass”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİBY, Ankara, 2006, s. 237.

⁵ Yavuz, Yusuf Şevki, “el-Hasâisü'l-Kübrâ”, *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 276.

⁶ Buhârî, Salât, 56, Humus, 8; Müslim, Mesâcid, 3; Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *es-Sünen*, Dâru's-Selâm, Riyâd, 2008, Gusûl, 26.

⁷ Cüveynî, Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf, *Nihâyetü'l-Matlab*, Dâru'l-Minhac, Cidde 2007, XII, 6-22; Beğâvî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud b. Muhammed b. el-Ferra, *et-Tehzîb*, (thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavviz), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 1997, V, 215-228; Zerkeşi, Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh eş-Şafî, *el-Bahru'l-Muhît*, Dâru Safve, Kuveyt 1988, IV, 186; Hattab, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman, *Mevâhibü'l-Celîl li Şerhi Muhtasari Halîl*, Dâru Alemlî'l-Kütüb, Beyrut/Lübnan 2003, IV, 192-204.

⁸ el-Ahzâb, 33/28-59.

⁹ el-Ahzâb, 33/50; benzer ifade için bkz. el-İsrâ, 17/79.

¹⁰ Buhârî, İlim, 37.

delillerindendir. Siyer ve şemâil kitaplarında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hasâisini ele alan başlıklar açılmış hatta ayrıntılı bir şekilde inceleyen müstakil eserler kaleme alınmıştır.¹¹

Hz. Peygamber'e (s.a.v.) has hükümler, fıkıh kaynaklarında farz, haram, mubah ve bahşedilen faziletler olmak üzere dört başlık altında incelenir. Farz olan yükümlülükler diğer Müslümanlara da tavsiye edilmekte olup, haram olan hususiyetlerden imkânlar ölçüsünde kaçınmak gerekli iken mubah olan hususiyetler sadece Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hasır.¹²

I.IV.II. Kadâya'l-A'yân

Kadâ/قضي kelimesi sözlükte, “hükmetmek, emretmek, ifâ etmek ve anlaşmazlıkları karara bağlamak”,¹³ “عين/Ayn” kelimesinin cemisi olan a'yân kavramı ise, “bir şeyin aslı, kaynak, zâhirî duyulardan biriyle idrak edilen bizâtihi kâim olan”¹⁴ gibi anlamlara gelir. Burada kadâyâ'l-a'yândan maksat, umumi hükümlere mugayir olan hususi olaylardır.¹⁵

Usûl kitaplarında, “kadâyâ'l-a'yân” kavramının bileşik olarak tam ve câmi bir tanımına rastlamak mümkün değildir. Ancak örneklerle tanımlama yoluna gidilmiştir. Birçok nassın araştırılmasından sonra, sünnet-i nebevîyyede geçen kadiyyetü ayn, “Hz. Peygamber'in (s.a.v.), umumiyet ifade eden delillerin delaletine muhalif olarak, ya hususiyet delilinden dolayı ya da olaydaki var olan mücmel ifadelerden dolayı herhangi bir olayda başkasının ona iltihak edilmesi memnu' olacak şekilde özel bir şahsa mahsus olan hükmüdür.” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁶

İslam hukukunda ahkâmın değişme sahasını belirlemede başvurulacak taksimlerden biri olan özel teşrî getiren hükümler, çoğu zaman hakkında vârid olduğu kişi ya da olayla sınırlı kalır. Hiçbir zaman değişikliğe uğramayan hükümler ise, genel teşrî hükümlerdir. “Genel ve farklılık arz etmeyen konularla ilgili küllî ya da genel

¹¹ Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân Ebû Bekr, **el-Hasâisu'l-Kübrâ**, (thk. Muhammed Halil Heras), Dâru'l-Kütübî'l-Hadisiyye, yy. 1967; Abdulhalim Mahmud, **Delâilü'n-Nübüvve**, Dâru'l-Kitâbi'l-Mısri ve'l-Lübnanî, Kahire-Beyrut, 1991.

¹² Cüveynî, **Nihâyetü'l-Matlab**, XII, 6-22; Beğâvî, **et-Tehzîb**, V, 215-228; Zerkeşî, **el-Bahru'l-Muhît**, IV, 186; Hattab, **Mevâhib**, IV, 192-204.

¹³ İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, XV, 186; Tehânevî, Muhammed Ali, **Keşşâfü Istilahâtî'l-Fünûn ve'l-Ulûm**, Mektebetü Lübnan, Beyrut/Lübnan, 1996, II, 1323; Komisyon, **Kavramlar Sözlüğü**, s. 366; Erdoğan, **Terimler**, s. 298.

¹⁴ İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, XIII, 301; Tehânevî, **Keşşâf**, II, 1242; Muhammed el-Hîmî, **el-Ahkâmu'l-Hasse fî Sünneti'n-Nebevîyye**, Daru'l-Fikr, Dimeşk, 2014, s. 21.

¹⁵ Koca, **Tahsis**, s.333.

¹⁶ Hîmî, **Ahkâmu'l-Hasse**, s. 22-23.

teşrî getiren ahkâm konulurken, daha çok bunların tatbiki mahiyetinde olan özel konularla ilgili olarak verilmiş cüz'î ya da özel çözüm getiren hükümlerdir.” şeklinde de tanımlanan kadâyâ'l-a'yân, genel hüküm bildirmediği için değişikliğe uğrayabilir.¹⁷

“Bazı usûlcüler, özel bir ferde yapılan hususi muamelenin umumi hükmü tahsis edeceğini kabul etmişlerdir. Onlara göre, bir şey hakkındaki izin veya yasaklama, illet açıklanarak yapılmışsa, bu durum onun bağlı olduğu illetle tahsis edilmesi demektir. Açıklanan illetle veya Hz. Peygamber'in (s.a.v.) izin verdiği ya da yasakladığı tahsis ise caizdir.¹⁸ Hz. Peygamber'in (s.a.v) hitabının özel bir şahsa ait olduğu bir açıklama ile bildirilmişse, bu hitabın o şahsa ait olduğuna şüphe olmaz. Böyle bir kayıt yoksa usûl bilginlerinin çoğu, bu hitabın yine o şahsa özel olduğunu, başka bir delil bulunmadıkça diğer fertleri içine alamayacağını savunmuşlardır.¹⁹ Ancak bazı usulcülerde, “*Bir kadın hakkında olan hükmüm, yüz kadın hakkındaki hükmüm gibidir*”²⁰ rivâyetini delil göstererek, o hitabın söz konusu özel şahsın dışındakilere de şâmil olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak umumi hükümlerden istisna olarak gelen ve kadâyâ'l-a'yân tabir edilen olaylar, özellikle Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından, sadece haklarında vârid olan kişilere özel olduğu belirtilmişse de, o özel bir çözüm olup onunla genel bir hüküm tahsis edilemez.”²¹

Sünnetin Rasûlullah'a (s.a.v) nispeti bakımından kendi arasında eşdeğer olduğu tartışmasızdır. Ancak yukarda ifade edildiği gibi belli bir olaya ve şahsa has bir hükmün ümmeti bağlayıcı olup olmadığının ortaya konması gerekir. Örnek verecek olursak; Rasûlullah (s.a.v.), şarap içen kimselere belli bir sayı olmaksızın dövme cezası uygulamıştır. Bu uygulamadaki dövme sayısının belirsizliğinden ötürü halifeler cezayı uygularken kırbaç sayısını artırmışlardır.²² Yine, evlatlık müessesesinin kaldırılmasıyla barınağını kaybetmekle karşı karşıya kalan Ebû Huzeyfe'nin yetişkin evlatlığı Salim'in, Sehle bnt. Suheyl tarafından emzirilmesi izninin verilmesi özel bir teşridir.²³ Zira Hz.

¹⁷ Erdoğan, **İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi**, İFAV, İstanbul, 2014, s. 115-116.

¹⁸ Şatıbî, **Muvâfakât**, III, 241; Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî, **İrşâdü'l-Fuhûl ilâ Tahkiki'l-Hak min İlmi'l-Usûl**, (thk. Ebû Hafs Âmir el-Arabî el-Eşârî), Dâru'l-Fazile, Riyad, 2000, s. 572.

¹⁹ İbn Emîru Hâc, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Halebî, **et-Takrîr ve't-Tahbîr**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 1999, I, 225; Şevkânî, **İrşâdü'l-Fuhûl**, s. 573.

²⁰ Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre, **el-Câmi'u's-Sahîh**, Dâru's-Selâm, Riyâd, 2008, Siyer, 37.

²¹ Şatıbî, **Muvâfakât**, III, 241; Şevkânî, **İrşâdü'l-Fuhûl**, s. 573; Koca, **Tahsis**, s. 334.

²² Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, **es-Sünen**, Dâru's-Selâm, Riyâd, 2008, Hudud, 36.

²³ Bu örneklerden kesin bir istikraya gidilmesi imkân dahilinde değildir. Zira zannî olan durumlar kat'î olanlar karşısında varlık gösteremezler. Şatıbî, **Muvâfakât**, II, 225.

Peygamber'in (s.a.v) zevcelerinin, “*vallahi biz bunun sadece Hz. Peygamber'in (s.a.v), Salim'e tanıdığı bir ruhsat olduğuna inanıyoruz*”²⁴ demeleri bu örneklerden kesin bir genellemeye gidilmemesi gerektiği hususunda dikkat çekici ifadelerdir.²⁵

I.IV.III. Maslahat

Sözlükte “Menfaat, fayda, çıkar, doğru, kusursuz olma, bir işin uygunluğuna, hayırlı olduğuna sebep olan şey, bir şeyin düzgün olması, iyi olana ulaştıran şey”²⁶ gibi manalara gelen “Maslahat” kelimesi, “salâh” kelimesinden türetilmiş olup mefsedetin zıddı olarak kullanılmaktadır. İzzeddin ibn Abdüsselâm, Kur'an'da “Maslahat” kelimesinin yerine genellikle “Hasenât” kavramının kullanıldığını, ayrıca bu kavramın müradifleri olarak “hayır, nef” (faydalı), husn” gibi kelimelerin de kullanıldığını söyler.²⁷ Maslahat terim olarak, “Şer’î hükümlerin içerdiği veya akıl ve tecrübe yoluyla belirlenmekle beraber Şarin maksatlarıyla uyum içinde olan faydalar”²⁸ anlamına gelmektedir. Çünkü Şariat, âmm ve has olarak bütün insanlığın maslahatını temine kâfidir.²⁹

“Maslahat”, usûl kitaplarında genellikle, celb-i menfa’a def-i mazarra (yararın elde edilmesi ve zararın giderilmesi) şeklinde tanımlanır.³⁰ Ancak Gazzâlî, bu tanımın örfî olarak halkın maslahatlarını temine yönelik olduğunu söyleyerek bu tanımı, şer’î maksatlara müteveccih olma şartı ile sınırlamıştır. Ona göre şer’in insana yönelik maksatları ise din, can, akıl, nesil ve malın muhafazasıyla mümkündür. Bu beş şeyin muhafazasını içeren her şey maslahat, bunların zayi olmasına neden olacak her şey de mefsedet olup izalesi maslahattır.³¹

Şatıbî, “Dini hükümlerin vaz’ edilmesi, hem dünya hem de ahiret maslahatlarının teminine yöneliktir”³² diyerek dinî hükümlerin bazı gayelere matuf olduğuna dikkat çeker. Nitekim Kur’an ve Sünnet’in maksatlarını mülâhaza eden birisi

²⁴Müslim, Rada, 31.

²⁵ Şatıbî, **Muvâfakât**, II, 172; Erdoğan, **Vahiy-Akıl Dengesi Açısından Sünnet**, İFAV, İstanbul, 2014, s. 275.

²⁶ İbn Manzûr, **Lisânu’l-Arab**, II, 516; Erdoğan, **Terimler Sözlüğü**, s.345; Paçacı, İbrahim, “Maslahat”, **Kavramlar Sözlüğü**, s. 410.

²⁷ İzzeddin ibn Abdüsselâm, Ebû Muhammed Abdülazîz b. Ebi’l-Kâsım es-Sülemî, **Kavâidu’l-Ahkâm fî Mesâlihi’l-Enâm**, Dâru’l-Kalem, Dimeşk, 2000, I, 7.

²⁸ Dönmez, İbrahim Kâfî, “Maslahat”, **DİA**, XXVIII, 79.

²⁹ Şatıbî, **Muvâfakât**, III, 172.

³⁰ Şatıbî, **el-Muvafâkat**, Vizâretu’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, y.y. IV/152; Abdolvahhab Hallaf, **İlmü Usûli’l-Fıkıh**, Dâru’l-Fiker Arabî, Kahire, 1996, s. 80; Zuhaylî, **Vecîz**, s. 92;

³¹ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî, **el-Mustasfa min ilmi’l-Usûl**, (thk. Naci Suveyd), Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut, 2015, I, 313.

³² Şatıbî, **Muvafâkat**, II, 4.

bütün emirlerin maslahatı temin etme ve ona giden yolları gösterme; mefsedetlerden sakınma ve yollarını kapatmaya yönelik, nehiylerinde aynı gayeye müteveccih olduğunu kolayca idrak edecektir.³³

Ulemâ, dinin gayeleri olarak tanımladığı maslahatları önemine göre, zarûrât, hâciyat ve tahsîniyyât olmak üzere üç dereceye ayırmıştır. Buna göre zarûrât, yukarda değindiğimiz beş şeyin muhafazası olan dinî ve dünyevî maslahatları; hâciyat meşakkatlerin giderilmesi için ihtiyaç duyulan maslahatları; tahsîniyyât ise insanın onuruna yaraşır güzel adet ve ahlakın gerektirdiği maslahatları ifade eder.³⁴

Dört mezheb imâmı, farklı isimlerle de olsa bu prensibe geniş yer vermişlerdir. Nas bulunmayan yerlerde bazen meşru maslahatlara göre, bazen de nasların lafzına değil ruh ve manasına göre hüküm vermişlerdir. Ancak müctehidlerin maslahata göre hüküm verdikleri saha, illetlerinin akıl ile anlaşılması mümkün olmayan ibadet alanı değil, kulların maslahatı için vaz' edilmiş muâmelat sahasıdır.³⁵ Ayrıca maslahat, naslara aykırı olmayıp dinin dünyevî ve uhrevî maksatlarına muvafık olmak şartıyla insan yararına olan şeylerdir.

İslamî hükümlerde bir takım ana gayelerin olduğunu dile getiren ulemâ, bu gayelerin bilinmesini, gerek nassların anlaşılması ve olaylara uygulanmasında gerekse hakkında nass bulunmayan durumlara ait hükümlerin istidlal edilmesinde en önemli vasıtalarından biri olduğunu kabul ederler. Buna göre, cüz'î delillerinden şer'î hükümleri istinbat etmek isteyenlerin, her şeyden önce, nassların derin manalarını ve Şâri'in hüküm koyarken gözettiği ana gayeleri etraflı bir şekilde kavramış olması ve konulan hükümlerin genele şamil olup olmadığını bilmesi gerekir.³⁶

³³ İbn Abdüsselam, **Kavâidu'l-Ahkâm**, I, 11-12; Şatıbî, **Muvafakat**, III, 172.

³⁴ Gazzâlî, **Mustasfa**, I, 314-315; Şatıbî, **Muvafâkat**, II, 7-9.

³⁵ Karaman, Hayreddin, **İslâm Hukuk Tarihi**, İz Yay. İstanbul, 2014, s.193.

³⁶ Şa'bân, **Usûl**, 2010, s. 413.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ŞAHSA ÖZEL DÜZENLEMELER AÇISINDAN SÜNNET'İN BAĞLAYICILIĞI

Teşri için temel kaynak olan Kur'an-ı Kerim ve Sünnet, kişilerin sorumluluklarının belirlenmesi noktasında aslî delildir. Normal şartlarda herkes tarafından uyulması zorunlu olan hükümler, bazı durumlarda ortadan kalktığı için aslî kaynaklarda şahıslara özel hükümler karşımıza çıkmaktadır. Biz şahsa özel düzenlemelerin mantığını kavrayabilmek için öncelikle bu uygulamaların odağında bulunan şahısların konumlarını ve bu düzenlemelerin nedenlerini bilmenin araştırmamız için yarar sağlayacağını düşündük. Hz. Peygamber'e (s.a.v) has hükümlerin bağlayıcılığını tespit etmek için Hz. Peygamber'in (s.a.v) hangi fiillerine tabi olunması gerektiğini ele aldıktan sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v) bu hükümlere muhatap olmasının asıl nedenlerini araştırdık. Sahâbeye özel hükümlerde ise Hz. Peygamber'in (s.a.v) teşri yetkisi üzerinden sünnetin kaynağı ve bu düzenlemelerin umuma teşmil edilirliğini inceleyeceğiz. Son olarak ise Kur'an ve Sünnet çizgisini takip eden Sahâbenin bazı durumlarda vermiş oldukları özel kararlar bağlamında sahâbî kavlinin hüccet oluşu ve mevzubahis olan düzenlemelerin nedenlerini tespit etmeye çalışacağız.

1.1. Kur'an'da Hz. Peygamber'e (s.a.v) İttibâ

İslam hukukunun aslî delili olan Kur'an-ı Kerim teşrî için temel kaynaktır. Kur'an'da müteaddit ayetlerde, İslam'ın ana esaslarından olan nübüvvet silsilesinin son halkasını³⁷ oluşturan Hz. Peygamber'in (s.a.v) farklı yönleri ve vazifelerinden bahsedilmektedir.³⁸ Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'e (s.a.v) lütfedilen özelliklerden ve hususiyetlerden de ayrıntılı bir şekilde bahsetmektedir. Özellikle Ahzâb suresinde, Hz. Peygamber'e (s.a.v) has hükümlerden bahsedilmektedir.³⁹ Konumuz itibariyle ikinci bölümde Hz. Peygamber'e (s.a.v) has hükümlerin teşrî etkisini örnekler üzerinden değerlendireceğiz. Ancak konunun daha iyi idrak edilebilmesi için Peygamber'imizin

³⁷ “Muhammed içinizden herhangi bir adamın babası değil, Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilendir.” el-Ahzâb, 33/40.

³⁸ Uyarıcı ve müjdecî olması: el-Bakara, 2/119; el-Mâide, 5/19; el-Fetih, 48/8; Şefkatli olması: Tevbe, 9/128; Âlemlere rahmet olması: el-Enbiyâ, 21/107; Yüce ahlak üzere olması: el-Kalem, 68/4; Güzel örnek olması: el-Ahzâb, 33/21.

³⁹ el-Ahzâb, 33/50-55.

örnekliği üzerinde durarak sünneti yapı ve bağlayıcılık bakımından inceledikten sonra hangi fiillerine tabi olunması gerektiğini tespit edeceğiz.

Haşr sûresinin **“Rasûl size neyi verdiyse onu alın, neyi de yasak ettiyse ondan vazgeçin!”**⁴⁰ ayeti, ulemâ nezdinde sünnetin tamamını ifade etmektedir.⁴¹ Hz. Peygamber’e (s.a.v) itaati emreden diğer ayetleri de⁴² göz önünde bulundurarak değerlendirenler, sünnete ittiba’ın farz olduğunu söylemişlerdir.⁴³ Hz. Peygamber’e (s.a.v) itaatin ve ona uymanın sınırları belirlenirken, **“De ki: Allah’ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.”**⁴⁴ **“Ey inananlar! And olsun ki, sizin için, Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çok anan kimseler için Resulullah en güzel örnektir.”**⁴⁵ ayetlerinden yola çıkanlar, bu itaatin hangi hususlarda olduğu ve bahsedilen örnekliğin bağlayıcılığının neleri kapsadığı noktasında farklı görüşler beyan etmişlerdir. Sünnetin sınırlarını çok geniş tutanlar: “Hz. Peygamber’in (s.a.v) sözleri, fiilleri, onayları, megâzî ve siyeri, hatta uyku ya da uyanıkken ister hareket isterse de sükûn halinde olsun, bütün durumları sünnettir” şeklinde bir tanım yapmışlar ve Hz. Peygamber’in (s.a.v) gerek beşer gerekse de nebî olarak yapmış olduğu bütün fiillerinin örnek olduğunu ve Müslümanların da uymasının farz olduğunu söylemişlerdir.⁴⁶ Çoğunluk ise, Hz. Peygamber’in (s.a.v) elçilik

⁴⁰ el-Haşr, 59/7.

⁴¹ Ayetin bağlamını göz önünde bulunduran ulemâ, hükümün umumi olduğunu sadece fe’y taksimatıyla alakalı olamayacağını söyler. Zira hüküm sadece fe’y taksimiyle alakalı olmuş olsaydı **“...neyi de yasakladıysa ondan vazgeçin!”** değil **“size neyi vermediyse”** şeklinde kullanılırdı. Bundan ötürü hüküm, özelde fe’y, genelde ise Hz. Peygamber’den (s.a.v) vârid olan bütün hükümleri ihtiva eder. Bilgi için bkz. Kurtubî, Ebû Abdillâh b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, **el- Câmiu li Ahkâmî’l-Kur’an**, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Müessesetü’r-Risâle, Beyrut/Lübnan, 2006, XX, 354-356; Mevdûdî, Ebû’l-Al’â, **Tefhimu’l-Kur’an**, (çev. Komisyon), İnsan yay. İstanbul, 1996, VI, 209.

⁴² Âl-i İmrân, 3/31, 32, 132; en-Nisâ, 4/59, 69, 80; el-Enfal, 8/20, 46; el-A’raf, 7/158; en-Nûr, 24/51, 52, 56; el-Ahzâb, 33/31, 71; et-Teğâbün, 64/12.

⁴³ İmam Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs, **er-Risâle**, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Mektebetü’l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, t.y., s. 104; Abdülganiy Abdülhalık, **Hücciyetü’s-Sünne**, Mekke, 1985, s. 339; Yazır, Muhammed Hamdi, **Hak Dinî Kur’an Dili**, Huzur yay. İstanbul, 2003, VIII, 180.

⁴⁴ Âl-i İmrân, 3/31.

⁴⁵ el-Ahzâb, 33/21.

⁴⁶ Bu tanıma şu hadis delil olarak gösterilir: Hz. Peygamber’in (s.a.v) hanımlarına gelerek Peygamberimizin ibadet hayatını soran üç kişi, cevabı alınca **“Biz nerede Peygamber nerede. Peygamber’in geçmiş gelecek bütün hataları affedilmiştir.”** Diyerek içlerinden biri, **“ben geceleri daima namaz kılacağım.”** İkincisi, **“Ben daima oruç tutacağım.”** Diğeri ise, **“Ben hiç evlenmeyeceğim.”** edi. Bunu işiten Hz. Peygamber (s.a.v), **“Dikkat edin! Allah’a yemin ederim ki, ben sizin Allah’tan en çok korkunuz ve en çok takvalı olanınızım. Ben hem oruç tutar hem de yerim. Gece namaz da kılarım ve uyurumda, kadınlarla da evlenirim. Kim benim bu sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.”** Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5; Nesâî, Nikâh, 4; Bilgi için bkz. Şâtıbî, **el-Muvâfakât**, IV, 3; Sehavî, Ebû’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân. Muhammed, **Fethu’l-Muğîs b. Şerhi Elfiyeti’l-Hedîs**, (thk. Abdülkerîm Abdullah Hudayr- Muhammed Abdullah Fuheyd),

vazifesiyle icra ettiği şey eğer farz ise buna uymak farz; eğer yaptığı şey farz dışında bir amel ise uymak müstehab; bunların dışında günlük beşerî olarak yapmış olduğu amellerde (yeme, içme, uyuma, yürüme vb.) Hz. Peygamber’e (s.a.v) benzemek ve temessük etme maksadıyla yapıyorsa sünnettir (özel anlamıyla) diyerek genel bir tanım yapmışlardır.⁴⁷

1.1.1. Yapı Bakımından Sünnetin Tasnifi

Sözlükte “tutulan yol, tavır, hal, çığır, kanun” gibi anlamlara gelen sünnet,⁴⁸ istilâhî olarak “Hz. Peygamber’den (s.a.v) nakledilen söz, fiil ve takrirdir” anlamında kullanılır.⁴⁹ Klasik sünnet tanımında usûlcüler, aşağıda gösterildiği gibi sünneti yapı bakımından üç kısma ayırarak incelemişlerdir:⁵⁰

1.1.1.1. Kavfî Sünnet

Hz. Peygamber’in (s.a.v) çeşitli vesilelerle söylemiş olduğu sözlerdir emir, nehiy ve tavsiye niteliğindedirler.

1.1.1.2. Takrirî Sünnet

Hz. Peygamber’in (s.a.v) yanında meydana gelen olay, ya da başka bir yerde meydana geldiği halde haberi olduğu konularda menfi bir görüş beyan etmemesi ya da açıkça olur vermesi bu çeşit sünnettendir.⁵¹

1.1.1.3. Fiilî Sünnet

Hz. Peygamber’in (s.a.v) yaptığı davranışlar. Bu kısım sünnet, bizim konumuzun genel çerçevesini belirleyip üç alt başlık halinde incelenir:⁵²

Dâru’l-Minhâc, Riyad 2004, I, 21; Muhammed Avvâme, **Hüccetü Ef’âli Rasûlillah**, Dâru’l-Minhâc, Beyrut, 2013, s. 7.

⁴⁷ Abdülganiy, **Hücciyetü’s-Sünne**, s. 339-340; Abdülganiy, **Sünnet ve Dindeki Yeri**, (çev. Mehmet Erdoğan), Guraba yay. İstanbul, 2014, s.27.

⁴⁸ İbn Manzûr, **Lisânu’l-Arab**, XIII, 225.

⁴⁹ Şa’bân, **Usûl**, s.71.

⁵⁰ Zerkeşî, yapı bakımından klasik sünnet tasnifini yediye ayırarak farklı bir tasnifle mütâala etmiştir. Bunları şu şekilde sıralamıştır; Hz. Peygamber’in (s.a.v) sözleri, fiilleri, takrirleri, yapmak isteyip de yapmadıkları veya yapamadıkları, işaretleri, yazıları ve terk ettikleri. Bilgi için bkz. Zerkeşî, **Bahru’l-Muhîr**, IV, 168-217.

⁵¹ Nesefî, Ebû Berekât Abdullah b. Ahmed, **Keşfü’l-Esrâr Şerhü’l-Müsannifi ale’l-Menâr**, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, t.y. II, 3; İbn Emîru Hâc, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammedb. Muhammed el-Hâlebî, **et-Takrîr ve’t-Tahbîr**, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 1999, II, 288; Hallaf, Abdülvehhab, **İlmü Usûli’l-Fıkıh**, Dâru’l-Fiker Arabî, Kahire, 1996, s. 37; Şa’bân, **Usûl**, s. 72-73; Zuhaylî, **el-Vecîz**, s. 35; Fahrettin Atar, **Fıkıh Usûlü**, İFAV, İstanbul 2011, s. 63.

1.1.1.3.1. Teşrî Nitelikli Fiiller

Hiz. Peygamber'in (s.a.v) İslam'ı açıklamak için, teşrî nitelikli ibadet kastıyla icra etmiş olduğu fiillerdir ki onlara hem Peygamber'in hem de ümmetinin uyması gerekir. Örneğın, namaz kılışı, haccı yapış şekli, oruç tutarken dikkat ettiğı hususlar gibi. Usûlcülerin çoğunluğuna göre ibadet kastına sahip ef'âlu'r-rasûl, belirlediğı hüküm açısından dörde ayrılır.⁵³ Peygamber'in (s.a.v) yaptığı fiil kendisi hakkında farz ise ümmeti için de farz, vacipse vacip, müstehab ise müstehab, mubah ise mubahtır.⁵⁴

1.1.1.3.2. Beşer Nitelikli Fiiller

Hiz. Peygamber'in (s.a.v) beşer yönüne taalluk eden, oturup kalkma, yeme- içme gibi fitri fiillerdir. Ayrıca savaş, ticaret, ziraat gibi dünyevî husustaki⁵⁵ fiillerde bu kapsama girer.⁵⁶ Hanefî usûlcülere göre Hiz. Peygamber'in (s.a.v) fiili Kur'an'da olana uygunsa, Kur'an'ı açıklıyor demektir.⁵⁷ Şafîiler ise Hiz. Peygamber'in (s.a.v), müstakil hüküm koyma yetkisinden yola çıkarak, sözü ve fiilinin aksine bir delil olmadıkça hükmün beyanı mesabesinde olduğunu söylerler.⁵⁸

Ulemâ, Hiz. Peygamber'in (s.a.v) beşer yönünü ortaya koyan fiillerinden bir kısmının mizacından, bir kısmının ise âdetten kaynaklandığını söyleyerek hukukî açıdan bunlara uymanın mubahlık dışında teşrîi vasıfları olmadığını söyler.⁵⁹ Ancak Hiz.

⁵² İbn Hibbân, Hadisleri beş ana kısma ayırarak hadislerin hem anlaşılmasını hem de ezberlenmesini kolaylaştırma maksadını taşıdığını söyler. Peygamber fiillerini oluşturan beşinci kısmı elli alt bölüme ayırmıştır. Diğer kısımlar, 1) Emirler, 2) Nahiyyeler 3) Haberler 4) Mubahlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, **el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân bi Tertîbi İbn Belbân el- Fârisî**, (thk. Şuayb el-Arneûti) Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1988, I, 105- 144.

⁵³ Cessâs'a göre Hiz. Peygamber'in (s.a.v) bir amaca yönelik yaptığı fiiller hüküm açısından, Vacip, mendup ve mubah olarak üç başlık altında incelenir. Bkz. Cessâs, Ahmed b. Ali er-Râzî, **el-Fusûl fi'l-Usûl**, (thk. Uceyl Câsim en-Neşemî), Vizâratü'l-Evkâf, Kuveyt, 1994, III, 215.

⁵⁴ Bunlar dışında örnek almaya elverişli olmayan *zelle*, *baygınlık* ve uyku halindeki fiiller vardır ki, hitap çerçevesinde düşünölemeyeceğı için bu başlık altında zikredilmemiştir. Bilgi için bkz. Serahsî, **Usûl**, II, 86; Nesefî, **Keşfü'l-Esrâr**, II, 160-161.

⁵⁵ Bedir savaşında Hiz. Peygamber (s.a.v) orduya bir yere yerleşmeleri konusunda emir verince, Habbab b. Münzir konaklayacakları yerin vahiy mi yoksa rey sonucu mu belirlendiğini sorar. Rey olduğu cevabını alınca su kaynağına yakın başka bir yerde konaklamalarının daha uygun olacağını söyler. Ordu Habbab'ın tavsiyesine mutabık konaklar. Bkz. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el- Meâfirî, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, (thk. Ömer Abdusselam Tedmurî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1990, II, 263; İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî, **Kitâbu't- Tabekati'l- Kübra**, (thk. Ali Muhammed Ömer), Mektebetü'l- Hancî, Kahire, 2001, III, 525; Ayrıca Hiz. Peygamber'in re'yiyle görüş beyan ettiğı, tecrübe gerektiren dünyevi hususlarda kendisine uyulmamasını istediğı hadisler için bkz. Müslim, Fedail, 139-141.

⁵⁶ Şa'bân, **Usûl**, s. 73; Atar, **Fıkıh Usûlü**, s. 65.

⁵⁷ Serahsî, **Usûl**, II, 97.

⁵⁸ Şafîi, **er-Risâle**, s. 425.

⁵⁹ Bununla beraber sahâbe, Hiz. Peygamber'in (s.a.v) beşerî fiil ve âdetlerine uymaya da çok önem vermişlerdir. Bu hususta en hassas olan İbn Ömer'dir. İbn Ömer'in namaz kılariken düğmelerini

Peygamber'in (s.a.v) fıtratının gereği dışında kalan fiiller hususunda ihtilafa düşülmüştür. Usûlcüler, delil bulunana kadar tevakkuf etmek gerekir diyenlerin olduğu gibi,⁶⁰ aleyhine bir delil olmadıkça bu tür fiillerin hepsine uymak gerekir diyenlerin de olduğunu söylerler.⁶¹ Cessâs hocası Ebû'l-Hasan Kerhî'nin "Peygamber fiili vacip, mendup veya mubahsa o sıfatla tabi olunur. Ama sıfat bilinmez ve bizi bağlayıcı bir delil olmazsa mubah olarak sabit olur ve ittiba gerekmez." görüşünü benimsemekle beraber Hz. Peygamber'in (s.a.v) yaptığı bu fiilin o'na has olduğuna dair delil yok ise, sıfatı bilinmese dahi ona ittibain gerekliliğini söyler.⁶² Serahsî'de bu görüşü benimser.⁶³

Bu bilgilere göre Hz. Peygamber'in (s.a.v) fiilleri konusunda başlıca üç görüşün bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu görüşlerden birincisine göre, fiilin sıfatına bakmaksızın Hz. Peygamber'in (s.a.v) bütün fiillerine ittiba vaciptir. İkincisi, sıfatı belli olmayan fiillerde tevakkuf etmek, yani uyup uymama konusunda çekimser kalanların görüşü. Üçüncüsü ise sıfatı belli olan fiillerde kendi fiilleri üzerinde tabi olmak, sıfatı belli olmayan fiillerde ise ittibain mubah olduğunu söyleyenlerin görüşüdür.⁶⁴ Muasır ulemâdan Yusuf Karâdâvî de bu minval üzere bir görüş serdedir. Ona göre Hz. Peygamber'in (s.a.v) yaptığı fiillerinin, bizzat Onun (s.a.v) tarafından farz, sünnet ve mubah olduğuna dair açık bir ifadesi olmadıkça, o fiili işlemeye mutlak olarak müsaade edildiğini söyler. Hz. Peygamber'in (s.a.v) Allah'a (c.c.) yaklaşmak maksadıyla yapmış olduğu fiillere ise O'na uymak sünnet, bunun dışındaki fiillerine uymak mubahtır.⁶⁵ Nitekim Sahâbe de Hz. Peygamber'in (s.a.v) kurbîyet maksadıyla yapmış olduğu fiiller konusunda O'na uyma hususunda azami bir hassasiyet göstermişlerdir. Hz. Ömer'in Hacerü'l-Esved taşını öpüp istilâm yaparken: "Ey Taş! Senin ne fayda ne de zarar

çözerek kılması; yolculukta belli bir yere gelince hafif bir kavis yapması; Mekke ile Medine arasında bulunan bir ağacın altına gelince bir müddet uyuması gibi fiilleri Hz. Peygamber (s.a.v) yaptığı için yapmıştır. Bilgi için bkz. Karadâvî, **Sünneti Anlamada Yöntem**, (çev. Bünyamin Erul), Nida yay. İstanbul, 2015, s. 45; Hz. Enes'in Peygamber efendimizin kabak yemeğini iştahla yediğini gördükten sonra kabağı sevmesi rivâyetleri için bkz. Buhârî, Et'ime, 33, 35, 36, 38; Müslim, Eşribe, 144-145; Ebû Dâvut, Et'ime, 20-21; Tirmizî, Et'ime, 42; Hz. Peygamber'in (s.a.v) mizacından kaynaklanan kabak yemeği gibi yiyecekleri sevmesi gibi hadisler için bkz. Buhârî, Et'ime, 33; Ebû Dâvut, Et'ime, 20-21; Tirmizî, Et'ime, 42.

⁶⁰ Râzî, **el-Mahsûl**, III, 230.

⁶¹ Debûsî, **Takvîmu'l-Edille**, s.247; Serahsî, **Usûl**, II, 87; Râzî, **el-Mahsûl**, III, 230.

⁶² Cessâs, **Fusul**, III, 215; Debûsî, **Takvîmu'l-Edille**, s.247.

⁶³ Serahsî, **Usûl**, II, 87.

⁶⁴ Cessâs, **Fusul**, III, 215; Debûsî, **Takvîmu'l-Edille**, s.247; Sübkî, Tacü'd-Dîn Ebû Nasr Abdulvahhâb b. Alî b. Abdülkâfî, **Refu'l-Hâcib an Muhtasari ibni'l-Hâcib**, (thk. Alî Muhammed Muavviz-âdil Ahmed Abdulmevcûd), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut/Lübnan, 1999, II/ 106-107; Ünal, İsmail Hakkı, **İmam Ebû Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu**, DİBY, Ankara, 2012, s.214.

⁶⁵ Karadâvî, **Sünneti Anlamada Yöntem**, s.44.

vermeyeceğini bildiğim halde, Rasûlullah'ın seni böyle selamladığını gördüğüm için ben de selamlıyorum.”⁶⁶ demesi konumuza ışık tutmaktadır.⁶⁷

Burada Muhammed Süleyman Aşkar'ın hazırlamış olduğu “Ef'âlu'r-Rasûl ve Delâletuhâ Ale'l-Ahkâmi's-Şer'iyye” adlı iki cilt şeklinde basımı yapılmış olan eserinden, Hz. Peygamberden (s.a.v) sadır olan fiillere ve teşrî noktasından analizlerine kısaca yer vereceğiz. Aşkar, Ef'âlu'r-Rasûl'ü on kısma ayırarak bunu ilk defa kendisinin bu şekilde tasnif ettiğini söylemektedir.⁶⁸

1) Cibilli fiiller (الفعل الجبلي): Bir beşer olarak yaptığı fiillerdir ki Aşkar bunu ızdırârî ve ihtiyarî olarak ikiye ayırır. Izzırârî fiil, teessî tasavvur edilmeyen tabiî fiiller olduğu için şer'i olarak herhangi bir hükme delalet etmez. İhtiyarî fiil ise, yeme, içme, oturma, kalkma gibi iradî bir şekilde ortaya konan fiiller olup ibâhaya delalet eder.⁶⁹

2) Âdetî fiiller (الفعل العادي): İbadet fiillerine girmeyen muâmelât ve adâb fiilleri bu kısımda ele alınır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) yaşadığı toplumun adetlerine uygun bir şekilde, sarık sarması, cübbe giymesi, sürme çekmesi, güzel kokular sürünmesi gibi şeylerdir.⁷⁰ Bu fiilleri emreden ve tavsiye eden bir hadis varsa ya da ölünün kabrinde kibleye doğru yöneltilmesi gibi sözlü olmayan bir şekilde ortaya konulursa şer'î hüküm ifade eder. Bunun dışındaki fiillere uymak ise mubahtır.⁷¹

⁶⁶ Buhârî, Hac, 50, 57; Müslim, Hac, 248.

⁶⁷ Aynî, Hz. Ömer'in bu şekilde söylemesinin hikmetini şöyle izah eder: Cahiliye de putlara tapılmaktaydı ve İslam ise daha yeni sayıldığı için Araplardan cahil bir grubun bu ta'zimi taabbudî bir ta'zim saymalarından endişe ederek, bu taşa ta'zim göstermelerinin asıl gayesinin Hz. Peygamber'in (s.a.v) emirlerine kayıtsız şartsız teslim olmaktır der. Bkz. Aynî, İmâmu'l-Allame Bedru'd-Din ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, **Umdetü'l-Kârî Şerhi Sahihî'l-Buhârî**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 2001, IX, 361.

⁶⁸ Aşkar, Muhammed Süleyman, **Ef'âlu'r-Rasûl ve Delâletuhâ Ale'l-Ahkâmi's-Şer'iyye**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2003, I, 215.

⁶⁹ Aşkar, **Ef'âlu'r-Rasûl**, I, 219-236; İhtiyarî fiillere teessî hususunda, üç farklı görüş ileri sürülmüştür. Birincisi; Bu fiillerin ibâhaya delâlet ettiğini söyleyenlerin görüşüdür ki, onlara göre bu fiillerde Hz. Peygamber'e (s.a.v) tabi olup olmama aynıdır. Cumhur, bu görüşünü şu aklî delil ile temellendirmiştir; Bir fiile uymak için o fiilin hangi sebeple yapıldığının bilinmesi gerekir. Cibillî fiiller ise teşrî bir gayeye matuf olmadığı için, nedeni bilinmeyen fiillere uymak ibâhadır. İkincisi; Bu fiillerde Hz. Peygamber'e (s.a.v) uymak mendup-müstehaptır. Ulemânın birçoğundan nakledilen bu fikir hem eser hem de aklî delil ile temellendirilmiştir. Abdullah b. Ömer neredeyse bütün fiillerinde Hz. Peygamber'e (s.a.v) uyardı. İbn Ömer'in cibillî fiillere uymadaki aşırı isteği, Hz. Peygamber'e (s.a.v) bu fiillerde de uymanın müstehab olduğunu gösterir. Ayrıca dinî bir zorunluluk olan Hz. Peygamber'e (s.a.v) muhabbet duymak, cibillî fiillerde de o'na uymayı gerektirir. Üçüncüsü; Bu fiillerde Hz. Peygamber'e (s.a.v) tabi olunmayacağı görüşüdür. Araştırmacı, bu görüşte olanların delillerine ulaşamadığını söyler. Teşrî'e delâleti muhtemel olan cibillî fiiller ve bilgi için bkz. Haniye, Mâzin İsmail, “Hz. Peygamber'e Cibillî Fiillerinde Tâbi Olma”, (çev. Erdoğan Sarıtepe), *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV, S.1, (2010), Elazığ 2010, s. 351-353.

⁷⁰ Müslim, Birr, 13; İbn Mâce, Libâs, 13.

⁷¹ Aşkar, **Ef'âlu'r-Rasûl**, I, 237-238.

3) Dünyevî fiiller (الفعل الدنيوي) : Tıp, ziraat, sanat, ticaret, idarecilik ve harp gibi⁷² sadece kendi görüş ve tecrübelerine dayanarak yaptığı davranışlarda  er'  olarak mükellefiyet ifade etmemektedir.⁷³

4) H rikul de (mu'ciz) fiiller (الفعل المعجز): M cize özelliğı taşıyan fiiller. Çeşitli vesilelerle suyun  o alıp yemeğın bereketlenmesi;⁷⁴ bazı savaşlarda meleklerin Müslümanlara yardım etmesi⁷⁵ ve asıl mucizesi olan Kur'an-ı Kerim gibi muhataplarını acziyete düşüren h rikul de olaylardır. Bu gibi m cizeler Hz. Peygamber'i (s.a.v) tasdik etme açısından inanılması gereken olaylardır.⁷⁶

5) Hz. Peygamber'e (s.a.v) h s fiiller (الفعل الخاص): Sadece Hz. Peygamber'e (s.a.v) mahsus fiiller. Dörtten fazla hanım ile evlenmesi, mehirsiz olarak evlenebilmesi, teheccüd namazı kılması, visâl orucu tutması gibi sadece kendisine mahsus olan fiillerdir. Ondan başkası dörtten fazla hanım ile ve mehirsiz bir şekilde evlenemez. Visâl orucu tutamaz. Teheccüd namazı ise farz olmaksızın mendup olarak kılınabilir.⁷⁷ Us lc lere göre Hz. Peygamber'e (s.a.v) has vacip, haram ve mubah olan fiillerde hiçbir Müslüman O'na uyamaz.⁷⁸

6) Bey n  fiiller (الفعل البياني): Mücmel bir lafzı veya hükmü açıklamak amacıyla ortaya koyduğı fiillerdir. Açıklanan bu fiilin hükmü vacip ise ümmete de vacip, müstehap ise ümmete de müstehap, mendup ise ümmete de menduptur.⁷⁹

7)  mtis l  fiiller (الفعل الامتثالي=التففيدي): Allah tarafından emredilen yahut nehyedilen hükümleri tatbik etmek. Bu fiilin hükmü de Bey n  fiilin hükmü gibidir.⁸⁰

8)    nc  şahıslarla ilgili fiiller (الفعل المتعدي): Hz. Peygamber'in (s.a.v) başkalarıyla ilgili muamelat, ceza ve insanlar arasında hüküm verdiğı konulardır. Bu fiillerden bir kısmı bağlayıcılık ifade ederek benzer fiillerde bulunanlara da aynı hüküm tatbik edilir, bir kısmı ise o konuya veya kişiye özeldir, bağlayıcılık ifade etmez.⁸¹

⁷² Müslim, Fedail, 139-141.

⁷³ A kar, **E ' lu'r-Rasûl**, I, 239-248.

⁷⁴ Buhârî, Men k b, 25;

⁷⁵  l-i  mr n, 3/122-125; el-Enfâl, 8/9.

⁷⁶ A kar, **E ' lu'r-Rasûl**, I, 249-261.

⁷⁷ Bunlarla ilgili ayrıntılı bilgi, ikinci bölümde misaller ışığında verilecektir.

⁷⁸ Gazzâlî, **el-Vesît**, (thk. Muhammed Tamir), Dâru's-Selâm, y.y. 1997, V, 6;  a'b n, **Usûl**, s. 102; Atar, **Fıkıh Usûlü**, s.65; Zuhayli, **el-Veciz**, s.44; A kar, **E ' lu'r-Rasûl**, I, 262-283.

⁷⁹ A kar, **E ' lu'r-Rasûl**, I, 284-302.

⁸⁰ A kar, **E ' lu'r-Rasûl**, I, 303- 310.

⁸¹ A kar, **E ' lu'r-Rasûl**, I, 311-313- Bu konuyla ilgili örnekler ikinci bölümde ele alınacaktır.

9) Vahyi bekleme fiilleri (الفعل المؤقت لانتظار الوحي): Kendisine sorulan bir konu hakkında vahyi beklemesidir. Bu fiillerde teessi mubahtır.⁸²

10) Kastı ve vasfı bilinmeyen fiiller (الفعل المبتدا المجرد): Buraya kadar zikredilen fiil çeşitlerinin dışında kalıp, bağlayıcılıkları hususu tam olarak netlik kazanmamış fiillerdir.⁸³

1.1.1.3.3. Hz. Peygamber’e Özel Fiiller/Hasâisü’n-Nebî

Kur’an’da ve hadislerde ifade buyrulan “Hasâisü’n-Nebî” denilen birtakım özel uygulamalar vardır ki bunlar sadece Hz. Peygamber’e (s.a.v) has özelliklerdir. Klasik kaynakların çoğu Hz. Peygamber’e (s.a.v) has hükümleri, farz, haram, mubah ve bahsedilen faziletler olmak üzere dört başlık altında incelemiştir:

1.1.1.3.3.1. Farz Olan Hükümler

Kuşluk, vitir⁸⁴ ve teheccüd namazı kılmak.⁸⁵ Kurban kesmek, misvak kullanmak, hilm sahibi güvenilir ve yetkili insanlarla istişare etmek, sayıca çok olsalar bile düşmana karşı koymak, borçlu olarak vefat etmiş olan Müslümanların borcunu ödemek,⁸⁶ başladığı bir nafil ibadeti yarım bırakmamak, kötülüğü en uygun şekilde bertaraf etmek. Bunlar Müslümanlara tavsiye edilmekle beraber Hz. Peygamber’e (s.a.v) farzdır.

1.1.1.3.3.2. Haram Olan Hükümler

Zekât ve sadaka almak,⁸⁷ gerektiği halde savaşa girmekten çekinmek, dünya malına göz dikmek.⁸⁸ Yapılan iyiliği başa kakmak,⁸⁹ zırhını kuşandıktan sonra savaşılan toplumla aralarında Allah tarafından hüküm verilene kadar üzerinden zırhını çıkarması. Müslümanlar için de hoş karşılanmamakla beraber Hz. Peygamber (s.a.v) için haram olan fiillerdir.

⁸² Aşkar, **Ef’âlu’r-Rasûl**, I, 314.

⁸³ Aşkar, **Ef’âlu’r-Rasûl**, I, 315- 372.

⁸⁴ “Üç şey vardır ki bana farz size nafilendir. Bunlar vitir namazı, kuşluk namazı ve kurbandır.” Zeylâî, bu hadisi Ahmed ve Hâkim’in, İbn Abbas’tan rivâyet ettiğini, ancak bu hadisin münker ve garib olduğunu söyler. Bkz. Zeylâî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed, **Nasbü’r-Râye li-Ehâdisi’l-Hidâye**, Mektebü’l-İslâmî, Beyrut, 1973, II, 115.

⁸⁵ “Geceleyin uyanıp, yalnız sana mahsus olmak üzere fazladan namaz kıl.” el-İsrâ, 17/79.

⁸⁶ “...Mü’minlerden kim ölür de borç bırakırsa, onu ödemek bana aittir.” Buhârî, Nâfâkat, 14.

⁸⁷ “Ali’nin oğlu Hasan sadaka hurmasından bir hurma alıp ağzına koydu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) çocuğun bu hurmayı ağzından çıkarması için “bırak bırak” dedi ve sonra “sen bizim zekât malını yiyemeyeceğimizi bilmiyor musun? Dedi.” Buhârî, Zekât, 60, Cihad, 187; Müslim, Zekât, 161.

⁸⁸ “Kâfirler içinde bazı kimselere verdiğimiz kat kat servete gözünü dikme, onlara üzülmeye; inananları kanatların altına al.” el-Hicr 15/88.

⁸⁹ “Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma.” el-Müddessir 74/6.

1.1.1.3.3.3. Mubah Olan Hükümler

Visâl orucu,⁹⁰ ganimet malları taksim edilmeden önce onların içinden dilediğini alıp gerekli yerlere dağıtmak, ganimet mallarının ve gayr-ı Müslimlerden alınan vergilerin beşte birini istediği gibi gerekli gördüğü yerlerde kullanmak gibi davranışlarıdır.⁹¹ Mekke'ye ihramsız girebilmek, haremde kan dökmenin yasaklılığının fetih günü kısa bir süreliğine Hz. Peygamber (s.a.v) için kaldırılmış olması,⁹² vefatından sonra malının varislere miras olarak kalmaması da böyledir.⁹³ Nikâh ile ilgili olarak mubah kılınan durumlar ise şunlardır; hibe lafzı ile nikâhının olması, mehirsiz nikâhının olması, dörtten fazla hanımla evlenebilmesi, vefatından sonra hanımlarının başkalarıyla evlenememeleri,⁹⁴ ihramdayken nikâhlanabilmesidir.⁹⁵

1.1.1.3.3.4. Bahşedilen Faziletler

Bütün âlemlere rahmet olarak gönderilmesi⁹⁶ ve davetinin bütün insanları içine alması,⁹⁷ önceki peygamberlerin O'nun geleceğini müjdelemeleri.⁹⁸ Her bir Müslümanın, peygamberi gerektiğinde kendi öz canıyla korumakla yükümlü olması.⁹⁹ Yeryüzü de ona ve ümmetine hem bir mescid, hem de temizlenme aracı kılınması.¹⁰⁰ Kendisine mucize olarak verilen Kur'an-ı Kerim'in kıyamete kadar tahrif olmadan baki kalmasıdır.¹⁰¹

⁹⁰ "Hz. Peygamber (s.a.v), "bir günün orucunu diğer günün orucuna eklemeyiniz" buyurdu. Sahâbiler "siz ekliyorsunuz" dediklerinde Hz. Peygamber (s.a.v), "Ben sizden hiçbiriniz gibi değilim, ben yedirilir ve içirilirim" buyurdu. Buhârî, Savm, 47.

⁹¹ "...Bilin ki, ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah'ın, Peygamber'in ve yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır." el-Enfâl 8/41; el-Haşr 59/7.

⁹² "...Şayet Rasûlullah burada harp etti diye onun gibi davranmak isteyen olursa ona deyin ki; Allah yalnız Rasûlüne izin vermiştir, size izin vermemiştir. Bana da yalnız bir günün belli bir saati için izin verdi. Sonra da eski haramlık derecesine döndü." Buhârî, İlim, 37.

⁹³ "Bize (peygamberlere) varis olunmaz. Bizim bıraktığımız bütün mallar sadakadır." Buhârî, Nâfâkat, 2.

⁹⁴ el-Ahzâb 33/50, 53.

⁹⁵ İbn Abbâs'dan rivâyetle: "Rasûlullah (s.a.v) ihramlıyken nikâhlandı." Buhârî, Nikâh, 31.

⁹⁶ "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." el-Enbiyâ 21/107.

⁹⁷ "De ki: Ey insanlar! Doğrusu ben, göklerin ve yerin hükümranı, Ondan başka ilah bulunmayan, dirilten ve öldüren Allah'ın, hepiniz için gönderdiği peygamberiyim..." el-Araf 7/158; "Biz seni bütün insanlara ancak müjdecî ve uyarıcı olarak göndermişizdir." es-Sebe 34/28.

⁹⁸ "Meryem oğlu İsâ; Ey İsrailoğulları! Doğrusu ben, benden önce gelmiş olan Tevrat'ı doğrulayan, benden sonra gelecek ve adı Ahmed olacak bir peygamberi müjdeleyen, Allah'ın size gönderilmiş bir peygamberiyim, demişti." es-Saf 61/6.

⁹⁹ "Peygamber, mü'minlere kendi nefislerinden önce gelir." el-Ahzâb 33/6.

¹⁰⁰ Önceki dinler arasında mescidler dışında namaz kılmaları sahih olmayan dinler vardı. Bkz. Kurtubî, Ahkâmü'l-Kur'an, XVII, 188.

¹⁰¹ Hasâisü'n-Nebî hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. Cüveynî, Nihâyetü'l-Matlab, XII, 6-22; Beğâvî, et-Tehzîb, V, 212-228; Gazzâlî, el-Vecîz, (thk. Âli Muavviz-Âdil Abdulmevcûd), Dâru'l-Erkam, Beyrut/Lübnan, 1997, II, 6; Kurtubî, Ahkâmü'l-Kur'an, XVII, 185-188; Hattab, Mevâhib, IV, 192-204; Ahatlı, Erdinç, "Hasâisü'n-Nebî", DİA, XVI, 277.

Şu hadis konumuza ışık tutmaktadır: “*Câbir ibn Abdillâh şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu, “Benden önceki peygamberlerden hiç kimseye verilmeyen beş şey bana verildi. Bir aylık mesafeden düşmanın içine korku salmak ile yardım olundum. Yeryüzü bana mescid ve temizlik sebebi kılındı. Onun için ümmetinden kendisine namaz vakti erişen herkes namazını kılsın. Ganimetler bana helal kılındı. Peygamberler sadece kendi kavimlerine gönderilirken, ben bütün insanlığa gönderildim ve bana şefaet etme hakkı verildi.*”¹⁰²

Hasâis, müstakil eserlerde ele alınacak derecede geniş bir literatüre sahiptir.¹⁰³ Ancak bu, Hz. Peygamber’in (s.a.v) ümmeti dışında kendisine özel bir şariat belirlemiş olduğu düşüncesini zihinlerde uyandırmamalıdır. Zira Hz. Peygamber (s.a.v) kendisine vahyedilen şer’î kuralları, öncelikli olarak tatbik etmekle mükellefti.¹⁰⁴ Zaten hiçbir peygamber Allah’ın (c.c.) emir ve nehiyelerine uymama gibi bir imtiyaza sahip değillerdi. Ancak umumi mükellefiyetlere ek olarak, ilâhî şeriatı tebliğ vazifesini ifa noktasında kolaylaştırıcı bazı durumlar Hz. Peygamber’e (s.a.v) tahsis edilmiştir. Bu hususiyetler bir beşer olma hasebiyle tanınan bir imtiyaz değil, O’na yüklenen ağır risâlet vazifesinin kemâlatla ifasının icabıdır.

İşte Hz. Peygamber’e (s.a.v) tevdi edilen o ağır vazifenin hafifleyebilmesi için, Rabbi ile daimi bir irtibat halinde olması gerekmektedir. Bu manevi ilişkiyi gerçekleştirmek içinde teheccüd, kuşluk namazları, visâl orucu gibi vucubiyeti Hz. Peygamber’e (s.a.v) has olan ibadetlerin teşrî edilmesi; yine nübüvvet davasının mal biriktirmeye vasıta yapıldığı gibi çirkin ithamlardan uzak tutulması için zekât ve sadakanın haram kılınması; ayrıca terekesinin yakınlarına miras olarak intikal etmesinin memnu’ olması bu sebeplerdendir. Bir taraftan İslam devletinin muktezası olan güçlü ve geniş bir çevre, diğer taraftan İslam toplumunun yarısını teşkil eden kadınlar ile alakalı dinî hükümlerin ve aynı zamanda herkes tarafından her zaman vukufiyetin hâsıl olamayacağı aile ile ilgili hükümler, Hz. Peygamber’in (s.a.v) özel durumları ve sünnetinin ümmetine aktarılması için evlilikleri bu babdandır. Dinin ikamesinin gerekliliği olan itaatin tahakkuku için elzem olan sevgi ve ihtiram için Hz.

¹⁰² Buhârî, Salât, 56, Humus, 8; Müslim, Mesâcid, 3; Nesâî, Gusûl, 26.

¹⁰³ Literatür hakkında geniş bilgi için bkz. Ahatlı, Erdinç, “Hasâisü’n-Nebî”, DİA, XVI, 279-281.

¹⁰⁴ Evgin, Abdulkadir, **Hz. Peygamber’in Sünnetinde Alternatif Çözüm Yolları**, İlâhiyât yay. Ankara, 2004, s. 17.

Peygamber'in (s.a.v) huzurunda yüksek sesle konuşulmaması gibi hükümlerin tamamı bu maksada müteveccihdir.¹⁰⁵

Sonuç olarak, Hz. Peygamber'e (s.a.v) has olduğu kesinlik kazanan fiillerden farz olan hasâisi yapmak mü'minlere tavsiye edilmiş, haram olan hususiyetlerin bir kısmı mü'minlere mekruh olduğu kabul edilirken mubah olan hususiyetler de ise teessî mubah değildir şeklinde izah edilmiştir.

1.1.2. Sünnet'in Kaynağı

Sünnetin, Kur'an'da hükmü bulunmayan konular hakkında hükümler getirmesi bakımından en çok tartışılan mevzu sünnetin kaynağı hakkında olmuştur. Sünnetin vahiy mahsulü olup olmadığı hususunda ciddi tartışmalar neticesinde, tamamı vahiydir; bir kısmı vahiy diğer kısmı vahiy değildir ve hiçbir vahiy değildir şeklinde üç görüş ortaya çıkmıştır.¹⁰⁶ Ulemâ'nın vahyin kaynağı hususunda serdettikleri görüşleri aktarmadan önce, aşağıya alacağımız ayet ve hadisler ışığında yapılan yorumları ve varılan neticeleri aktararak, sünnetin kaynağı ve teşriî vazifesi üzerinde duracağız.

“Allah sana Kitap ve hikmet indirmiş, sana bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın sana olan nimeti ne büyüktür.”¹⁰⁷ âyetinde Hz. Peygamber'e (s.a.v) Kur'an'la beraber hikmetinde verildiği bildirilmektedir. Bu âyette Hz. Peygamber'e (s.a.v) Kur'an dışında bazı bilgilerin vahyedildiği “hikmet” kavramı ile ifade edilmiştir. “bilme ve anlama”,¹⁰⁸ “Vahye uygun hüküm”,¹⁰⁹ “dinin beyan edilmesi”,¹¹⁰ “kendisiyle amel edilen faydalı ilim”¹¹¹ olarak ifade edilen hikmet kavramı, genelde Kur'an'dan gayrı nâzil olmuş başka bir şeyi kastetmek için kullanılmıştır.¹¹² İmam Şâfiî'de ayette bahsi geçen hikmet'in Sünnet olduğunu söyler.¹¹³

¹⁰⁵ Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Hâbib el-Basrî, **el-Hâvi'l-Kebîr (Şerhu Muhtasari'l-Müzenî)**, (thk. Ali Muhammed Muavviz-Abdul Fettah Ebü Sünne), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 1994, IX, 8; Hîmî, **Ahkâmu'l-Hasse**, s. 363-365.

¹⁰⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bakkal, Ali, “Sünnet'in Kaynak Değeri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.V, (Ocak-Haziran 2003), Şanlıurfa, 2003, s.1-10.

¹⁰⁷ en-Nisâ 4/113.

¹⁰⁸ el-Meryem 19/12.

¹⁰⁹ Kurtubî, **Ahkâmu'l-Kur'an**, VII, 123.

¹¹⁰ Kurtubî, **Ahkâmu'l-Kur'an**, II, 403.

¹¹¹ Sâbûnî, Muhammed Ali, **Safvetü't-Tefâsîr**, Dâru'l-Kur'ani'l-Kerîm, Beyrut, 1981, I, 95.

¹¹² el-Bakara, 2/129, 151, 231; Âl-i İmran 3/81, 164; en-Nisâ, 4/54; en-Nahl, 16/125; el-İsrâ, 17/39; el-Ahzâb 33/34; el-Cuma, 62/2.

¹¹³ İmam Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs, **er-Risâle**, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, t.y., s. 93; **Tefsîru'l-İmam eş-Şâfiî**, (thk. Ahmed b. Mustafa el-Ferrân), Dâru Tedmüriyye, Riyâd, 2006, s.1194.

“Mikdam b. Ma’di Kerib, Hz. Peygamber’den (s.a.v) şöyle rivâyet etmiştir: *Dikkat ediniz bana Kitap ile beraber onun bir benzeri de (mislehû meahû) verilmiştir. Dikkatli olun! Çok geçmeden¹¹⁴ koltuğuna yaslanmış¹¹⁵ karnı tok bir adam size: ‘Şu Kur’an size lazımdır. Onda bulduğunuz helali helal, haramı da haram kabul ediniz.’ der. Dikkat edin ehli eşek eti, yırtıcı (hayvanlardan) köpek dişli olanlar, muahidlerinizin lukatası size helal değildir. Ancak sahibinin ihtiyaç duymadığı mallar hariç. Kim bir kavme misafir olursa o kavmin onu ağırlaması gerekir. Eğer ağırlamazlarsa, o misafir ağırlama hakkı alınarak cezalandırılabilirler.*”¹¹⁶ Bu hadis, Kur’an’da yer almayan birkaç hükmü belirtmiş ve bu gibi Kur’an’da bulunmayan hükümlerin sünnet tarafından konulabileceğini beyan etmiştir. Nitekim başka bir hadiste benzer ifadelerin yanı sıra “...Şüphesiz ki Allah Rasûlünün haram kıldığı şey, Allah’ın haram kıldığı gibidir.”¹¹⁷ İfadesi mevcuttur. Bu hadisler “**Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman, inanan erkek ve kadına artık işlerinde başka yolu seçme hakkı yoktur.**”¹¹⁸ Ayeti ile değerlendirildiğinde daha net anlaşılmaktadır. Çünkü ayet umum ifade ederek bütün işler hakkında verilen hükümlerin geçerli olduğuna işaret eder.¹¹⁹ Ayrıca ayette “**Allah ile Peygamber bir şeye hükmettiğinde...**” denmektedir. Bu da Hz. Peygamber’in (s.a.v) verdiği hükmün aslında Allah’ın (c.c) verdiği hükme işaret ettiğini göstermektedir.¹²⁰

Hattâbî, Mikdam b. Ma’di’nin rivâyet ettiği hadiste geçen “ *مَثَلُهُ مَعَهُ / onun benzeri* ” ifadesinden kastedilen mananın vahy-i gayr-i metlûv diye tabir edilen Kur’an dışındaki vahiy¹²¹ olduğunu söyler. Hz. Peygamber (s.a.v) kendisine verilen Kur’an’ı açıklama müsaadesine istinaden,¹²² hassları amm, ammları da has kılabilir. Ayrıca kitapta olmayan ahkâmı vaz’ ederek müstakil hükümler koyabilir. Durum böyle olunca

¹¹⁴ Kurtubî, “çok geçmeden” ifadesinden kastedilen mananın, Kur’an’ın zahirine yapışıp beyânı ihtiva eden sünneti terk eden, Râfîzî ve Hâricîleri kastetmek olduğunu söyler. Bilgi için bkz. Kurtubî, **Ahkâmu’l-Kur’an**, I, 66.

¹¹⁵ İlmi, öğrenilmesi gereken yerlerde aramayarak, lüks ve refah içerisinde yaşayan insanları kastetmektedir. Bkz. Kurtubî, **Ahkâmu’l-Kur’an**, I, 66.

¹¹⁶ Ebû Dâvûd, Sünnet, 5; Tirmizî, İlim, 10.

¹¹⁷ Tirmizî, İlim, 10; İbn Mâce, Sünnet, 2.

¹¹⁸ el-Ahzâb 33/36.

¹¹⁹ İbn Kesîr, Ebû’l-Fida İsmail İmâdü’l-Dîn Ömer İbn Dâvûd el-Kureysî ed-Dımeşkî, **Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm**, Dâru’l-Endülüs, y.y. 1981, V, 465.

¹²⁰ Sâbûnî, **Safvetü’t-Tefâsîr**, II, 527.

¹²¹ Ulemâ vahyi genelde, vahy-i metlûv, vahy-i gayr-i metlûv olarak ikiye ayırmışlardır. Bilgi için bkz. Hattâbî, Ebû Süleymân Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Hattâb el-Büstî, **Meâlimu’s-Sünen**, (Muhammed Rağıb et-Tabağ) Mektebetü’l-İlmiyye, y.y. 1932, IV, 298; Serahsî, **Usûl**, II, 90; Gazzâlî, **Mustasfa**, I, 384.

¹²² “...Sana da, insanlara gönderileni açıklayasın diye Kur’an’ı indirdik.” en-Nahl 16/44.

sünnetin kabulü ve onunla amelin mecburiyeti tilâvet edilen Kur'an gibi olur.¹²³ Nitekim sahâbenin Hz. Peygamber'e (s.a.v) gelip "*Allah'ın sana öğrettiğinden bize öğret*"¹²⁴ demeleri ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) onlara aktardığı bilgilerin Kur'an'da yer alması "*مَنْ لَّهُ مَعَهُ*" olarak ifade buyrulan, Kur'an dışındaki bilgidir. Zira başka bir hadiste "*Sevap kazanmak için her konuda aracı olunuz. Allah, Peygamberinin dilinden dilediği hükmü verecektir.*"¹²⁵ buyrulamak suretiyle Kur'an'da bulunmayan bazı hükümlerin, Peygamber dili vasıtası ile konulacağına delâlet edilmektedir.

Hz. Peygamber'e (s.a.v) Kur'an dışında vahyin geldiğini bizzat Kur'an'ın dilinden öğreniyoruz. Birkaç örneği burada zikretmenin uygun olacağını düşünüyoruz. Hz. Peygamber (s.a.v) hanımlarından Hafsa'ya bazı sırlar vermiş ve bunları kimseye söylememesi hususunda uyarılmıştı.¹²⁶ Ancak Hafsa (r. anha) bu sırrı diğer hanımlara bildirince ayet indirildi: "**Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir şey söylemişti de, O bunu diğer bir eşe haber verince, Allah Peygamber'e durumu bildirmişti ve Peygamber de bir kısmını açıklamış, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber bunu o'na (sırrı açıklayana) haber verince o, "bunu sana kim bildirdi?" Dedi. O da "Her şeyi hakkıyla bilen haber verdi." dedi.**"¹²⁷ Kur'an'da zevcenin kendisine verilen sırrı başkasına söylediğine dair Hz. Peygamber'e (s.a.v) bildirilen bir ayet yoktur. Bu da Kur'an'da yer almayan bir takım bilginin Hz. Peygamber'e (s.a.v) bildirildiğine işarettir.

İlk kıblenin mescid-i aksa olduğuna dair Kur'an'da herhangi bir hüküm olmamasına rağmen, Müslümanlar uzun süre oraya yönelerek namaz kılmışlardır. Hz. Peygamber (s.a.v) artık Mescid-i Haram'a yönelerek namaz kılmak istiyor fakat bu konuda vahyin gelmesini bekliyordu.¹²⁸ Şayet Hz. Peygamber (s.a.v) daha önce kıbleyi tayin ederken tek başına karar vermiş olsaydı yine vahyi beklemeden Mescid-i Haram'a

¹²³ Kurtubî, **Ahkâmu'l-Kur'an**, I, 65; Aşkar, **Ef'âlu'r-Rasûl**, I, 27; Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Büstî, **Sünenü Ebî Dâvud ve Meâlimu's-Sünen**, (tlk. İzzed Ubeyd ed-De'âs- Âdil es-Seyyid), Dâru ibn Hazm, Beyrut, 1997, V, 11.

¹²⁴ "...Hz. Peygamber (s.a.v) hanımları toplayarak Allah'ın kendisine öğrettiği şeyleri onlara anlattı. Sonra şöyle buyurdu; Sizden hiçbir kadın yoktur ki üç evladını ahirete göndersin de, bu çocuklar onu cehennemden koruyan bir perde olmasınlar..." bu hadiste Kur'an'da bulunmayan bir bilgi verildiği halde "*Allah'ın kendisine öğrettiği şeyler*" denilmiştir. Müslim, Birr, 152; Ayrıca ibadetlerin nasıl yapılacağı, kabirlerde bulunanlara nasıl istiğfar dileneceği gibi Kur'an'da yer almayan birçok konu Cebraîl vasıtasıyla Hz. Peygamber'e (s.a.v) bildirilmiştir. Bkz. Buhârî, Mevâkit, 1; Müslim, Cenâiz, 103.

¹²⁵ Tirmizî, İlim, 14.

¹²⁶ Buhârî, Tefsir, 66.

¹²⁷ et-Tahrim, 66/3.

¹²⁸ el-Bakara, 2/143.

yönelebilirdi. Buradan ilk kıblenin vahiy yoluyla tespit edildiğini, Hz. Peygamber'in (s.a.v) böyle bir şeye tek başına karar vermediğini öğrenmiş oluyoruz.

Kur'an'da namaz ayrıntılı bir şekilde izah edilmediği halde **“Namazlara ve orta namaza devam edin... Bilmediklerinizi size öğrettiği şekilde Allah'ı anın.”**¹²⁹ İfadeleri mevcuttur. Burada **“Size öğrettiği şekilde”** ifadesinin Cebrail'in gelerek Hz. Peygamber'e (s.a.v) namaz vakitlerinin ve namazın nasıl kılınacağını bizzat öğretmesi kastedilmektedir.¹³⁰

Sonuç olarak Kur'an-ı Kerim'de yer almayıp Sünnet yoluyla bize ulaşan bir çok hükmün mevcut olduğu şüphesizdir. Burada ehli eşeğin ve yırtıcı hayvanların etinin haram olması,¹³¹ ninenin mirastan hissedâr kılınması,¹³² kadının halası veya teyzesi ile aynı nikâh altında bulunmasının haram olması,¹³³ fitır sadakasının vacip olması¹³⁴ gibi hükümleri örnek olarak verebiliriz. Bu hükümlerin tamamı sünnetle sabit olmuş hükümlerdir. Dolayısıyla buradaki bilgiler Sünnet'in ekserisinin vahiy kaynaklı ve müstakil olarak teşrîin kaynağı olduğunu göstermektedir.

Buraya kadar aktardığımız bilgilerden Hz. Peygamber'e (s.a.v) Kur'an dışında da birtakım bilgilerin verildiğini gördük. Şimdi sünnetin kaynağı konusundaki görüşleri tetkik edeceğiz.

1.1.2.1. Sünnet'in Tamamının Vahiy Mahsulü Olduğu Görüşü

Birinci görüş olan “Sünnet'in tamamı vahiy mahsulüdür” görüşüne sahip ulemâ, Hz. Peygamber'in (s.a.v) İslam'ı tebliğ ve tebyin niteliğinde olan bütün sözlerinin tartışmasız ve şüphesiz vahiy olduğunu söyler.¹³⁵ Her ne kadar kelimesi kelimesine inzal edilmemişse de Hz. Peygamber'in (s.a.v) bu sözleri *vahy-i hâfi* kapsamında değerlendirilir.¹³⁶ Bunun dışında devlet başkanı vasfıyla ortaya koymuş olduğu sözler vahiy kapsamında değerlendirilmez. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v) bu makama dini ikame etmek için Allah tarafından getirildiğinden, bu vasıfla ortaya koymuş olduğu

¹²⁹el-Bakara, 2/238-239.

¹³⁰ Ebû Dâvûd, Salat, 2.

¹³¹ Buhârî, Megâzî, 37; Müslim, Sayd, 12-16; Ebû Dâvûd, Et'ime, 32,33; Tirmizî, Et'ime, 3.

¹³² Ebû Dâvûd, Feraiz, 5; İbn Mâce, Ferâiz, 4.

¹³³ Buhârî, Nikâh, 28; Müslim, Nikâh, 33-40; İbn Mâce, Nikâh, 31; Tirmizî, Nikâh, 31; Nesâî, Nikâh, 47-48.

¹³⁴ Buhârî, Sadakatu'l-Fitr ,1-2; Müslim, Zekât, 12-16; Ebû Dâvûd, Zekât, 18-20; İbn Mâce, Zekât, 21; Nesâî, Zekât, 30-35.

¹³⁵ Kurtubî, **Ahkâmu'l-Kur'an**, XX, 10; Dihlevî, **Hüccetu'llâhi'l-Bâliğa**, I, 240-241; Mehmet Vehbi, **Büyük Kur'an Tefsiri**, Üçdal neşr. 2012, XIV, 5624; Mevdûdî, **Tefhimu'l-Kur'an**, VI, 13.

¹³⁶ Semerkandî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed, **Mizânu'l-Usûl fî Netâici'l-Ukûl fî Usûlü'l-Fıkh**, (thk. Abdulmelik Abdurrahman es-Sa'dî), Mekke, 1984, s. 687.

görüşler bir ikaz ile düzeltilmiyorsa itibar edilir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.v) ortaya koymuş olduğu içtihatlar, Allah rızasına muvafık değilse *vahy-i celî* ile ikaz edilmiştir. Bunlar dışında beşer olma hasebiyle ortaya koymuş olduğu görüşleri vahiy olarak değerlendirilmez. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.v) bu sözleri de hak ve doğruluktan beri değildi,¹³⁷ zira Abdullah b. Amr hadisleri yazmak isteyince sahabe, Hz. Peygamber'in (s.a.v) öfkeli durumlarda da konuşacağını söyleyerek yazmasına engel olmak istediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) parmağıyla ağzına işaret ederek *"sen yaz, varlığım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki buradan haktan başkası çıkmaz"*¹³⁸ dedi.

İmam Şâfiî de bu görüşlere paralel olarak Kur'an'da açıkça hükmü belli olmayan konularda Hz. Peygamber'in (s.a.v) koyduğu hükümleri aktarmış ve kendi dönemine ait dört görüşten bahsederek şu şekilde sıralamıştır:

- Peygamberine itaati farz kılan Cenab-ı Allah, Kur'an'da kesin hüküm (nass) bulunmayan konularda O'na hüküm koyma yetkisi vermiştir.
- Getirdiği hükümlerin tamamının aslı Kur'an'a dayanmaktadır. Nitekim sünnet, Kur'an'ı beyan etme niteliğini haizdir.
- Sünnet, Allah'ın Peygamberine talimat vermek suretiyle tayin etmesi neticesinde tespit edilmiştir.
- Hz. Peygamber'in (s.a.v) bütün sünneti, Allah tarafından kalbine ilka edilen hikmetten ibarettir.¹³⁹

İmam Şâfiî'nin bu görüşlerine baktığımızda sünnetin vahiy ürünü olduğunu kabul ettiğinin aşikâr olduğu görünmektedir. İmam Şâfiî bu açıklamalarıyla sünnetin Kur'an'ı beyan ettiğini ve bu beyanında ya Allah tarafından ilham edilen bir bilgi ya da Hz. Peygamber'e (s.a.v) verilen yetki neticesinde olduğunu vurgular. Bundan ötürü sünnete ittiban vucubiyetinin ilzamına dikkat çeker.¹⁴⁰

¹³⁷ Mevdûdî, **Tefhimu'l-Kur'an**, VI, 14.

¹³⁸ Ebû Dâvûd, İlim, 3.

¹³⁹ Şâfiî, **er-Risâle**, s. 92-93.

¹⁴⁰ İmam Şâfiî her ne kadar mülâane konusunda bu bilgileri vermişse de diğer hususlarda da sünnetin vahiy ürünü olduğuna teşmil ettirilebilir. Bilgi için bkz. Şâfiî, **el-Ümm**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-Lübnan, t.y, V, 127-128.

1.1.2.2. Sünnet'in Bir Kısımının Vahiy Olduğu Görüşü

İkinci görüşe göre sünnet kısmen vahiy içerir. İbn Kuteybe, Sünnet'i üç grupta değerlendirir. Bunlar, Cebrail'in Allah'tan getirdiği Sünnet,¹⁴¹ Allah'ın, Rasulüne bıraktığı ve kendi reyine başvurmasını istediği Sünnet¹⁴² ve bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.v) edep maksadıyla Sünnet kıldığı hususlardır.¹⁴³ Bu konuda Dihlevî'nin görüşleri de kayda değerdir. Dihlevî, sünneti ikiye ayırarak âhiret ve melekût âlemi ile ilgili konuların tamamının vahye dayandığını, ibadetlerle ilgili olan konuların ise bir kısmının vahye diğer kısmının ise içtihadla müstenit olduğunu ifade eder. Dihlevî, Hz. Peygamber'in (s.a.v) içtihadının vahiy mesabesinde (vahy-i münzel) olduğunu, zira hatalı olan görüşlerinin bizzat Allah (c.c.) tarafından tashih edildiğini söyler.¹⁴⁴ Bununla beraber **"...iş konusunda onlara danış"**¹⁴⁵ emrinde, vahiy olmayan hususlarda karar vermeye memur kılınan Hz. Peygamber (s.a.v), nass olmayan meselelerde ashabıyla istişare ederek belli kararlar alırdı. Şayet alınan bu kararlar hatalı ise bizzat Kur'an-ı Kerim'de uyarılırdı. Böyle bir uyarı gelmeyince yapılan içtihadın isabetli olduğu ortaya çıkmış olurdu.¹⁴⁶ Burdan hareketle Hz. Peygamber'in (s.a.v), içtihadı sadece nassla belirtilen şeylerden istinbat edilmiş değil, aksine Allah (c.c.) tarafından kendisine şeriatın maksatları, kolaylaştırma ve teşrî kıstasları öğretilmiş, Hz. Peygamber'de (s.a.v), bu yolla elde etmiş olduğu bilgileri açıklamıştır. Dolayısıyla herhangi bir şekilde kayıtlamadan mutlak olarak zikrettiği hikmetler, maslahatlar, amel ve menkıbeler bu kıstasların değerlendirilmesi neticesinde ortaya konmuş sünnetlerdir.¹⁴⁷

Rasûlullah'tan (s.a.v) sadır olan şeyler, ya Allah'tan (c.c.) gelen hükümlerin tebliği için söylediği sözler ve fiiller ya da bunun dışında meydana gelen, Allah'tan (c.c.) tebliğ kastı taşımayan söz ve davranışlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Birinci kısım kesin vahiydir. Hanefî âlimlerin vahy-i zâhir dedikleri bu kısım, taabbüd, i'caz veya tehaddi özelliği taşıyan Kur'an'dır. İ'caz ve tehaddi özelliği taşımayan ancak manasının inzal edildiği hadis-i kudsi olarak tabir edilen vahiy de bu kapsam altında

¹⁴¹ Müslim, Nikâh, 35.

¹⁴² Buhârî, İlim, 40.

¹⁴³ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî, **Te'vilü Muhtelifi'l-Hadis**, (thk. Muhammed Muhyiddin el-Esfer), el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1999, s. 283.

¹⁴⁴ Bedir savaşından sonra alınan esirler hakkında: **"Yeryüzünde ağır basıncaya kadar hiçbir peygambere esir almak yaraşmaz."** el-Enfal, 8/67; **"Onlardan (münafıklardan) ölen kimsenin namazını sakın kılma, mezarı başında da durma!"** et-Tevbe, 9/84; **"Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığını neden kendine yasaklıyorsun?"** et-Tahrim, 66/1.

¹⁴⁵ Âl-i İmran, 3/159.

¹⁴⁶ Mehmet Vehbi, **Büyük Kur'an Tefsiri**, XIV, 5624.

¹⁴⁷ Dihlevî, **Hüccetu'l-lahi'l-Bâliğa**, I, 240-241; Hallâf, Abdulvahhâb, **İslâm Teşrî Tarihi**, (çev. Talat Koçyiğit), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970, s. 12.

değerlendirilir. Çünkü bu hadisler Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından, “Allah buyurdu ki...”¹⁴⁸ şeklinde başlayan ve manası Allah’tan (c.c.), lafzı Rasûlullah’tan (s.a.v) olan sözlerdir. İkinci kısım Allah’tan (c.c.) tebliğ kastı bulunmayan söz ve davranışlardır. Eğer Hz. Peygamber’in (s.a.v) fiili Allah (c.c.) tarafından tasvip edilmişse (fiil bizzat vahiyle bildirilmese dahi) vahiy hükmündedir. Zira bir fiilin Allah (c.c.) tarafından tasvip edilmesi, o fiilin hak ve rıza-i ilahiye uygun olduğunu gösterir. Bu durumda Hz. Peygamber’den (s.a.v) sâdır olan fiillere uyulduğu takdirde “**Ona uyunuz!**” emrine ittiba olunmuş olacak. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v), “...Şüphesiz ki Allah Rasûlünün haram kıldığı şey, Allah’ın haram kıldığı gibidir.”¹⁴⁹ diyerek koymuş olduğu hükümlerin rızai ilâhiye uygun olduğunu belirtir. Hanefilerin vahy-i batın dedikleri bu kısım Allah’ın (c.c) tasvip ettiği, Hz. Peygamber’in (s.a.v) içtihatlarından oluşmaktadır. Yine Allah’ın (c.c) açık bir vahiyle yasaklamadığı, Peygamber’e ait yeme, içme, oturma, yatma vb. davranışlarda bu kısma girer. Bunlar dışında kalan, ashabdan hurmaların aşılmasını istemesi, bedir harbinde konaklamak istediği yer gibi dünyevi bazı uygulamalarda Hz. Peygamber’e (s.a.v) uymak gerekmez. Kısacası Hz. Peygamber’den (s.a.v) sâdır olan söz, fiil ve takrirleri ve Allah’ın (c.c.) tasvip ettiği bütün fiilleri, Allah (c.c.) katından inzal edilen bir vahye veya vahiy mesabesinde bir ilme ve ilhama dayanmaktadır.¹⁵⁰

1.1.2.3. Sünnet’in Vahiyle İlişkisi Olmadığı Hakkındaki Görüşler

Sünnet’in vahiyle hiçbir ilgisi yoktur diyenlere göre, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Kur’an dışındaki söz ve davranışlarının vahiyle hiçbir alakası yoktur ve Peygamberlik dışında sıradan bir insan konumundadır.¹⁵¹ Bu görüşe çok yakın olan Mehmet Hayri Kırbasoğlu’na göre, “Sünnette vahiy ürünü hiçbir şey yoktur görüşünün kabulünün önündeki tek engel, Hz. Peygamber’in (s.a.v) Kur’an dışında da Cenab-ı Hak ile bir tür iletişim kurmuş olabileceğini gösteren âyetlerdir.”¹⁵² Bu ayetleri istisna olarak

¹⁴⁸ Müslim, Birr, 55; Buhârî, Megâzî, 37.

¹⁴⁹ Tirmizî, İlim, 10; İbn Mâce, Sünnet, 2.

¹⁵⁰ Serahsî, **Usûl**, II, 90; Abdülgâni, **Hücciiyetü’s- Sünnet**, s. 334-340; ayrıntılı bilgi için bkz. Birsin, Mehmet, “Fıkıh Usulünde İlham ve Bilgi Değeri”, *İ.Ü.İ.F.D.*, I, 63-98, (Bahar 2015), Malatya, 2015, s.72-74.

¹⁵¹ Bilgi için bkz. Önkâl, Ahmet, “Vahiy-Sünnet İlişkisi ve Vahy-i Gayr-i Metlûv” (Kur’an ve Sünnet Sempozyumu) TDV, Ankara, 1997, s. 60-63.

¹⁵² Bahsedilen ayetler şunlardır: Hudeybiye öncesi Mekke’ye girileceği hususunda görülen rüya ile ilgili ayet. el-Fetih, 48/27; Hz. Peygamber’in (s.a.v) zevcelerinden Hafsa’ya verdiği sırrın ifşa edildiğinin haberi ile ilgili ayet. et-Tahrîm, 66/3; Bedir’de iki guruptan (Kafîle ve ordu) birisinin mü’minlere

değerlendiren Kırbaçoğlu, Sünnette bunlar dışında vahiy unsuru herhangi bir bilginin olmadığını ve bu âyetler dışında ileri sürülen delillerin zann-ı galib olduğu için böyle önemli bir konuda delil olamayacağını söyler.¹⁵³

Buraya kadar aldığımız bilgileri özetlemek gerekirse Sünnet bir taraftan izaha muhtaç bulunan ayetleri açıklarken¹⁵⁴ diğer taraftan Kur’ân-ı Kerim’de bulunmayan müstakil hükümler koyarak boşlukları doldurur.¹⁵⁵ Bundan hareketle Kur’an- Kerim’de genel çizgileriyle anlatılan iman ve İslam konularının, namaz, oruç, hac, zekât gibi temel ibadetlerin geniş açıklamaları sünnetin “açıklama” fonksiyonunun; fitır sadakası, vitir namazı, muhsan olan kişilerin zina cezası, ehli eşek etinin haram olması gibi yukarıda bahsi geçen hükümler ise sünnetin “boşlukları doldurma” fonksiyonunun örnekleridir.¹⁵⁶

Sonuç olarak Hz. Peygamber’e (s.a.v) Kur’an dışında da vahiy gelmiş ancak beşer olması hasebiyle vahiy kapsamında değerlendirilmeyen cibillî fiilleri de bulunmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v), kendisine tevdi edilen teşrî yetkisine istinaden, Kur’an’da temas edilmeyen hususlarda hüküm verme yetkisini haizdir. Bu hükümler gerek Kur’an’ı beyan olsun gerekse de Kur’an’ın sükût ettiği hususlarda yeni bir hüküm olsun, kişiye özel olduğuna dair bir kayıt yok ise, her türlü sünnete uymak vaciptir.

1.1.3. Bağlayıcılık Yönünden Sünnetin Tasnifi¹⁵⁷

Sünnet, deliller hiyerarşisinde ikinci sırada yer almaktadır. Sahâbeden itibaren Hz. Peygamber’in (s.a.v) hangi söz ve davranışlarının vahye dayanıp dayanmadığı tartışma konusu olmuştur. Şayet onun bütün söz, fiil ve onayları vahiy ise o zaman örneklik ve tebliğ dışında kalan bir özelliğinden bahsedilemez. Ancak bir kısım davranışları ve sözleri, beşer tabiatından kaynaklanıyor ya da re’y ve ictihada dayanıyorsa, bu takdirde bağlayıcı hal ve hareketlerini diğer durumlardan ayırt etmek

verileceğinin Vaadi olan ayet. el-Enfâl, 8/7; Yine Bedir savaşında yapılan dualara karşılık bin kişilik melek ordusuyla yardım edileceği haberi. el-Enfâl, 8/9.

¹⁵³ Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, **İslâm Düşüncesinde Sünnet**, Ankara Okulu yay. Ankara, 2015, s. 239.

¹⁵⁴ “İnsanlara gönderileni açıklayasın diye sana Kur’an’ı indirdik.” en-Nahl, 16, 44.

¹⁵⁵ “O Peygamber, onlara uygun olanı emreder ve fenalıktan meneder, temiz şeyleri helal, murdar şeyleri haram kılarak onların ağır yüklerini indirir, zorlukları kolaylaştırır.” el-Araf, 7/157.

¹⁵⁶ Karaman, **Hukuk Tarihi**, s. 62-63.

¹⁵⁷ Murat Şimşek, **İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber’in İctihad ve Tasarrufları** adlı eserinin ekler kısmında, bağlayıcılık açısından yapılan tüm tasnifleri tablo halinde aktarmıştır. Bkz. TDVY, Ankara, 2011, s. 379-390.

gerekir.¹⁵⁸ Hz. Peygamber (s.a.v), vahyi tebliğ etmenin yanı sıra bizzat yaşayarak vahyi açıklamış ve toplumu yönlendirmiştir. Bununla beraber beşer yönüne taalluk eden fiil ve sözlerde serdetmiştir. Bu nedenle hicri birinci asırdan itibaren birçok âlim sünneti bağlayıcılık açısından değerlendirerek belli bir tasnife tabi tutmuşlardır.¹⁵⁹ Serahsî, bağlayıcılık açısından sünneti, uyulması hidayet olup terkinde dalâlet; uyulması güzel olup sevap kazandıran, terkinde ise bir sorumluluk olmayan sünnet, diye ikiye ayırmıştır.¹⁶⁰

Genel olarak sünnetin ve özelde Ef'alu'r-Rasûl'ün (Peygamber Fiilleri) bağlayıcılığı noktasında ilk dönem usûl âlimlerinden itibaren farklı şekilde taksim edilerek görüşler beyan edilmiştir. Sünnetin bağlayıcılığı hususunda bir tasnif yapıp kendinden sonra gelen usulcülere bu yönde etkileyerek sistemli bir taksimin yapılması için ilk adımı atan İzzeddin İbn Abdisselam'a göre, Hz. Peygamber'in (s.a.v) dini hükmü ortaya koyması, fetva, kaza ve imâmet olmak üzere üç şekilde gerçekleşmiştir.¹⁶¹ Biz, yapı bakımından sünnetin tanımına geçmeden önce bu farklılıklara dikkat çekmek için, konuyla ilgili birkaç sünnet tasnifini musanniflerine isnat ederek kısaca izah edeceğiz.

1.1.3.1. Şihabüddîn el-Karafi'nin Tasnifi

Bağlayıcılık açısından Peygamber fiillerini sistematik bir biçimde tasnif eden ilk âlim Şihabüddîn el Karafi'dir. Beşerî davranışlar dışında kalan fiilleri dörde ayırarak bağlayıcılık açısından inceleyen Karafi, İbn Abdisselam'dan farklı olarak, risâlet konumunun gerektirdiği tebliğ vazifesini de taksimine ekleyerek maddeleri aşağıdaki şekilde izah etmiştir:

- Tebliğ: Hz. Peygamber'in (s.a.v), risâlet vasfından ötürü tasarruflarının çoğu tebliğ ile alakalıdır ve tebliğ yoluyla yapılan bütün söz ve fiiller kıyamete kadar yürürlüktedir.
- Kaza: Hz. Peygamber'in (s.a.v) hükme taalluk eden söz ve fiilleridir.

¹⁵⁸ Görmez, Mehmet, **Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu**, OTTO, Ankara, 2014, s.268.

¹⁵⁹ Bağlayıcılık açısından ilk taksimin bizzat Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından yapıldığına dair rivâyetler olmasına rağmen, ilim adamları bu rivâyetlerin sağlam ve güvenilir kaynaklarda geçmemesinden ötürü değerlendirmemiştir. Bilgi için bkz. Sakallı, Talat, "Sünnet'in Bağlayıcılık Açısından Taksimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.II, (1995) Isparta, 1995, s. 39.

¹⁶⁰ Serahsî, Ebû Bekr Şemsu'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, **Usûlu's-Serahsî**, (thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî), Beyrut, 1973, I, 114.

¹⁶¹ İbn Abdüsselam, **Kavâid**, II, 244-245.

- Fetva: Hz. Peygamber'in (s.a.v) ibadetlerle ilgili olarak, fiili, kavli veya dini bir hususu kendisine soran kişilere cevap vermek suretiyle yapmış olduğu tasarruflardır.
- İmâmet: Hz. Peygamber'in (s.a.v) devlet başkanlığı sıfatıyla ortaya koyduğu, toplumun genel maslahatına uygun yaptığı tasarruflardır.¹⁶²

1.1.3.2. Şah Veliyyullah'ın Tasnifi

Şah Veliyyullâh Dihlevî, sünneti bağlayıcılık noktasında ikiye ayırmıştır:

Risâlet vazifesinin tebliğine yönelik olan sünnet: **“Peygamber size ne verirse onu alın, sizi neden menederse ondan geri durun; Allah'tan sakının, doğrusu Allah'ın cezalandırması çetindir.”**¹⁶³ âyeti bu kısım sünnet içindir. Bu kısma, âhiret ve melekût âlemi,¹⁶⁴ ibadetlerle ilgili hükümler ve ihtiyaçların karşılanmasına yönelik hadisler girer.¹⁶⁵

Risâlet vazifesinin tebliğine yönelik olmayan sünnet, *“Size dininizden bir şey emrettiğim zaman, onu alın; size kendi görüşümden bir şey emrettiğim zaman, ben de nihayet bir insanım.”*¹⁶⁶ hadisi bu kısmın delillerindendir. Tıpla ilgili hadisler, âdet kabilinden olup ibadet kastı taşımayan fiilleri, kavminin anlattıkları şeyleri anlatması,¹⁶⁷ o güne özel bazı cüz'î maslahata yönelik fiilleri¹⁶⁸ ve özel hükümler bildiren hadisler bu kabildendir.¹⁶⁹

1.1.3.3. Muhammed Tahir İbn Âşûr'un Tasnifi

Muhammed Tahir İbn Âşûr, aşağıda gösterildiği gibi sünneti on iki başlık altında mütâlâa etmektedir:

- Teşrî durumu: gelen vahyi hem uygulamak hem de tebliğ etme vazifesi kendisine tevdi edilen Hz. Peygamber (s.a.v), *“Hac görevlerini nasıl*

¹⁶² Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısrî, **el-Furûk**, Dâru'n-Nevâdir, Kuveyt, 2010, I, 206-208.

¹⁶³ el-Haşr, 59/7.

¹⁶⁴ Bu çeşit sünnet tamamen vahye dayanır.

¹⁶⁵ Bunların bir kısmı vahye diğer kısmı ise ictihâda müstenittir.

¹⁶⁶ Müslim, Fedail, 140.

¹⁶⁷ Ümmü Zer hadisi olarak bilinen, on bir kadının toplanarak kocalarının hususiyetlerini anlattıkları rivâyet. Hadis için bkz. Buhârî, Nikâh, 83; Müslim, Fedailu's-Sahâbe, 92.

¹⁶⁸ Buhârî, Humus, 18.

¹⁶⁹ Dihlevî, Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdirrahîm b. Vecîhiddin el- Fârûkî, **Hüccetu'l-lahi'l-Bâliğa**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, I, 240-241.

yapıyorsam sizde öyle yapın”¹⁷⁰ ve “Ben nasıl namaz kılıyorsam öyle kılın!”¹⁷¹ gibi taabbudî durumları bizzat uygulayarak tebliğ ederdi. Sünnetin çoğu bu başlık altında ele alınır.

- İftâ durumu: İnsanların unutarak ya da bilmeyerek yapmış oldukları şeyler hakkında vermiş olduğu hükümlerdir.¹⁷²
- Kaza (yargı) durumu: İhtilaflı konularda iki kişinin arasında verdiği hükümlerdir.¹⁷³
- İmâre (devlet başkanlığı): Savaşlar esnasında, kişiye özel durumlar dışındaki tasarruflar.¹⁷⁴
- İrşâd ve güzele teşvik: Bu durumlar, teşrî’den daha umumîdir. Teşrî dışındaki emir ve yasaklardan maksat, hayır yollarını göstermektir.¹⁷⁵
- Musalaha: Bu, kaza durumundan farklıdır. Çünkü burada verilen hükümler sadece karşılıklı rızaya dayalı bir şekilde bahsi geçen kişilerin arasını bulma amacıyla yapılır.¹⁷⁶
- İstişare edenlere yol gösterme: Ashab, çıkmaza düştükleri mevzularda Hz. Peygamber’e (s.a.v) danıştırdı O’da uygun fikirleri beyan ederdi.¹⁷⁷
- Nasihat durumu: Rasûlullah’ın (s.a.v), kendisine bir konuda danışıldığında hoşuna gitmeyen konuları söyleyerek nasihat ettiği durumlar.¹⁷⁸
- İnsanları mükemmele sevk isteği: Hz. Peygamber’in (s.a.v), ashabının gönüllerini olgunlaştırmak ve dinî derecelerini en güzel şekilde yönlendirme

¹⁷⁰ Nesâî, Hac, 220.

¹⁷¹ Buhârî, Ezân, 18.

¹⁷² “Kurban kesmeden önce traş oldum.” “Şeytan taşlamadan önce kurban kestim.”, “Şeytan taşlamadan önce Kâbe’yi tavaf ettim.” gibi yapmış oldukları işlemlere Hz. Peygamber (s.a.v), “Yapabilirsin” diye vermiş olduğu hükümler için bkz. Buhârî, Hac, 126, 131, 132; Müslim, Hac, 327- 333; Ebû Dâvûd, Hac, 78; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, **es-Sünen**, Dâru’s-Selâm, Riyâd, 2008, Menâsik, 74; Tirmizî, Hac, 76.

¹⁷³ Habîbe bint Sehl, Kocasını sevmediğini şikâyet edince, Hz. Peygamber (s.a.v) Sâbit’e, “Verdiğin mehri ondan al ve boşa” dedi. Ebû Dâvûd, Talak, 18.

¹⁷⁴ “Savaşta birini öldüren onun üzerindekiyle sahip olur.” Buhârî, Humus, 18; Müslim, Cihad, 42.

¹⁷⁵ “Kimin elinin altında bir köle varsa ona yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin, yapamayacağı işi yüklemesin.” Müslim, Eymân, 40.

¹⁷⁶ Hz. Peygamber (s.a.v), Zübeyr ve ensardan biri arasında bahçe sulaması yüzünden çıkan nizamı çözmüştür. Bkz. Buhârî, Sulh, 12; Müslim, Fezail, 129.

¹⁷⁷ Hz. Ömer cihat için bağışladığı atın satılacağını duyunca almak istediğini Hz. Peygamber’e (s.a.v) danıştı. O’da “Sadakandan sakın dönme! Sadakasından dönen kusmuğunu yutan gibidir.” Dedi. Bkz. Müslim, Hibât, 4-5.

¹⁷⁸ Fatıma bint Kays, Rasûlullah’a gelerek, Muâviye b. Ebî Süfyan ve ebû Cehm’in kendisiyle evlenmek istediğini söyler. Hz. Peygamber (s.a.v) “Ebû Cehm sopalıdır, Muâviye ise cimridir.” Diyerek kendisini uyarır. Müslim, Talak, 36; Ebû Dâvûd, Talâk, 39.

için yaptığı tasarruflar.¹⁷⁹

- Yüce hakikatleri telkin durumu: Yasak olmadığı halde Hz. Peygamber'in (s.a.v) uhrevî boyutu düşünerek söylemiş olduğu şeyler.¹⁸⁰
- Te'dib durumu: Hz. Peygamber (s.a.v) bazı konularda ashabını uyarmak için, teşrî amacı gütmeksizin söylediği ifadelerdir.¹⁸¹
- İrşaddan mücerretlik durumu: Bunlar, teşrî, dine özendirme, ahlak eğitimi gibi gayelere taalluk etmeyen durumlardır. Yeme, içme, yatma gibi beşer olarak yapmış olduğu işlerdir.¹⁸²

Ayrıca Hayrettin Karaman ve Talat Sakallı gibi günümüz araştırmacıları, sünnetin bağlayıcılığı hakkında, dine ait olan ve dünyaya ait olan şeklinde bir ayırımı giderek birincisinin bağlayıcı olduğunu ve beyan, hüküm, kada, fetva şeklinde alt başlıklarla izah edilebileceğini söylerler. İkincisinin ise adet ve gelenekler, cibilli fiiller, içinde bulunduğu toplum ve şartların gerektirdiği sünnetler, zamanıyla mukayyed olan fiiller, dünyevî işler (ziraat, sanat, ticaret, kazanç ve geçim yolları, askerlik, siyaset) alt başlıklarıyla incelenen, bağlayıcı olmadığı ifade edilen sünnettir. Ancak bununla beraber dünyaya ait söz ve davranışların ikiye ayrılarak bağlayıcılığının tekrar gözden geçirilerek mülahaza edilebileceğini söylerler:

- Müsbet ilimlerin, teknik ve teknolojinin araştırma, çözme ve geliştirme sahasına giren konular ki Hz. Peygamber (s.a.v) bunlar hakkında “*Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz.*”¹⁸³ ifade buyurduğu gibi bu konularda kendi re'yi ile beyan ettiği görüşlere uyulma zorunluluğunun bulunmadığını beyan etmiştir.

¹⁷⁹ Bera b. Âzib'den şöyle rivâyet edilmiştir: “*Rasulullah (s.a.v.) bizlere yedi hususu emredip, yedi hususu ise yasakladı. Hastaları ziyaret etmeyi, cenazelerin arkasından yürümeyi, teşmit yapmayı, yeminlere sadık kalmayı, mazluma yardım etmeyi, davete icabet etmeyi, selamı yaymayı bize emretti. Altın yüzük takmayı, gümüş ve altın kaplardan yiyip içmeyi, at eyeri üstüne konan ipek minderlere oturmayı, saf ipeği (harir), keten ipek karışımı elbiseyi (kasiy), kalın ipekli kumaşı (istebrak), atlas ipeği giymeyi bize yasakladı.*” Bkz. Buhârî, Cenâiz 2, Mezalim 5, Nikâh 72, Eşribe 27, Merda 4, Libâs 28, 36, 45, Edeb 124, İsti'zan 8, Eymân 9; Müslim, Libâs 2; İbn Mâce, Keffârat 12, Libâs 16; Tirmizî, Edeb 45, Libâs 26; Cenâiz 53, Eymân 12, Zinet 91.

¹⁸⁰ “*Ya Eba Zer şu uhud dağı kadar altınım olsa üç dirhem dışında hepsini infak ederim.*” Müslim, Zekât 31-34.

¹⁸¹ “*Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, içimden şöyle geçti; emredeyim odun toplanıp bir kenara yığılsın sonra namaz için ezan okutayım sonra da cemaate gelmeyenlerin evlerini yakayım.*” Buhârî, Ezan 29; Nesâî, İmâmet 49.

¹⁸² İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, **Makasidü's-Şer'iati'l-İslâmiyye**, (thk. Muhammed Halil ibn Hoca), Katar, 2004, III/99-137.

¹⁸³ Müslim, Fedail, 140-141.

- İnsanların fert ve toplum halinde eğitilip, yönetilme ve yönlendirilme sahasına giren konular. Bu maddenin kapsamına genellikle siyaset, hukuk, ekonomi, sosyal kurumlar ve eğitim gibi konular girmektedir. Bu söz ve davranışlar genellikle bağlayıcıdır.¹⁸⁴

Bağlayıcılık açısından Sünnet tasniflerine baktığımızda çıkarılacak genel sonuç Hz.Peygamber'in (s.a.v) elçilik vazifesiyle ilgili tasarrufları bağlayıcı, beşerî tasarrufları ise bağlayıcı olmamakla birlikte temessük edildiği takdirde özel anlamda sünnettir diyebiliriz.

1.1.4. Sünnet'in Kur'an'a Karşı Fonksiyonu

İslam'ın anlaşılmasında Hz. Peygamber'e (s.a.v) tevdi edilen temel vazifeler, tebliğ ve tebyindir. Tebyin görevi geniş kapsamlı olduğu için dinin anlaşılması tamamen bu vazifeye bağlıdır. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber (s.a.v) kendisine tevdi edilen teşri yetkisine istinaden, Kur'an'da temas edilmeyen hususlarda hüküm verme yetkisini haiz olması hasebiyle kendisine arz edilen ihtilaflı durumları çözüme kavuştururdu. Mutlak manada Şâri'in Allah (c.c.) olduğu ittifakla kabul edilmekle beraber, bağlayıcılık açısından farz, vacip, haram ve mekruh gibi hükümlerinin varlığından ötürü Hz. Peygamber (s.a.v) de mecâzî manada Şâr'i kabul edilmektedir.¹⁸⁵ Burdan hareketle, Kur'an ile Sünnetteki ahkâmı karşılaştırdığımızda, genellikle sünnetin üç farklı fonksiyonundan birisi ile karşılaşırız:

Birincisi: Kur'an'daki hükümlere tamı tamına uygun hükümler ihtiva eden te'yid edici nitelikteki sünnet.¹⁸⁶

İkincisi: Tavzih edilmeye muhtaç Kur'an nasslarını açıklayıcı hüküm getiren sünnet. Bu da üç şekilde gerçekleşir.

¹⁸⁴ Karaman, Hayrettin, "Bağlayıcılık Bakımından Rasûlullah'ın Davranışları", *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı* adlı Tarihî İlmî Toplantılar Dizisinde yapılan Tebliğ, s. 130-131; Sakallı, "Sünnet'in Bağlayıcılık Açısından Taksimi", s.83-84; Konuyla ilgili örnek ve analizler için bkz. Erul, Bünyamin, "Sahabenin Sünnet'e Bağlayıcılık Açısından Bakışları", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, X, S. 1-4, (1997), Ankara 1997, s.11-23.

¹⁸⁵ Sancaklı, Saffet, **Sünneti Doğru Anlamak**, Sır yay. Bursa, 2009, s.64.

¹⁸⁶ "Allah, zalime mutlaka mühlet verir verirde, onu yakalayacağı zaman ansızın yakalar." Hadisi "Allah, kasabaların zalim halkını yakalayınca, böyle yakalar; yakalaması da şiddetli ve elimdir." Ayetini te'yid edici mahiyettedir. Hadis ve ayet için bkz. Buhârî, Tefsîru'l-Kur'an, 161; el-Hud, 11/102.

a) Kitab'ın mücmel nasslarını tefsir eden¹⁸⁷ veya müşkil lafızlarını açıklayan¹⁸⁸ sünnet.

b) Kitab'ın âmm hükmünü tahsis eden sünnet.¹⁸⁹

c) Kur'an'ın mutlak'ını takyîd eden sünnet.¹⁹⁰

Üçüncüsü: Kur'an'da hükmü bulunmayan konular hakkında hükümler getiren sünnet.¹⁹¹ Bunlar dışında Sünnet'in Kur'an'da yer alan bazı hükümleri yürürlükten kaldırdığını (nesh) savunan ulema da bulunmaktadır.¹⁹²

1.2. Sahâbe Kavli

Hiz. Peygamber'den (s.a.v) sonraki dönemde, Kur'an ve sünnette olmayan ancak ihtiyaç hâsıl olunca sahâbenin uyguladığı bir takım özel durumlar ortaya çıkmıştır.

¹⁸⁷ Sözün sahibi tarafından bir açıklama yapılmadıkça kendisiyle neyin kastedildiği anlaşılmayan lafızdır. Koca, Ferhat, "Mücmel", **DİA**, XXXI, 453; Namazın rekâtlarını, nasıl kılınacağını, ne okunacağını, zekât ile ilgili ayrıntılar buna örnek verilebilir.

¹⁸⁸ Sığasında bulunan kapalılıktan ötürü kendisiyle kastedilen mânanın başka deliller yardımıyla veya derinlemesine düşünme yoluyla anlaşılabilirdiği lafızdır. Koca, "Müşkil", **DİA**, XXXII, 161; Sahur vaktini belirleyen **"Tan yerinde, beyaz iplik siyah iplikten ayırt edilinceye kadar, yiye için..."** ayetindeki **beyaz iplik, siyah iplikten** maksadın ne olduğunu açıklanması müşkil kavramına örnek olarak verilebilir. el-Bakara, 2/187.

¹⁸⁹ Bir kullanımda sözlük anlamına uygun olarak bütün fertleri istisnasız bir şekilde kapsayan lafızdır. Bardakoğlu, Ali, "Âm", **DİA**, II, 552; **"Allah, çocuklarınız hakkında (miras) şöyle davranmanızı tavsiye eder..."** ayetindeki umumi hükmü **"Katil mirasçı olamaz"** hadisi ile tahsis ediyor. Ayet ve hadis için bkz. en-Nisâ, 4/11; Ebû Dâvûd, Diyat, 18; Tirmizî, Feraiz, 17.

¹⁹⁰ Kayıtlanmamış lafız anlamındadır. Koca, "Mutlak", **DİA**, XXXI, 402; **"Erkek hırsız ve kadın hırsızın, yaptıklarından ötürü Allah tarafından ibret verici bir ceza olarak, ellerini kesin."** Ayetinde hangi elin kesileceğine dair herhangi bir ibare bulunmadığından fiili sünnette **"Sağ elin bilekten kesilmesi suretiyle takyid edilmiştir."** el-Mâide, 5/38; Bilgi için bkz. Kurtubî, **Ahkâm-ı Kur'an**, VII, 467-468.

¹⁹¹ Zeydân, **Vecîz**, s.177; Sünnet'in taşıdığı hükümler açısından Kur'an'a göre konumunun tafsilatlı bilgisi için bkz. Tertûrî, Hüzeyn Mutâvî, "Fıkıh Usûlcülerinin Sünnetle İlgili Bazı Meselelere Yaklaşımları", (çev. Ramazan Özmen), **İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S. 8, (Nisan 2006), Konya, 2006, s. 311-316.

¹⁹² **"Sizden birine ölüm geldiği zaman, eğer mal bırakıyorsa, ana-babaya, yakınlara, uygun bir tarzda vasiyet etmesi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir borç olarak size farz kılındı."** Bu ayet **"Hiçbir varise vasiyet edilmez"** hadisi ile neshedilmiştir. el-Bakara, 2/180; Ebû Dâvûd, Vesâya, 6; Buradaki nesh ifadesi manadan ziyade lafzidir. Zira Hadis, Kur'an'daki hükümleri genelde tahsis eder niteliktedir. Nitekim Âlimler bu konuda iki görüş serdetmişlerdir: Birincisi Hanefî ve Malikîlere ait olan görüştür ki onlara göre Kur'an ve Sünnet aynı mertebeye olup mütenakız görüşlerde sonra gelen öncekini nesheder. Ancak hadisin Kur'an'ı neshedebilmesi için mütevâtir olmasını şart koşarlar. İkincisi Şâfiî ve Hanbelîlere ait olan görüştür. Onlara göre Sünnet ikinci derecede olduğu için Kur'an'ı neshedemez. Şayet ayet ile hadis arasında çelişkili bir durum ortaya çıkarsa şu ihtimaller göz önünde bulundurulmalıdır; Ayet başka bir ayet ile neshedilmiştir, Sünnet neshedilmiş olabilir, Hadis zayıf olabilir ya da âyetteki veya Hadisteki istidlâl yöntemi zayıf olabilir. Bilgi için ve ilgili hadis tetkikleri için bkz. Gazzâlî, **Mustasfâ**, I, 176; Amidî, **el-İhkâm**, III, 185; Aşkar, **Ef'âlu'r-Rasûl**, I, 31-33; Abdülganiy, **Hücciyetü's-Sünne**, s. 297-304; **Sünnet ve Dindeki Yeri**, s. 62-70; Bu konu ile ilgili olduğu söylenen hadislerden birini buraya almakta fayda görmekteyiz. **"Sizden birine ölüm geldiği zaman, eğer mal bırakıyorsa, ana-babaya, yakınlara, uygun bir tarzda vasiyet etmesi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir borç olarak size farz kılındı."** Bu ayet **"Hiçbir varise vasiyet edilmez"** hadisi ile nesh edilmiştir. el-Bakara, 2/180; Ebû Dâvûd, Vesâya, 6.

İslam dininin sonraki nesillere ulaştırılmasında büyük role sahip olan sahâbe, Kur'an'ın nüzulüne bizzat şahit olduklarından, ayetleri yorumlamada diğer nesillerden daha ayrıcalıklı idiler. Cahiliye kültür ve edebiyatına aşina olmaları Kureyş lehçesiyle nazil olan Kur'an'ı daha doğru anlayabilmelerine vesile oluyordu. Ayrıca Kur'an'ı tertip ve tedrici bir surette öğrenme, nüzul sebeplerini bilme ve anlamadıkları hususları bizzat Hz. Peygamber'e (s.a.v) sorarak öğrenme avantajına sahiptiler.¹⁹³ Kur'an'da çeşitli ayetlerde Sahâbe'nin övülmesi,¹⁹⁴ Hz. Peygamber'in (s.a.v) onlar hakkındaki övücü ifadeleri,¹⁹⁵ İslam'ın sonraki nesillere aktarılmasında sahâbeyi merkez noktaya oturtmuştur. Örneğin Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra sahâbe, Medine, Mekke ve daha sonraları Kûfe, Basra, Şam ve Mısır'da İslamî öğretileri, sonraki nesle aktarmak için gayret sarf etmişlerdir.¹⁹⁶ Bu önemli konularından ötürü sahâbe hep araştırma konusu olmuştur. Ancak "sahâbe kime denir?" ve "sahâbî kavli bağlayıcı mıdır?" şeklindeki soruların cevapları konusunda Hadis ve Fıkıh ulemâsı bir mutabakata varamamıştır. Hadis ve fıkıh usulcülerinin görüşlerini sarasıyla beyan ettikten sonra hulefâ-i râşidin döneminde ki özel düzenlemelerin fikhî tahlilini yapacağız.

Sözlükte "Bir kişiyle birlikte bulunmak, onunla dost ve arkadaş olmak"¹⁹⁷ olarak tanımlanan Sahâbî kelimesi, hadis ve fıkıh ulemâsı tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Hadisçilere göre sahâbî, Müslümanlardan Hz. Peygamber'i (s.a.v) görüp sohbetinde bulunan kimsedir.¹⁹⁸ Ancak bahsedilen görme miktarı hususunda ihtilaf vardır. Bir kısım hadis ulemasına göre sahâbî, Hz. Peygamber (s.a.v) ile mü'min olarak görüşen, araya irtidat gibi bir durum girse bile mü'min olarak vefat eden kişidir.¹⁹⁹ Bir

¹⁹³ Erul, Bünyamin, "İlk Dönem Kur'an Okumaları (Sahâbenin Kur'an'ı Anlama Çabaları Üzerine)", **VII. Kur'an Sempozyumu: Kur'an ve Müslümanlar**, (14-15 Mayıs 2004/Kayseri), Ankara 2005, s. 23-27.

¹⁹⁴ "Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış, doğruluğu emreden, kötülüklerden alıkoyan, Allah'a inanan en hayırlı ümmetsiniz." Âl-i İmrân, 3/110; "İyilik yarışında öncelik sahibi muhacirler ve ensar ile onlara güzellikle tabi olanlar var ya, işte Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır..." et-Tevbe, 9/100.

¹⁹⁵ "Ümmetimin hayırlısı benim asrımdır. Sonra onlara yakın olanlar, sonra da onlara yakın olanlardır." Buhârî, Fedâilu Ashâbi'n-Nebî, 1; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 211-215; Tirmizî, İlim, 16.

¹⁹⁶ Koçyiğit, Talat, **Hadis Tarihi**, Ankara Üniveristesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1977, s. 89-97.

¹⁹⁷ Firuzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Yakub, **Kâmûsu'l-Muhît**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut/Lübnan 2005, s. 104; Gelişgen, Ahmet, "Sahâbî", **Kavramlar Sözlüğü**, s.571.

¹⁹⁸ Buhârî, Fedâilu Ashâbi'n-Nebî, 1.

¹⁹⁹ İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, **Nühbetü'l-Fiker fi Mustalihi Ehli'l-Eser**, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2006, s. 318; **Nüzhetü'n-Nezar fi Tevdîhi Nühbetü'l-Fiker fi Mustalihi Ehli'l-Eser**, Riyad, 2001, s. 140; Aynî, **Umdetü'l-Kari**, XVI, 234; Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî, **Tedribü'r-Râvî**, Dâru'l-Fikr, Beyrut/Lübnan, 2012, s. 374.

kısmına göre Hz. Peygamber (s.a.v) devrinde bir-iki sene yaşayıp²⁰⁰ bir veya iki gazveye katılan kişiler; diğer bazısına göre bir hadis veya bir kelime rivâyet eden kimsenin sahâbî olarak tanımlanabileceğini, hatta Onu (s.a.v) bir defa dahi görmüş olmanın yeterli olacağını söylerler.²⁰¹ Hatta bazı hadisçiler bu sınırı olabildiğince geniş tutarak Peygamber devrinde yaşadığı halde onu göremeyenlerinde sahâbî sayıldığını söylerler.²⁰²

İbn Hacer, Sahâbî konusunda vakıf olduğu en sahih tanımın şu şekilde olduğunu söyler: “Sahâbî, Hz. Peygamber’i (s.a.v) imanlı bir şekilde görüp iman üzere ölen kimsedir.” “İmanlı bir şekilde görme” ifadesinin umum ifade ettiğini söyleyen İbn Hacer, Hz. Peygamber’in (s.a.v) sohbetinde uzun veya kısa süreliğine de olsa bulunmuş; Ondan hadis rivâyet etmiş veya etmemiş; Onunla savaşa katılmış ya da katılmamış olsun fark etmez bu tanımın sınırlarına girer demiştir. Hatta meclisinde bulunmaksızın bir defa dahi görmüş ya da âmâ gibi bir sebepten ötürü görmemiş olsa dahi Onunla karşılaşmışsa sahâbîdir. Ancak bir kimse kâfir iken Hz. Peygamber (s.a.v) ile karşılaşmış sonrasında iman etmiş ama bir daha Onu görmemişse sahâbî sayılmaz.²⁰³ Hadis ulemâsının farklı tanımlarından anladığımız kadarıyla bir kişiye sahâbî denmesi için, iman etmiş bir şekilde Hz. Peygamber (s.a.v) ile bir an bile olsa beraber bulunması yeterli olup herhangi bir zaman sınırlaması yoktur.

Sadece Hz. Peygamber’i (s.a.v) görmek ve bir-iki hadis rivâyet etmekle fetva vermek imkânsız olduğundan usûlcüler Sahâbî tanımı şu şekilde yapmışlardır: “Hz. Peygamber’e yetişmiş, ona iman etmiş ve örfen ‘arkadaş’ diye anılabilecek ölçüde uzun süre onunla birlikte bulunmuş kimseye denir.”²⁰⁴ Bu tanıma göre sahâbî, Hz. Peygamber (s.a.v) ile uzun süre bulunmuş, onun hallerine vakıf olan kimsedir. İmâm Gazzâlî, her ne kadar sözlük anlamı itibarıyla Sahâbî “bir an dahi olsa Hz. Peygamber ile görüşen kimse” olsa da ıstılâhî anlam olan “Hz. Peygamber (s.a.v) ile uzun bir süre arkadaşlık yapan kişi” tanımının tercih edileceğini söyler.²⁰⁵

²⁰⁰ Aynî, *Umdetü’l-Kari*, XVI, 234; Suyûtî, *Tedribü’r-Râvî*, s. 375.

²⁰¹ Sübkî, *Muhtasarı ibni’l-Hâcib*, II, 402.

²⁰² Amâ olmak buna engel değildir. Bkz. İbn Salâh, İmâm Hâfız ebî Ömer Osman b. Abdurrahman, *Ulûmu’l-Hadîs*, 1931, y.y. s. 251; İbn Hacer, *Nüzhetü’n-Nezar*, s. 141; Aynî, *Umdetü’l-Kari*, XVI, 234-235; Suyûtî, *Tedribü’r-Râvî*, s. 374-376.

²⁰³ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, (thk. Abdullah b. Abdul Muhsin et-Türkî), y.y. 2008, s. 16-17; Aynî, *Umdetü’l-Kari*, XVI, 235.

²⁰⁴ Zeydân, *Vecîz*, s.260; Zuhaylî, *Vecîz*, s. 105.

²⁰⁵ Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 232.

Muhaddisler ile fıkıh usûlcüleri arasındaki saḥâbî tanımının farkı şu sebepten kaynaklanmaktadır. Hadis ilminde Hz. Peygamber'in (s.a.v) fiillerinin ya da sözlerinin bizzat aktarılması yeterliyken fıkıh ilminde hukukî anlam ifade edebilecek ve delil olabilecek bilgilerin aktarılması gerekmektedir. Bundan ötürü saḥâbenin Hz. Peygamber'in (s.a.v) birçok haline vakıf olması ve bir konuda görüş beyan ederken Hz. Peygamber'in (s.a.v) o konuda ne düşünebileceğini ileri sürece kadar tanınması gerekir. Bu da ancak uzun bir süre arkadaşlık etmekle mümkündür.

1.2.1. Saḥâbî Kavlı'nın Hüccet Değeri

Saḥâbenin Hz. Peygamber'e (s.a.v) nisbet etmeksizin akıl veya nakil yoluyla bilinebilecek ictihâdî meselelere dair sözlerine saḥâbî kavlı denir.²⁰⁶ Saḥâbî kavlı ile genelde "saḥâbî fetvası, saḥâbî mezhebi, saḥâbî hükmü" gibi kavramlarla eşanlamlı olarak kullanılmıştır.²⁰⁷ Saḥâbî, ister imâm ister hâkim isterse de müftü olsun, vermiş olduğu fetva ittifakla diğer saḥâbe için hüccet değildir.²⁰⁸ İhtilaf noktası saḥâbenin içtihadı, sonraki müçtehitleri bağlar mı yoksa bağlamaz mı?

Ebû Hanîfe, "saḥâbenin ittifak ettiğini kabul ederiz, ihtilaf ettikleri noktalarda ise bir görüşü alırız. Toptan terk etmeyiz."²⁰⁹ Diyerek saḥâbî kavlinin hüccet olarak kullanılması gerektiğine dikkat çeker. İmam Muhammedde bu görüşü destekleyerek Kitap ve Sünnetten sonra saḥâbenin ittifak ettiği sabit hükümler- ihtilaf ettiği hükümlerde de Ebû Hanîfe'nin dediği gibi toptan terkedilmez, bir görüş tercih edilir- hüccettir der. Ayrıca birçok hanefî ulemâsı da saḥâbî kavlini mutlak anlamda şer'i kaynak saymışlardır.²¹⁰

İmâm Şâfiî'nin saḥâbe kavli ile ilgili iki farklı görüşü vardır. Kâdim görüşüne göre saḥâbe kavli kıyasa mukaddemdir. Burada Kitap ve hadise muhalif olmaması şartı mevcuttur. Cedit görüşüne göre ise kıyâs, bir iki saḥâbenin beyân etmiş olduğu görüşe

²⁰⁶ Serahsî, **Usûl**, s. 105- 113; İbn Hacer, **Nüzhetü'n-Nezar**, s. 135-139.

²⁰⁷ Apaydın, Yunus, "Saḥâbî Sözünün Hukukî Değeri", *Erciyes Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Dergisi*, S. 4, Kayseri, 1990, s.324; Apaydın, "Saḥâbî Kavlı", **DİA**, XXXV, 500; Ayrıntılı bilgi için bkz. Demir, İbrahim Halil, *Usûlü'l-Fıkıh'ta Saḥâbî Kavlinin Kaynak Olması*, (Harran Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa, 2012, s. 13-18.

²⁰⁸ Âmidî, **İhkâm**, IV, 182; İbn Sübkî, Tacü'd-Dîn, **Menu'l-Mevâni' An Cemu'l-Cevâmi' fi Usûli'l-Fıkıh**, Mekke, 1990, s.365.

²⁰⁹ Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah b. Ömer İsâ, **Takvîmu'l-Edille fi Usûli'l-Fıkıh**, (thk. Halil Muhyiddîn) Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan 2001, s.256.

²¹⁰ Debûsî, **Takvîmu'l-Edille**, s. 256; Serahsî, **Usûl**, II, 108-110; Âmidî, **İhkâm**, II, 406; Karaman, **İslâm Hukuk Tarihi**, s. 178.

takdim edilir ve sahâbî görüşü hüccet sayılmaz.²¹¹ İkinci görüşü kabul eden usûlcüler, “**Ey akıl sahipleri! İbret alın.**”²¹² ayetindeki “**فَاعْتَبِرُوا**”²¹³ ifadesinin kıyas’a delâlet ettiğini ve bundan ötürü Nass olmayan konularda re’y ve kıyas ile amel etmenin gerektiğini söyleyerek Muaz hadisini de²¹⁴ bu konuda delil olarak kullanırlar.²¹⁵ Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v), Hz. Ali’yi Yemen’e gönderdiğinde “(olaya) şahit olan olmayanın görmediğini görür” diyerek karşılaştığı olaylarda durum değerlendirmesi yapmasını ister.²¹⁶ Kendisinin de ortamın şartlarını dikkate alması ve ashabından aynı tavrı göstermelerini istemesi sahâbenin bu konuda hassas davranacaklarının göstergesidir.

Sahâbe kavlini kıyasa tercih etmeyi sadece hulefâ-i raşidîn’in sözlerine inhisar edenler²¹⁷ bunu Hz. Peygamber’in (s.a.v) şu hadisi ile delillendirirler; “Allah’tan korkmanızı ve Habeşli bir köle olsa dahi, emrini dinleyip (Masiyet içermemek şartıyla) itaat etmenizi tavsiye ederim. Çünkü benden sonra yaşayanlarınız pek çok ihtilafa şahit olacaktır. Siz benim sünnetime ve doğru yolda olan râşid halifelerin sünnetine sımsıkı sarılınız...”²¹⁸ Bir kısım usûlcü sahâbeyî taklid vaciptir derken,²¹⁹ diğer bir kısmı ise taabbudî konular dışında sahâbeyi taklid etmenin hüccet olamayacağını söyler.²²⁰ Bunu da Sahâbe’nin “sünnet bu şekildeydi, biz bununla emrolunduk ya da nehyolunduk, biz bunu böyle yapıyorduk” gibi Hz. Peygamber’e (s.a.v) atfettiği ya da kimseye atfetmeden, ahiret hayatı ile ilgili ve sevap-günah gibi ictihâdî olmayan konularda söylemiş oldukları sözleri merfu’ hadis hükmünde değerlendirdikleri içindir. Zira sahâbenin, ictihâdî olmayan konular hakkındaki ifadeleri birilerinden duymuş olmaları gerekirdi ve bu nedenle de taabbudî konularda sahâbeye uymak gerekir demişlerdir.²²¹

²¹¹ Şâfiî, **er-Risale**, 596-598; Gazzali, **Mustasfa**, I, 305; Sübkî, **Cemu’l-Cevâmi**, II, 354.

²¹² el-Haşr, 59/2.

²¹³ “Fiilin kökünde ‘bir yerden bir yere veya bir durumdan bir duruma geçme’ anlamı bulunmaktadır. Kıyas işlemi de, hükmü bilinen bir olay ile yeni bir olay arasında gerekçe birliği açısından kurulan fikrî bağ (illet) sebebiyle bilinen hükmü yeni olaya geçirmekten ibaret olduğu için, genellikle fıkıh usulünde kıyasın muteber bir delil olmasının Kur’an’daki dayanakları arasında bu ayet yer almaktadır.” Bilgi için bkz. Komisyon, **Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir**, DİBY, Ankara, 2007, V/286.

²¹⁴ Ebû Dâvûd, Kadâ, 11; Tirmizî, Ahkâm, 3.

²¹⁵ Serahsî, **Usûl**, I, 298, II, 106; Debûsî, **Takvîmu’l-Edille**, s. 256; Âmidî, **İhkâm**, II, 406.

²¹⁶ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, (thk. Muhammed Abdulkadir Atâ), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 2008, I, 250

²¹⁷ Serahsî, **Usûl**, II, 106; Gazzali, **Mustasfa**, I, 302.

²¹⁸ Ebû Dâvûd, Sünne, 5; Tirmizî, İlim, 16; İbn Mâce, Sünnet, 6.

²¹⁹ Pezdevî, Ali b. Muhammed, **Usûlu’l-Bezdevî (Kenzü’l-Vusûl ilâ Ma’rifet’l-Usûl)**, Mîr Muhammed Kütüphane, y.y. t.y., s. 234.

²²⁰ Sübkî, **Cemu’l-Cevâmi**, II, 354.

²²¹ İbn Hacer, **Nüzhetü’n-Nezar**, s.135-139; Semerkandî, **Mîzânu’l-Usûl**, s. 658-660; Âmidî, **İhkâm**, II, 116-123.

1.2.2. Sahâbî Kavî'nin Huccet Olma Bakımından Çeşitleri

Bu konuda yapılmış olan çalışmalarda Sahâbe sözlerinin delil olması bakımından dört başlık altında incelendiği görülmektedir.

1.2.2.1. Sahâbe İcmâi

Sahâbe icmâının bağlayıcı olduğuna dair, bazı şî'ler hariç, usûlcüler arasında ittifak vardır. Hatta sahâbe icmâi, Kitap ve Sünnetle sabit olmuş hüküm mesabesinde tutularak bunu inkâr edenin tekfir edileceğini²²² ileri süren usûlcüler olmuştur.

1.2.2.2. Sahâbenin İhtilafı

Aralarında ihtilaf olması durumunda, sahâbe sözünün ayrı ayrı huccet olamayacağı ve bu nedenle ittibain gerekli olmadığı söylenmiştir. Bununla beraber sahâbe bir konu hakkında iki farklı görüş ileri sürmüşse sonraki müçtehitlerin farklı bir görüş ileri sürmeyecekleri ifade edilmiştir. Ancak bu çeşidi inkâr etmek küfrü gerektiriyor.²²³

1.2.2.3. Bir Sahâbînin Yaygınlık Kazanmış Sözü

Sahâbe ulemâsı arasında yaygınlık kazanmış ve muhalif bir görüş de bildirilmeyen sahâbî kavî hakkında ise birkaç görüş vardır;

a) Ulemâ arasında vuku bulduğu ve muhalif görüş bildirilmediği için icmâ mesabesinde ve hüccettir. Hanefîler, Malikîlerin çoğunluğu ile Şâfiîlerin bir kısmı ve Ahmed b. Hanbel bu görüştedir.²²⁴

b) Bahsi geçen söz icmâ olmaz lakin hüccettir.²²⁵

c) Bu söz icmâ olmayacağı gibi hüccette olmaz. Şâfiîlerin çoğunluğu bu görüştedir.²²⁶

d) Bu söz eğer bir hâkimin hükmü ise icmâ olmaz ama bir müftînin fetvası ise icmâ olur. "Sükûtî icmâ" olarak adlandırılan bu durum çoğunluk usûlcüler tarafından,

²²² Serahsî, **Usûl**, I, 318.

²²³ Pezdevî, **Usûl**, s. 236; Serahsî, **Usûl** I, 138.

²²⁴ Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd, **İhkâmü'l-Fusûl fî Ahkâmî'l-Usûl**, (thk. Abdulmecîd et-Türkî), Dâru'l-Ğarbî İslâmî, Beyrut, 1995, s.474; Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf el-Firûzâbâdî, **et-Tabsıra fî Usûli'l-Fıkh**, (thk. Muhammed Hüseyin Heytû), Dâru'l-Fikr, Şam, 1983, s.391;

²²⁵ Şîrâzî, **Tabsıra**, s.392.

²²⁶ Gazzâlî, **Mustasfâ**, I, 260.

her dönemdeki müçtehidler için geçerli olduğu söylenmiştir. Diğer bir grup usûlcüye göre ise bu durum sadece sahâbe asrına hastır.²²⁷

Bu üç grup sahâbî sözü, çoğunluk usûlcüler tarafından kural olarak hüccet kabul edilir.

1.2.2.4. Bir Sahâbînin Tabiun Döneminde Yaygın Olan Sözü

Bir Sâhabînin âlim sahâbe arasında yaygınlık kazanmadığı halde tabiun döneminde yaygınlık kazanan sözüdür.²²⁸ Usûlcülerin hüccet olup olmayacağını tartıştıkları asıl sahâbe sözü bu kısımdır.²²⁹

Sahâbe sözü hüccettir diyenler Tevbe Suresindeki **“Öne geçen ilk muhacir ve ensar ile onlara tabi olanlar var ya, işte Allah onlardan razı olmuş, onlarda Allah’tan razı olmuşlardır.”**²³⁰ ve **“Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten meneder Allah’a inanırsınız.”**²³¹ ayetlerindeki **“onlara tabi olanlar var ya”** ve **“iyiliği emreder”** ifadelerini delil olarak ileri sürerler. Çünkü iyiliği emredenlere tabi olunması gerektiği buyruluyor. Ayrıca hadislerdeki *“Siz benim sünnetime ve doğru yolda olan râşid halifelerin sünnetine sınıksız sarılırsınız...”*²³² emri sahâbeye uyulması gerektiğinin delilidir.

Sahâbî’nin söylediği sözün kaynağının ya tevkif ya da içtihad olduğunu nakleden Apaydın, Hz. Peygamber’den (s.a.v) duyulmuş olduğu kesin olan sözün tevkif olduğu için hüccet olduğunu söyler. Şayet sahâbenin söylediği söz içtihad ise bu durumda da Hz. Peygamber’i (s.a.v) gören ve duyan biri olarak, sözün manalarını ve Hz. Peygamber’in (s.a.v) maksudını daha iyi anlayacağından onun içtihadı daha üstün ve evladır.²³³

Sahâbî sözünü hüccet olarak kabul etmeyenler ise, sahâbenin masum olmaması hasebiyle hata yapma ihtimalinin olduğunu; kıyas’ın şer’i bir delil olduğu için sahâbî kavlinin, aslı Kur’an ve Sünnet’e dayanan kıyas’a takdim edilemeyeceğini söylerler. Ayrıca Sahâbe bazen kendi aralarında ayrılığa düşüyor ve hiçbiri diğerini kendi görüşüyle amel etmeye çağırıyordu, diyerek iddialarını güçlendirmeye çalışıyorlar.²³⁴

²²⁷ Şîrâzî, **Tabsıra**, s.392.

²²⁸ Sübkî, **Muhtasarı İbn Hâcib**, II, 178.

²²⁹ Apaydın, Yunus, “Sahâbî Sözünün Hukukî Değeri”, s.326,327.

²³⁰ et-Tevbe, 9/100.

²³¹ Âl-i İmrân, 3/110.

²³² Ebû Dâvûd, Sünne, 5; Tirmizî, İlim, 16; İbn Mâce, Mukaddime, 6.

²³³ Apaydın, Yunus, “Sahâbî Sözünün Hukukî Değeri”, s.333-336.

²³⁴ Apaydın, Yunus, “Sahâbî Sözünün Hukukî Değeri”, s. 342-343.

Sonuç olarak sahâbenin icmâsı ittifakla hüccettir. Ama bahsi geçen kavı, icmâ mesabesinde değil ise hüccet olup olmama noktasında yukarda izah edilen ihtilaflar vakidir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ŞAHSA ÖZEL DÜZENLEMELERİN GENEL TEŞRÎİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

İslam hukuku, tüm yer ve zamanlarda uygulanmaya elverişli bir yapıya sahiptir. Yüce Allah bu hukuk sistemini, yeryüzünde onunla adaleti hâkim kılsın ve insanların dünya-ahiret saadetini gerçekleştirsın diye Hz. Peygamber'e (s.a.v) göndermiştir.²³⁵ Esasen Hz. Peygamber'de (s.a.v) gönderildiği insanları ve toplumu belli yönleriyle değil, bütünüyle etkileyecek olan bir mesajın sunucusu ve uygulayıcısı idi. Bu özelliğiyle insanların ihtiyaçlarını iyi bildiği için gönderildiği toplumla kolay iletişim kurmuş, cehaleti ortadan kaldırma uygulamasında da hep ılımlı bir yol takip etmiştir. İslam dinine davet ettiği insanlara, karşılaştıkları problemlerin çözümü için, değişik kolaylaştırıcı faktörler ve alternatif çözüm yolları önermiştir.²³⁶

Normal şartlarda herkes tarafından uyulanması zorunlu olan hükümler, kişiyi ciddi anlamda meşakkate sürükleyecek ve yaşantısını olumsuz yönde etkileyecek zaruret durumlarında ya hafifletilir ya da ertelenir veya tamamen kaldırılarak mükellefe kolaylık sağlanır. Bu nedenle İslam'ın temel kaynaklarında kişiye özel hükümler yer almaktadır. Ayrıca Kur'an ve Sünnet gibi kaynaklarda benzeri bulunmayan bazı olaylarla karşılaşıldığında bu kaynakları takiben yapılan içtihadî yorumlarda da şahsa özel düzenlemeler karşımıza çıkmaktadır. Bütün ümmeti şâmil ve değişmez yasalar koymak üzere gelen nasslarda bu gibi özel uygulamaların yer alması dikkat çekmektedir. İslam âlimlerinin büyük çoğunluğu, konulan İslamî hükümlerin tamamında mutlaka bir takım ana gayelerin hedeflendiği ve bu gayelerin sonuç itibarıyla insanlar için fayda sağlama, onlardan zararı savma ve dünyayı şerlerden temizleme noktasında birleştiği hususunda fikir birliği etmişlerdir. Birinci bölümde özel düzenlemelerin anlaşılacak hedeflenen neticelerin idrak edilmesi için temel bilgiler üzerinde icmâlen durduk. Bu bölümde ise tezimizin konusunu teşkil eden "Şahsa Özel Düzenlemeleri" Hz. Peygamber'e (s.a.v) özel, Sahâbe'ye özel ve sahâbenin bazı karinelere istinaden uyguladığı özel uygulamalar olmak üzere, örnekler ışığında teşrîe etkisini üç alt başlık halinde inceleyeceğiz.

²³⁵ Karadâvî, **Evrensellik-Süreklilik**, s. 25.

²³⁶ Abdulkadir Evgin, **H. Peygamber'in Sünnetinde Alternatif Çözüm Yolları**, İlâhiyât Yay. Ankara 2004, s. 18.

2.1. Hz. Peygamber'e (s.a.v) Özel Hükümler ve Fıkḥ Tahlîli

Hz. Peygamber (s.a.v) kendisine tevdi edilen risâlet vazifesinin hem mübelliği, hem mübeyyini, hem de ilk tatbik edeni idi. Ayrıca lüzum hâsıl olduğunda Kur'an'da yer almayan hükümleri teşrî etme vazifesi de mevcuttu. Bütün bu zorlu vazifelerin altından kalkabilmek için bazı farklı hükümlere muhatap tutulmuştu. Ancak birinci bölümde de değindiğimiz üzere bu farklılıklar beşerî yönüne taalluk eden imtiyazlar değil, Allah ile rabitasını canlı tutmak ve İslam'ın intişarı için lüzumlu maslahatları haizdi. Biz bu kısımda Hz. Peygamber'e (s.a.v) has hükümlerden dört örneği tetkik edip, teşrî noktasında ümmeti bağlayıcılığı üzerinde duracağız.

2.1.1. Teheccüd Namazının Hz. Peygamber'e (s.a.v) Farz Olması

Namaz kelimesi lügâvî ve istilâhî olarak Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette geçmektedir. Bir ibadet çeşidi olan namazın, Meryem suresinde Hz. Âdem (a.s), Hz. Nuh (a.s), Hz. İbrahim (a.s) ve Hz. Ya'kûb'un (a.s) neslinden gelenlerin namazı terk eden bir nesil olduğu ifade edilerek,²³⁷ insanlık tarihi kadar eski olduğu vurgulanmaktadır. Bütün ilâhî dinlerde namaz ibadetinin var olduğunu müteaddit ayetlerde peygamberlerin namaz kıldığı ifadelerinden anlıyoruz.²³⁸ İslam'dan önce Arap toplumunda hanîf olan kimselerin de farklı yönere dönerek namaz kıldıkları bazı hadis kaynaklarında mevcuttur.²³⁹

Hicretten yaklaşık bir buçuk yıl önce²⁴⁰ mi'rac gecesinde beş vakit²⁴¹ olarak farz kılınan namaz, İslam'ın ilk yıllarında da kılınmaktaydı.²⁴² Mü'min sûresinde

²³⁷ “İşte bunlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberlerden, Âdem'in soyundan, Nuh ile birlikte taşıdıklarımızdan, İbrahim ve İsrail'in (Ya'kub)soyundan, doğruya ulaştırdığımız ve seçkin kıldığımız kimselerdir... Nihayet onların peşinden öyle bir nesil geldi ki, bunlar namazı bıraktılar; nefislerine uydular. Bu yüzden ileride sapıklıklarının cezasını çekecekler.” el-Meryem, 19/58-59.

²³⁸ “Zekerîyya mâbedde durmuş namaz kılarken...” Âl-i İmrân, 3/39; Hz. İbrahim (a.s.), Hz. İshak (a.s.) ve Hz. Yakûb (a.s.) “...kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik.” Âl-i İmrân, 3/73; Hz. İsa (a.s.), “Nerede olursam olayım, O beni mübarek kıldı; yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti.” el-Meryem, 19/31; ayrıca bkz. el-Meryem, 19/55; et-Tâhâ, 20/ 14; el-Lokman, 31/17.

²³⁹ Ebû Zer el-Gıfârî Müslüman olmadan önce iki yıl boyunca, Allah'ın kendisini döndürdüğü yöne dönerek namaz kıldığını ifade etmiştir. Metin için bkz. Müslim, Fezâilu's-Sahâbe, 132.

²⁴⁰ İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yesâr b. Hıyâr el- Muttalibî el- Medenî, **es- Sîretü'n-Nebeviyye**, (thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 2004, I, 309

²⁴¹ Buhârî, Salât, 1, Mevâkîtu's-Salât, 1; Müslim, Mesâcid, 166, 167; Ebû Dâvûd, Salât, 2; Tirmizî, Salât, 1; İbn Mâce, Salât, 1.

²⁴² Risâletin ilk yıllarında Cebrâil (a.s), Hz. Peygamber'e (s.a.v) gelip abdest aldırarak iki rekât namaz kıldırdı. Bu beş vakit namaz farz kılınana kadar devam etti. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn İshâk, **Sîret**, I, 180; İbn Hişâm, **Sîret**, s. 114.

“...Rabbini akşam, sabah överek tesbih et.”²⁴³ Ayetinin Mekke dönemindeki İslam’ın ilk yıllarına ait sabah ve ikindi vakitlerinde, iki rekât olarak kılınan namazlara işaret ettiği rivâyet edilir.²⁴⁴

Hiz. Peygamber’in (s.a.v) farz namazlar dışında devam ettiğı namazlar da vardır. Bu namazlardan biri teheccüd namazıdır. Teheccüd ıstılah olarak, “Yatsı namazı ile fecr-i sâdik arasında bir müddet uyuyup uyandıktan²⁴⁵ sonra namaz kılmaktır.”²⁴⁶ Ancak kılınan bu namazın hükmü hususunda bazı tartışmalar mevcuttur. Bu görüşleri, nakledilen rivâyetler ışığında üç başlık altında inceleyebiliriz.

2.1.1.1. Teheccüd Namazının Her Müslüman’a Farz Olduğı Görüşü

Bir Koyun sağım miktarı kadar dahi olsa gece namazı her Müslüman’a farzdır. Hasan el- Basrî ve İbn Sîrin, “...Artık Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun”²⁴⁷ âyetini delil göstererek bu görüşü ileri sürmüşlerdir. Bu görüşe göre az da olsa gece namazının farziyeti devam etmektedir.²⁴⁸ Hiz. Aişe’den gelen bir habere göre de bidayette teheccüd namazı hem Hiz. Peygamber’e (s.a.v) hem de sahâbeye farzdı ancak sonra bu hüküm neshedildi. İlgili rivâyet şu şekildedir: Sa’d bin Hişâm ibni Amir ve Hekîm bin Eflah Hiz. Aişe’ye giderek Hiz. Peygamber’in (s.a.v) hal ve tavırlarından sorarlar. Sordukları sualler arasında Hiz. Peygamber’in (s.a.v) gece namazının nasıl olduğı sorusu da vardı “Ey Mü’minlerin annesi! Bana Rasûlullah’ın (s.a.v) gece namazından haber ver” dedim. “Müzemmil sûresini okumuyor musun?” dedi. Ben de: “Evet (okuyorum)” dedik. O da şöyle dedi: “Allah, bu sûrenin başında gece namazını farz kılmıştı bu yüzden Peygamber (s.a.v) ve ashabı bir yıla yakın bu namaza devam

²⁴³ el-Mü’min, 40/55.

²⁴⁴ Râzî, **Tefsîru’l-Kebir**, Dâru’l-Fikr, Beyrut/Lübnan, t.y. XXVII, 78; Kurtubî, **Ahkâmu’l-Kur’an**, XVIII, 372.

²⁴⁵ Hiz. Aişe’ye soruyorlar “Peygamber’in gece namazı nasıldı?” Şöyle cevap vermiştir; “Rasûlullah gecenin başında uyur. Gecenin sonunda kalkarak namaz kılar. Sonra yatağına döner. Müezzin ezan okuyunca sıçrayarak kalkardı.” Bkz. Buhârî, Teheccüd, 15; Alkâme, Esved ve İbrahim en-Nehâî gibi zatlar *teheccüd* kelimesinin, uyuyup uyandıktan sonra kılınan namaz anlamına geldiğini söylemişlerdir. Ancak Hasan el-Basrî, bu kelimenin yatsıdan sonra kılınan namaz anlamında olduğunu ve uykudan sonra kılınan namaza da hamledilebileceğini söyler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nîsâbü’l-Hasan Ali bin Ahmed el-Vâhidî, **el-Vesît fi Tefsîri’l-Kur’ani’l-Mecîd**, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan 1994, III, 121; İbn Kesîr, **Tefsîru’l- Kur’ani’l- Azîm**, IV, 334; Zuhayli, Vehbe, et-**Tefsîru’l-Münîr**, Dâru’l-Fikr, Dimeşk, 2009, VIII, 152.

²⁴⁶ Köse, Saffet, “Teheccüd” **DİA**, XL, 323; Erdoğan, **Terimler Sözlüğü**, s. 559; Paçacı, İbrahim, “Teheccüd Namazı”, **Kavramlar Sözlüğü**, s. 644.

²⁴⁷ el-Müzemmil, 73/20.

²⁴⁸ Kurtubî, **Ahkâmu’l-Kur’an**, XXI, 321, 347; Sübkî, Mahmud Muhammed Hattâb, **el- Menhelü’l-Azbi’l- Mevrud Şerhu’l- Süneni’l- İmâm ebî Dâvud**, Müessesetü’t-Tarihu’l-Arabî, Beyrut/Lübnan, t.y., VII, 225.

etmişlerdi. On iki ay sonra Allah (c.c) bu sûrenin son ayetini indirerek hükmü hafifletti. Böylece farz olan bu teheccüd namazı nafîle olmuş oldu."²⁴⁹

Müzzemmil sûresinin sonundaki **“Gece ve gündüzü Allah takdir eder. Sizin bu vakitleri takdir edemeyeceğinizi bildiğinden tövbenizi kabul etmiştir. Artık, Kuran'dan kolayınıza geleni okuyun”** ayetiyle, ikinci ayetteki vücubiyet emrinin tahfif edildiğini ifade eden âlimler, insanların kolaylıkla eda edebilecekleri kadarıyla sorumlu tutulduklarını söylerler. Zaten daha sonrasında bu hükmün tamamen nesh edilerek teheccüdün nafîle olarak kaldığını savunurlar. İbn Abbas'ın ve birçok müfessirin benimsediği görüşe göre teheccüd namazı beş vakit namaz farz kılınınca nesh edilmiştir.²⁵⁰ Nasıl ki zekât farz kılınınca diğer sadakalar nafîle hükmünü almış, ramazan orucunun farz kılınmasıyla diğer oruçlar nafîle hükmüne bürünmüşse beş vakit namaz farz kılınınca diğer namazlarda nafîle hükmünü almıştır. Ancak Muhammed Sübkî, iki hükmün bir arada uygulanmasının imkânsız olması durumunda, bir hükmün ona zıt başka bir hükümle nesh olunabileceğini ifade ederek bu görüşe katılmamış, bunun ancak bir hükümden başka bir hükme geçiş olduğunu söylemiştir. Zira teheccüd ve beş vakit namaz birbirleriyle zıt değil aynı cinstendirler, bu da nesh iddiasını ortadan kaldırır. Sübkî teheccüdün hükmünün yukarda geçen ayetle hafifletildiğini, beş vakit namaz farz kılındıktan sonra ise Hz. Peygamberin (s.a.v) *“namaz ancak beş vakittir”*²⁵¹ hadisindeki tahdidle nesh edildiğini söyler.²⁵² İmam Şâfiî, gece namazının müzzemmil sûresinin başlarında farz kılındığını, surenin sonlarına doğru bu hükmün hafifletildiğini, İsrâ suresindeki **“ نَافِلَةٌ لَّكَ /sana mahsus bir ilave”** ifadesiyle ise ümmetten vücubiyetinin düştüğünü, sadece Hz. Peygamber'in (s.a.v) hükmün devamlılığına muhatap kaldığını söyler. Ayrıca *“namaz ancak beş vakittir”* hadisinin de teheccüd namazını nesheden amillerden olduğunu söyler.²⁵³

“Kuran'dan kolayınıza geleni okuyun” emrinin manası, müfessirlerin bir kısmına göre vücûbiyet içindir. Çünkü emirlerde asıl olan vücûba delalet etmesidir. Yani gece ibadet etmek farz, ancak önceki ayetlerde geçen, **“gecenin yarısında,**

²⁴⁹ Hadis metni Müslim'den alınmıştır. Bkz. Müslim, Salâtu'l- Musâfirîn ve Kasruhâ, 139; Nesâî, Kiyâmu'l-Leyl ve Tetavvuu'n-Nehar, 2.

²⁵⁰ Nîsâbü'rî, **el-Vesît fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-Mecîd**, IV, 378; Ebü'l-Ferec, Cemâlüddîn Abdurrahman b. Alî b. Muhammed İbnü'l-Cevzî el-Bağdâdî, **Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr**, Dâru ibn Hazm, Beyrut/Lübnan 2002, s.1482.

²⁵¹ Nesâî, Salât, 4.

²⁵² Sübkî, **Menhel**, VII, 225.

²⁵³ Şâfiî, **er-Risale**, 113-116.

istersen biraz sonra, istersen biraz önce bir müddet için kalk”²⁵⁴ ifadelerindeki gibi çok değil, kolayınıza geldiği kadarıyla kılın anlamındadır. Ancak müfessirlerin cumhuru, **“kolaya gelen”** sözünden emrin kişinin isteğine bırakıldığını ve bununda nafile olduğu kanaatini uyandırdığını söylemişlerdir.²⁵⁵ Hz. Aişe de bu ayetteki emrin vücûbi değil nedbi olduğu görüşündedir.²⁵⁶

Katâde ve Hasan-ı Basri'den gelen rivâyetlere göre ilk ayetler inince Müslümanlar bir veya iki sene boyunca geceleri ayakları şişene kadar uzun uzadıya ibadet ettiler. Çünkü **“gecenin yarısında, istersen biraz sonra, istersen biraz önce bir müddet için kalk”** ayetlerindeki belirsizlik ifadelerinden ötürü ashab vakti tayin edemedi ve bundan dolayı bir kısmı gece namazı kılmaya güç yetirdi ama bir kısmı güç yetiremedi. Bunun üzerine surenin sonundaki ruhsat indi ve nafile hükmüne dönüşmüş oldu.²⁵⁷ Neshedilmesinin sebebi ise meydana gelen meşakkattir. Gündüz maişet teminiyle meşgul olan kimsenin gece zorunlu olarak ibadet için kalkması zor olduğundan **“meşakkat teysir-i celbeder”**²⁵⁸ sırrınca, hüküm lütfu ilahi olarak neshedilmiştir.²⁵⁹ Ayrıca Müzzemmil sûresinin son ayetinde, gece namazının hafifletilmesinin nedenleri arasında şu maddeler mevcuttur: **“Allah, içinizden, hasta olanları, Allah'ın lütfundan rızık aramak üzere yeryüzünde dolaşacak olan kimseleri ve Allah yolunda savaştacak olanları şüphesiz bilir.”**²⁶⁰

Ulemâ, çok az da olsa gece namazı kılmak her Müslüman'a farzdır ve bu vücûbiyet devam etmektedir görüşünün şâz olduğunda ittifak etmişlerdir. Çünkü gece namazının **“O sizin bu vakitleri takdir edemeyeceğinizi bildiğinden (ruhsat tarafına) döndü”**²⁶¹ ayetiyle nesh edildiğini söylemişlerdir.²⁶²

²⁵⁴ el-Müzzemmil, 73/2-4.

²⁵⁵ San'ânî, Abdurrezzâk b. Hemmâm, **Tefsîru Abdurrezzâk**, (thk. Mahmud Muhammed Abduh), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan 1999, III, 356; Mehmed Vehbi, **Hülâsatü'l-Beyân**, XV, 6204; Yazır, **Hak Dinî**, IX, 129.

²⁵⁶ Sübkî, **Menhel**, VII, 225.

²⁵⁷ Sübkî, **Menhel**, VII, 225; İbn Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, VII, 144,145; İbn Aşur, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, **et-Takrîb li Tefsîri't-Tahrîr ve't-Tenvîr li ibni Âşûr**, Dâru ibn Hüzeyme, y.y. 2008, II, 385; Zuhaylî, **Tefsîru'l-Münîr**, XV/199, Yazır, **Hak Dinî**, IX, 113.

²⁵⁸ Mecellenin 17. Maddesi. Bilgi için bkz. Ulvî, Ali, **Telhisî Kavâidi Külliyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye**, Şirket-i Mertebiye, İstanbul t.y. s.

²⁵⁹ er-Râzî, **Tefsîru'l-Kebîr**, XXX, 187; Kurtubî, **Ahkâmu'l-Kur'an**, XXI, 348; Mehmed Vehbi, **Hülâsatü'l-Beyân**, XV, 6205; Zuhaylî, **Tefsîru'l-Münîr**, XV, 201.

²⁶⁰ el-Müzzemmil, 73/20.

²⁶¹ el-Müzzemmil, 73/20.

²⁶² er-Râzî, **Tefsîru'l-Kebîr**, XXX, 187; Kurtubî, **Ahkâmu'l-Kur'an**, XXI, 348.

2.1.1.2. Teheccüd Namazının Sadece Hz. Peygamber'e Farz Olduğu Görüşü

İmam Mâlik'in²⁶³ tercih ettiği, teheccüd sadece Hz. Peygamber'e (s.a.v) farz idi görüşüdür.²⁶⁴ **“Geceleyin uyanıp, yalnız sana mahsus olarak fazladan namaz kıl”**²⁶⁵ ayetini delil olarak kullanan İmam Mâlik, **“sana mahsus”** ifadesinin Hz. Peygamber'e (s.a.v) has bir namaz olduğunu göstermesi bakımından yeterli olduğunu söyler.²⁶⁶ **“Fazladan”** ifadesinden maksat ise yapılması veya terki caiz olan nafîle değil de farz namazlardan ayrı olarak senin için fazladan bir ibadet olmak üzere, ümmetinden ayrı, yalnızca sana has ve sadece sana farzdır.²⁶⁷ Nitekim kastedilen nafîle olmuş olsaydı **“sana mahsus”** ifadesinin anlamı kalmazdı.²⁶⁸ Ayrıca bu ifadenin beş vakit namaza işaret eden ayetten²⁶⁹ hemen sonra gelmesi, teheccüdün Hz. Peygambere (s.a.v) farz olduğu fikrini kuvvetlendiriyor.

İslam'da beş vakit namaz farz kılınmadan önce Müzzemmil suresindeki emir ile gece namazı farz kılınmış ve Hz. Peygamber (s.a.v) ile ashabı bu namaza belli bir süre devam ettikten sonra miktarı değiştirilerek hafifletilmiştir. Müfessirler, beş vakit namaz farz kılındıktan sonra ümmet üzerinden teheccüdün farziyyeti kaldırılmış, Hz. Peygamber (s.a.v) hakkında ise **“Geceleyin uyanıp, yalnız sana mahsus olarak fazladan namaz kıl”** emriyle farz olma hükmünün idame ettiği görüşünü savunurlar.²⁷⁰

Hz. Peygamber'in (s.a.v) ibn Ömer hakkında *“Abdullah ne iyi adamdır. Keşke gece kalkıp da gece namazı kılmayı da adet edinseydi”*²⁷¹ şeklinde ki sözleri bizlere gece namazının ashaba farz olmadığını, faziletinden ötürü Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından tavsiye edildiğini bildirir. Ayrıca *“Allah'a en sevimli olan namaz Dâvud'un (a.s) namazıdır... Dâvud, gecenin yarısında uyur, üçte birlik zamanında ise namaz*

²⁶³ İbn Cerir et-Tâberî ve İmam Şâfi'nin bir görüşü de bu yöndedir. Bkz. İbn Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, IV, 335; Ayrıca Said b. Cübeyr'in görüşü de bu emrin sadece Hz. Peygamber'e yönelik olduğu yönündedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kurtubî, **Ahkâmu'l-Kur'an**, XXI, 317.

²⁶⁴ İbn Abbas'a göre gece namazı kılmak hem Hz. Peygamber'e (s.a.v) hem de ondan önceki peygamberlere farzdı. Bilgi için bkz. Kurtubî, **Ahkâmu'l-Kur'an**, XXI, 317.

²⁶⁵ el-İsrâ, 17/79.

²⁶⁶ Sübkî, **Menhel**, VII, 225.

²⁶⁷ Kurtubî, **Ahkâmu'l-Kur'an**, XXI, 321; İbn Aşur, **et-Takrîb**, II, 391,392; Zuhaylî, **Tefsîru'l-Münîr**, VIII, 131.

²⁶⁸ er- Râzî, **Tefsîru'l- Kebîr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut/Lübnan, 1981, XXI, 22,23; Sabûnî, Muhammed Ali, **Revâiu'l- Beyân Tefsîru Âyâtü'l- Ehkâm Mine'l-Kur'an**, Dersaadet, II, 627.

²⁶⁹ **“Güneşin batıya yönelmesinden gecenin kararmasına kadar namaz kıl; sabah vakti de namaz kıl, zira sabah namazına melekler şahit olur.”** el-İsrâ, 17/78.

²⁷⁰ er-Râzî, **Tefsîru'l- Kebîr**, XXI, 22,23; Kurtubî, **Ahkâmu'l-Kur'an**, XXI, 347; Buhâtî, Şeyh Mansur b. Yunus b. Selahiddin, **Keşşâfü'l-Kına' an Metni'l-İkna'**, (thk. Muhammed Emin zanavî), Beyrut/Lübnan 1997, IV, 22; Yazır, **Hak Dinî**, IX, 113.

²⁷¹ Buhârî, **Teheccüd**, 2, 21.

kıladı”²⁷² hadisi de bu namazın farz namazlardan sonra en faziletli namaz olduğu için²⁷³ Hz. Peygamber’in (s.a.v) önemle üzerinde durduğunu bildirir. Hz. Peygamber’in (s.a.v) bizzat kızı Fâtıma’nın evine gelerek “Siz gece namazına kalkmaz mısınız?” diyerek uyandırması Hz. Ali’nin buna mukabil söylediği “*Ey Allah’ın Râsûlü! Nefislerimiz Allah’ın elindedir. Dilerse uyandırır.*”²⁷⁴ Şeklindeki cevabını alınca ısrar etmeden dönmesi gece namazının faziletinden ötürü Hz. Peygamber’in (s.a.v) sadece teşvik etmesi²⁷⁵ olarak zihinlerimizde yer etmektedir.²⁷⁶

Hz. Peygamber’in (s.a.v) Abdullah ibn Amr ibni’l- Âs’a hitaben buyurduğu “*Ey Abdullah! Sen falan kimse gibi olma. O, önce gece namazına kalkardı, sonra onu terk etti*”²⁷⁷ ifadelerinden, başlanılan bir ibadetin terk edilmesinden hoşlanmadığını açıkça belirtmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) bizzat ayakları şişene kadar ibadet eder ve bunun nedenini soranlara “*Ben şükreden bir kul olmayayım mı?*”²⁷⁸ diye cevap verirdi. Ancak bununla beraber ashabının ibadetlerde aşırıya gitmesinden de hoşnut olmazdı. Abdullah ibn Amr’ın gece ibadetini uzun uzadıya yaptığı haberini alınca Abdullah’a “*(gecenin birazında) namaz kıl, (birazında ise) uyu*”²⁷⁹ demiş ve benzer durumlarda da “*Daima güç yetirebileceğiniz işleri yapınız*”²⁸⁰ diyerek genel tutumunu ortaya koymuştur.

2.1.1.3. Teheccüd Namazı Hiçbir Zaman Farz Kılınmadı Görüşü

Bu konudaki son görüş ise, gece namazının hiçbir zaman farz kılınmadığı, hem Hz. Peygamber’e (s.a.v) hem de ümmetine her zaman için mendub olduğu hakkındaki görüşdür. Çünkü ayette “**Gecenin yarısında, istersen biraz sonra, istersen biraz önce bir müddet için kalk...**”²⁸¹ buyrulurken Hz. Peygamber (s.a.v), gece namazı kılıp kılmama noktasında muhayyer bırakılmıştır. Hâlbuki hükmü farz olan ibadetlerde muhayyerlik hakkı yoktur. Bu görüşü savunanlara göre, ayetteki emir farz için değil

²⁷² Buhârî, Teheccüd, 7.

²⁷³ Müslim, Sıyâm, 202,203; Tirmizî, Salât, 207.

²⁷⁴ Buhârî, Teheccüd, 5.

²⁷⁵ Ümmü Seleme (r.anha) şöyle demiştir: Peygamber bir gece uyandı ve “Sübhanallah! Bu gece ne fitneler indirildi ve ne hazineler indirildi! Hücrelerin sahibelerini kim uyandırır?” buyurarak teşvik edici bir üslupla hanımlarına gece namazına kalkmaları için sesini işittirmiştir. Bkz. Buhârî, Teheccüd, 5.

²⁷⁶ Rivâyetin sonunda Hz. Peygamber (s.a.v), Hz. Ali’nin bu sözü üzerine dönüp giderken, dizlerine ellerini vurarak “insanoğlu ne de çok tartışmacıdır.” Ayetini okuyarak durumdan hoşlanmadığını ifade eder. Ayet meali için bkz. el-Kehf, 18/54.

²⁷⁷ Buhârî, Teheccüd, 19.

²⁷⁸ Buhârî, Teheccüd, 6; Tirmizî, Salât, 304.

²⁷⁹ Buhârî, Teheccüd, 20; Müslim, Salâtü’l-Musâfirîn, 215-221.

²⁸⁰ Buhârî, Teheccüd, 18.

²⁸¹ el-Müzzemmil 73/2-4.

mendup olmak suretiyle söylenen bir emir olduğundan ne bidayette ve ne de daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v) ve ümmet hakkında bu namaz farz kılınmıştır.²⁸² Bu, İbn Abbâs, Mücahid ve Zeyd b. Eslem'in benimsedikleri görüştür.²⁸³ Ancak bu görüş, ayetteki muhayyerliğin namaz kılıp kılmama noktasında değil, namaz vaktinin ne kadar olduğuyla ilgili bir muhayyerlik olduğu düşüncesiyle tenkit edilmiştir.²⁸⁴

Bu fikri savunanların bir başka istinat noktaları da **“...O'na uyun ki doğru yolu bulasınız”**²⁸⁵ ayetidir. Şayet teheccüd Hz. Peygamber'e (s.a.v) farz olmuş olsaydı ümmetine de O'na uymak düşerdi. Bundan ötürü teheccüd hiçbir zaman farz kılınmamıştır.²⁸⁶

İsrâ sûresindeki **“Geceleyin uyanıp, yalnız sana mahsus olarak fazladan (Nâfileten leke) namaz kıl”**²⁸⁷ ayetinde kastedilen mananın, Hz. Peygamber (s.a.v) için gece namazının özel bir nfile olduğu ve nfile kelimesinin asıl manasında kullanıldığı yönünde olduğudur.²⁸⁸ Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.v) geçmiş ve gelecek bütün zelleleri bağışlanmış bulunmaktadır. Hâlbuki nfileler ümmet için günahlara kefarete olarak yapılması tavsiye olunur. İbni Cerîr ise bu görüşü, Hz. Peygamber'in (s.a.v) de mağfiret dilemekle emrolunduğunu²⁸⁹ dikkate alarak reddeder.²⁹⁰ Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v) bir günde yüz defadan fazla mağfiret dilediği de göz önünde bulundurulursa bu ibadetin nfile olmadığı anlaşılmaktadır. Zira kulun Rabbine yakınlığı arttıkça O'ndan korkusu da artar. İsterse âlemlerin Rabbi ona bu konuda güvenlik vermiş olsun.²⁹¹

Kurtubî, İmam Şâfiî'nin bu bilgiler ışığında delillerin araştırılıp ona göre hareket edilmesi gerektiği görüşünü aktararak, kendisinin yaptığı araştırmalar neticesinde, sünnette beş vaktin dışında farz namaz bulamadığını söyler.²⁹² Ulemâ, teheccüd namazını adet haline getiren kişi şayet bunu terk ederse mekruhtur demişlerdir. Ayrıca bu ibadeti belli bir geceye tahsis etmek ve bütün geceyi uyanık bir şekilde ibadetle

²⁸² Kurtubî, **Ahkâmu'l-Kur'an**, XXI, 347; Yazır, **Hak Dinî**, IX, 113.

²⁸³ Sübkî, **Menhel**, VII, 225,226; İbn Kesîr, **Tefsîru'l- Kur'ani'l- Azîm**, IV, 335.

²⁸⁴ Sübkî, **Menhel**, VII, 225,226.

²⁸⁵ el-A'râf, 7/158.

²⁸⁶ Râzî, **Tefsîru'l- Kebîr**, XXX, 172.

²⁸⁷ el-İsrâ, 17/79.

²⁸⁸ Râzî, **Tefsîru'l- Kebîr**, XXX, 172.

²⁸⁹ **“Ve ondan mağfiret dile, Çünkü O tövbeleri çokça kabul edendir.”** en-Nasr, 110/3.

²⁹⁰ Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, XV, 41-42.

²⁹¹ Zuhaylî, **Tefsîru'l-Münîr**, VIII, 153.

²⁹² Kurtubî, **Ahkâmu'l-Kur'an**, XXI, 347.

geçirmekte mekruhtur diye görüş serdetmişlerdir.²⁹³

Sonuç itibariyle rivâyetler ışığında, gece namazının İslam'ın bidayetinde hem Hz. Peygamber'e (s.a.v) hem de ashaba farz kılındığını, beş vakit namazın farz kılınmasıyla gece namazının hükmünün ümmet için nafilîye dönüştüğünü ancak İsrâ suresindeki ayetle Hz. Peygamber'e (s.a.v) farz olarak devam edip onun hasâisinden olduğu görüşünün daha ağır bastığını söyleyebiliriz. Böylelikle Hz. Peygamber'in (s.a.v) Rabbi ile daimi irtibatı sağlanmış ve kendisine tevdi edilen o ağır sorumluluk hafiflemiş olmaktadır. Ümmete de teheccüd namazının kılınması tavsiye edilerek kuvvetli sünnet kapsamında değerlendirilir.²⁹⁴

2.1.2. Zekât'ın Hz. Peygamber'e (s.a.v) ve Ailesine Yasak Olması

İslam'ın beş ana esasından biri olan zekât, genel kabule göre hicretin ikinci yılında farz kılınmıştır. Buna rağmen Mekke döneminde inen ayetlerde de zekâtтан bahsedilmektedir. Sözlükte, artma, temizlenme, bereket, iyi, düzgün olmak, iyi hal ve övgü²⁹⁵ anlamlarına gelen zekât, dinî bir terim olarak, “ortalama refah düzeyinin üzerindeki yükümlülerin, belirli bir malın belli bir kısmını, belli bir zamanda Allah rızası için vermesi”²⁹⁶ anlamına gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de zekât yerine bazen sadaka²⁹⁷ kelimesi de kullanılır. Lügatte kizbin zıddı olan sıdk²⁹⁸ kökünden türetilen sadaka kelimesi ıstılahî olarak, “Allah'ın rızasına nail olmak amacıyla, karşılıksız olarak ihtiyaç sahiplerine yardım etmek”²⁹⁹ anlamına gelir. Terim anlamına baktığımızda “sadaka” kelimesi “zekât” kelimesinden daha geniş bir kullanım alanına sahiptir.

²⁹³ Heytemî, Şihabu'd-din Ahmed b. Hacer el- Mekkî, **Tuhfetu'l- Muhtac bi Şerhi'l Minhâc**, Mısır t.y., II, 245-246; Şirbinî, eş-Şeyh Muhammed el- Hatib, **Muğni'l- Muhtac ila Ma'rifeti Meânî Elfâzu'l- Minhac**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2014, I, 228; Seyyid Ebû Bekir, **İlânetu't- Talibîn**, Dâru ihyâi et-Turasi'l- Arabî, Beyrut/ Lübnan t.y. I, 257; Zuhaylî, Muhammed, **el-Mu'temed fi'l- Fıkhi's- Şâfiî**, Dâru'l- Kalem, Şam, 2011, I, 387.

²⁹⁴ Müslim, Savm, 203.

²⁹⁵ İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, III, 1849; Erdoğan, **Terimler Sözlüğü**, s. 618; Paçacı, İbrahim, “Zekât”, **Kavramlar Sözlüğü**, s. 711.

²⁹⁶ Paçacı, İbrahim, “Zekât”, **Kavramlar Sözlüğü**, s. 711; Erdoğan, **Terimler Sözlüğü**, s. 618.

²⁹⁷ Fakihler âyet ve hadislerdeki kullanımı göz önünde bulundurarak, farz olan zekât, beden zekâtı olan sadaka-i fitr, nezredilen sadaka, fidye ve kefarete kapsamındaki sadaka ve tatavvu sadaka olmak üzere beş tür sadakadan bahsederler. Bilgi için bkz. Duman, Ali, “Sadaka”, **DİA**, XXXV, 384.

²⁹⁸ İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, IV, 2417; Duman, “Sadaka”, **DİA**, XXXV, 383.

²⁹⁹ İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, IV, 2419; Erdoğan, **Terimler Sözlüğü**, s. 487; Paçacı, İbrahim, “Sadaka”, **Kavramlar Sözlüğü**, s. 569.

Kur'an-ı Kerim'de müteaddid ayetlerde zekâtta bahsedilir. Bu ayetlerden bir kısmında zekâtı verenlerin mükâfatından³⁰⁰ bahsedilirken diğer bir kısmında zekâtı vermeyenlerin çarptırılacakları ikâbdan³⁰¹ bahsedilir. Bunlarla beraber zekâtın sarf edileceği yerler de Tevbe sûresinde ayrıntılı bir şekilde beyan edilmiştir. İlgili ayet şu şekildedir: **“Sadakalar, Allah’tan bir farz olarak fakirlere, miskinlere, onu toplayan memurlara, kalpleri İslam’a ısındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda olanlara ve yolda kalanlara sarf edilir. Allah bilendir, hâkimdir.”**³⁰²

Ayet-i Kerime bizlere, zekâtın verileceği yerleri kalem kalem bildirmiştir. Bu gruplar dışında kalan dört gruba³⁰³ -bu şartları haiz olsalar bile- farz olan zekât verilemez. Hz. Peygamber (s.a.v) ve yakınları, kendilerine yüce Allah tarafından ganimetlerin beşte biri³⁰⁴ tahsis edildiği için, zekât alamayacak sınıflardandır. Mevzu ile ilgili hadisler şu şekildedir: Ebû Hureyre’den rivâyet edilen hadis Buhârî’de şu şekilde geçmektedir: *“Ali’nin oğlu Hasan sadaka hurmasından bir hurma alıp ağzına koydu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) çocuğun bu hurmayı ağzından çıkarması için “bırak bırak”³⁰⁵ dedi ve sonra “sen bizim zekât malını yiyemeyeceğimizi bilmiyor musun?” buyurdu.*³⁰⁶ Müslim’de rivâyet edilen diğer tariklerde *“Bize sadakanın helal olmadığını bilmiyor musun”* ve *“bizim sadaka yemediğimizi bilmiyor musun”* ifadeleri mevcuttur.

Yine Ebû Hureyre’den rivâyet edilen diğer bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v) bir şeyin sadaka olma ihtimalini bile hassasiyetle göz önünde bulundurarak şöyle buyurmuştur: *“Ben ailemin yanına gittiğimde bazen yatağımın civarında bir hurma bulurum, sonra onu yemek için elime aldığımda onun sadaka olduğundan korkarak*

³⁰⁰ el-Bakara, 2/277; en-Nisâ, 4/162; et-Tevbe, 9/71; ayrıca hadisler için bkz. Buhârî, Zekât, 8, 24; Müslim, Zekât, 19.

³⁰¹ Âl-i İmrân, 3/180; et-Tevbe, 9/34-35; Ayrıca Hadisler için bkz. Buhârî, Zekât, 3; Müslim, Zekât, 6; Ebû Dâvûd, Zekât, 1; Nesâî, Zekât, 3.

³⁰² et-Tevbe, 9/60.

³⁰³ Kişi kendi usul ve fûrûuna, Müslüman olmayanlara, zenginlere, Hz. Peygamber’e (s.a.v) ve Peygamber soyundan olanlara zekât veremez.

³⁰⁴ “Eğer Allah’a ve hak ile bâtılın ayrıldığı gün, iki ordunun birbiri ile karşılaştığı gün (Bedir savaşında) kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah’a, Resulüne, onun akrabalarına yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir. Allah her şeye hakkıyla kadirdir.” el-Enfal 8/41; Ayrıca bkz. el-Haşr, 59/7.

³⁰⁵ كخ Aynî, bu kelimenin Arapça kökenli olduğunu söyleyenlerin olduğu gibi, Arapçaya sonradan girdiği görüşünü savunalarında olduğunu ifade eder. Hz. Peygamber (s.a.v) tiksindiğini göstermek için bu şekilde söyler. Bu kelime “bırak, at” anlamlarına gelir. Bkz. Umdetü’l-Kârî, IX, 124.

³⁰⁶ Buhârî, Zekât, 60, Cihad, 187; Müslim, Zekât, 161.

atarım.”³⁰⁷ Aynı hassasiyeti kendisine getirilen şeylerde de göstererek, “*Sadaka mı? Hediye mi? diye sorardı. Sadaka derlerse yemez, hediye derlerse yedi.*”³⁰⁸

Nesâî’de yer alan bir hadiste develerin zekâtından bahsedilirken metnin sonunda şu ibare yer almaktadır, “/...Sevap kazanmak ümidiyle Allah rızası için verene sevabı verilir. Vermek istemeyip engel çıkaranlardan develerin yarısını ceza olarak alırsanız, bu Rabbimiz tarafından belirlenmiş bir haktır. Muhammed ailesine o zekâtta bir şey helal olmaz.”³⁰⁹ Hz. Peygamber (s.a.v) kendisini ve yakınlarını şaibeden berî tutmak için bu şekilde izahta bulunmuştur.

Buraya kadar aldığımız hadisler Hz. Peygamber (s.a.v) ve ailesinin zekât alamayacağını bize açıkça izah ediyor. Lakin ulemâ, Peygamber ailesi dendiği zaman bu kavrama kimlerin girdiği hususunda ve mevzu bahis olan yasağın nafîle sadakaları da kapsayıp kapsamadığı hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Ayrıca bu yasağın hala devam edip etmediği konusunda da ihtilafa düşmüşlerdir. Konuyla ilgili görüşleri şu şekilde özetleyebiliriz:

İlk olarak “Muhammed ailesi” kavramının kapsamına kimler girer ona bakacağız. Ebû Hanîfe³¹⁰ ve İmam Mâlik’den gelen görüşe göre Muhammed ailesinden kasıt sadece Hâşim oğullarıdır.³¹¹ Ahmet b. Hanbel’den ise olumlu ve olumsuz olmak üzere iki farklı görüş vardır.³¹² Yani bu görüşe göre Muttalip oğulları zekât alabilirler. İbn Âbidin, zekât’ın tanımını yaparken, “bir malın şeriat tarafından tâyin edilen bir kısmını müslüman fakat Hâşimî veya onun Mevlâsı olmayan bir fakire Allah için vermesi ve o maldan her yönüyle istifâde etmeyi kesmesidir.”³¹³ Şeklinde bir tanım yaparak Ebû Hanîfe’nin görüş bildirdiği gibi Âl-i Muhammed’i Hâşimîlerle sınırlamıştır. Ancak Mâliki âlimlerinden İbn Ferec bu daireyi, ayet-i kerime³¹⁴ muvacehesinde daha geniş tutarak, Hz. Peygamber’in (s.a.v) İslam’a ilk davet ettikleridir der.³¹⁵

³⁰⁷ Müslim, Zekât, 162- 163- 164-165, Lukata, 6; ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, Zekât, 29.

³⁰⁸ Müslim, Zekât, 175; Tirmizî, Zekât, 25; Nesâî, Zekât, 98; İbn Sa’d, **Tabakat**, I, 334.

³⁰⁹ Nesâî, Zekât, 7.

³¹⁰ Cessâs, Ebû Bekir Râzî, **Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî**, Dâru’s-Sirac, Medine 2010, II, 387.

³¹¹ Hattâb, **Mevâhibü’l-Celîl**, III, 103.

³¹² İbn Kudâme, IV, 109-111; İbn Hacer, **Fethü’l-Bârî**, III, 414; Miras, **Tecrîd Tercemesi**, V, 294.

³¹³ İbn-i Âbidin, Muhammed Emin, **Haşiyetu’l-Reddu’l-Muhtar ale’d-Durri’l-Muhtar**, Kahraman yay. İstanbul 1984, s. 338.

³¹⁴ “Önce en yakın akrabamı uyar” eş-Şuarâ, 26/214.

³¹⁵ Ebu’l-Ferec, **Za’d**, s.1037; Miras, **Tecrîd Tercemesi**, V, 295.

İmam Şâfiî ve bazı şâfiî fukahasına göre Muhammed ailesinden kasıt ben-i hâşim³¹⁶ ve ben-i muttalibdir.³¹⁷ Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) Hayber ganimetlerini taksim ederken ayette bildirildiği gibi beşe bölüp bir parçasını ayetteki beş grup arasında taksim etmiştir.³¹⁸ Hz. Peygamber (s.a.v), “*Rasûlüne ve yakınlarına*” diye ifade edilen grubu Muttalib oğulları ve Hâşim oğulları olarak tahsis etti. Buna itiraz eden diğer yakınlarına “*Muttalib oğulları ile Hâşim oğulları birdir*” diye cevap vermiştir. Konuyla ilgili hadis şu şekildedir: “*Cübeyr b. Mut’ım’dan rivâyetle; Ben (Nevfel oğullarından) ve Osman b. Avfan (Abduşşems oğullarından) Rasûlullah’ın yanına gittik “ya Rasûlallah! Muttalip oğullarına verdin ama bizi bıraktın. Hâlbuki sana nisbetimiz cihetiyle muttalib oğullarıyla bir seviyedeyiz” dedik. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) “Muttalib oğulları ile Hâşim oğulları birdir” buyurdu.*”³¹⁹

Ayrıca İbn Hacer, İmam Şâfiî’nin “zevi’l-kurba” hissesinin Muttalib oğulları ve Hâşim oğullarına tahsis edilmesinin sebebini, “onların sadakadan mahrum olmaları hasebiyle onun yerine verilen pay” olarak açıkladığını söyler.³²⁰

Hz. Peygamber (s.a.v) yakınlarını zekât memurluğu gibi bir vazifeye dahi görevlendirmeye yanaşmamıştır. Bu hususta Rebiâ b. Haris ve Fadl b. Abbas’ın zekât memuru olarak tayin edilmesini isteyenlere şöyle cevap vermiştir: “*Şüphesiz ki sadakalar insanların kirleridir. Onlar, ne Muhammed’e ne de Âl-i Muhammed’e helaldir.*”³²¹ Bu hadisle sadaka almamanın illetini de izah etmiştir. Nitekim yüce Allah ayet-i kerime’de “**Onların mallarının bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka olarak al...**”³²² buyurarak sadakanın insanın nefsinin ve malını temizlediğini ifade etmiştir.

“Muhammed ailesi” tanımına bu ailelerin azat ettiği kölelerde girer. Zira Hz. Peygamber (s.a.v), azatlısı olan Ebû Râfi’nin zekât memuru olmasını talep edenlere müsamaha göstermemiştir. Konuyla ilgili hadis şöyledir: “*Hz. Peygamber (s.a.v)*

³¹⁶ Hâşim oğullarından maksat, Ali, Ca’fer, Akil, Abbas ve Haris’in oğullarıdır. Bkz. Mevslî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud el-Hanefî, **el-İhtiyar li Ta’lîl-i-Muhtar**, Beyrut-Lübnan, 1997, s. 174; İbn Hacer, **Nühbetü’l-Fiker**, s. 190; **Buluğu’l-Meram**, (thk. Safiyyu’d-din el-Mübarekfürî), Müessesetü’l-Kütübi’s-Sekafiyye, San’a, 2012, s.170; Miras, **Tecrîd Tercemesi**, V/295; Seyyid Sabik, **Fıkhu’s-Sünne**, Dâru’l-Hadis, Kahire, 2004, s. 264; Erkal, Mehmet, “Zekât”, **DİA**, XLIV, 197.

³¹⁷ İbn Hacer, **Fethü’l-Bârî bi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî**, (thk. Abdulkadir Şeybetü’l-Hamd), Riyad, 2001, III, 414; Miras, **Tecrîd Tercemesi**, V, 295.

³¹⁸ el-Enfal, 8/41

³¹⁹ İbn İshak, Abdu’s-şems, Hâşim ve Muttalib’in ana bir kardeş olduğunu, Nevfel’in ise annesinin farklı olduğunu söyler. Bilgi için ve hadis için bkz. Buhârî, Humus, 17.

³²⁰ İbn Hacer, **Fethü’l-Bârî**, III, 414.

³²¹ Müslim, Zekât, 167-168; Nesâî, Zekât, 95.

³²² et-Tevbe, 9/103.

*Mahzum oğullarından bir adamı³²³ zekât toplamaya gönderdi. O adam Ebû Râfi'ye "Bana arkadaş ol ki, ondan pay alasın" dedi. Ebû Râfi' "Peygamber'e gidip sormadıkça (seninle gelmem)," dedi ve Peygamber'e gidip sordu. Hz. Peygamber (s.a.v) "Kavmin azatlı kölesi onların aile fertlerinden sayılır, bize sadaka helal değildir." buyurdu.*³²⁴

Daha sonraki bazı kaynaklarda, Muhammed ailesinden zekât memuru olarak çalışanlara zekâtтан maaş almaları caiz değildir ibareleri mevcuttur. Sebebi ise Hz. Peygamber'in (s.a.v) akrabasını kir şüphesinden tenzih etmektir. Ancak maaşı zekât malından değil de başka bir maldan verilirse alması ve zekât memurluğu görevi yapması caiz olur denmektedir.³²⁵ Bazı kaynaklarda ise, vazifelerinin karşılığı olan maaşı zekâtтан alabilirler kaydı vardır.³²⁶

Hz. Peygamber'in (s.a.v) zevcelerinin azat ettiği köleler bu sınıfın dışında tutulmuştur: *"Hz. Aişe dedi ki: Hz. Peygamber'e (s.a.v) bir parça et getirildi. Ben "Bu et, azatlım Berîre'ye sadaka olarak verilmiş ettir" dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) "Bu et Berîre'ye sadakadır, bize ise hediyedir." Buyurdu.*³²⁷ Başka bir hadiste ise *"Ümmü Atiyye el-Ensâriyye'den şöyle rivâyet edilmiştir: Hz. Peygamber (s.a.v) Hz. Aişe'nin yanına girdi ve 'yanınızda (yiyecek) bir şey var mı?' diye sordu. Hz. Aişe 'hayır, herhangi bir şey yok yalnız sizin Nüseybe'ye gönderdiğiniz sadaka koyunundan, onun bize gönderdiği bir parça et vardır.' dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) 'o sadaka, muhakkak yerine ulaşmıştır.' buyurdu.*³²⁸ Bu rivâyetlerle Hz. Peygamber (s.a.v), birisine sadaka olarak verilmiş herhangi bir şeyin kendisine ikram edilmesinde bir beis bulunmadığını ve sadakalar yerine ulaştığı için kendilerinin bundan istifade edebileceklerini belirtir.

İkinci ihtilaf konusu haram olan sadakanın hangi tür sadakalar olduğudur. Farz olan zekâtın haram olduğu konusunda icma' vardır. Ulemânın çoğu nafîle sadakanın da bu kategoriye girdiğini söyler. Hattâbî, Şevkânî ve Ebû Yusuf "farz olan zekât haram

³²³ Rivâyetlere göre bu adam Erkam b. Ebî Erkam'dır. Bkz. **Sünenî Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi**, (çev. Necati Yeniel- Hüseyin Karapınar), Şamil yay. İstanbul, VI, 684.

³²⁴ Ebû Dâvûd, Zekât, 29; Tirmizî, Zekât, 25; Nesâî, Zekât, 97.

³²⁵ İbn-i Âbidin, **Reddu'l-Muhtar**, s. 340; Zuhaylî, **el-Mu'temed**, III, 124.

³²⁶ Cezerî, Abdurrahman, **Kitabu'l-Fıkh Ale'l-Mezahibi'l-Erbea**, Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut/Lübnan, ty. s. I, 626.

³²⁷ Buhârî, Zekât, 61; Müslim, Zekât, 170-173; Ebû Dâvûd, Zekât, 30; Nesâî, Zekât, 99; Hz. Enes'ten rivâyet edilen hadis için bkz. Buhârî, Zekât, 62.

³²⁸ Müslim, Zekât, 174.

olduğu gibi nafilâ zekât da haramdır” görüşünü savunanlardandır.³²⁹ Hanefîler, Şâfiî’ler ve Hanbelîlerin sahih olan görüşüne göre Muhammed ailesine farz dışında nafilâ sadaka vermek caizdir. Çünkü onlara göre “haram kılınan zekât, insanların kiri sayılan maldır. Bu hüküm ise farz olan zekât için geçerli olup nafilâ için geçerli değildir.”³³⁰ Mevsilî, farz ile nafilâ sadaka arasındaki farkı şöyle izah etmiştir: Zekâtı veren kimse farzı eda etmekle nefsini temizlemekte ve abdestte kullanılan su gibi olmaktadır. Nafilâ sadakalar ise böyle olmayıp, serinlemek maksadıyla alınan abdest suyu gibidir. Bundan ötürü hâşimîler nafilâ sadakalardan istifade edebilirler.³³¹

Mevsilî, Ebû Hanîfe’den nakledilen “Haşim oğulları kendi aralarında zekât alıp verebilirler” görüşünün şu delile dayandırıldığını söyler,³³² “Hz. Abbas, kendilerine zekât haram kılınca, Hz. Peygamber’e (s.a.v) şu soruyu yöneltti; ‘*Ya Rasûlallah! Bizlere insanların sadakasını haram kıldın, peki bizim kendi aramızda zekât alıp vermemiz helal olur mu?*’ Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) ‘*evet*’ dedi.”³³³ Ebû Hanîfe’ye göre hadiste geçen “*insanların mallarının kiri*” ifadesi ile Hâşimîler dışındaki insanlar kastedilmiştir. Bundan ötürü Hâşimîlerin kendi aralarında zekât alıp vermelerinde bir sakınca yoktur. Ancak Mevsilî bu görüşün diğer ulemâ tarafından makbul görülmediğini ifade eder.³³⁴

Mâlikîlerden bu hususta; zekât caizdir; zekât caiz değildir; nafilâ sadaka caiz farz sadaka caiz değildir; nafilâ sadaka haram farz sadaka caizdir şeklinde dört farklı görüş intikal etmiştir.³³⁵

Bu görüşlere göre “farz olan zekât Resûlullah ve ailesi için haramdır, nafilâ olan sadakalar caizdir” hükmü çıkarılabilir. Hanefîlerin çoğunluğunun görüşü böyledir. Şâfiî ve Hanbelîlerdeki son görüşte bu yöndedir.³³⁶

³²⁹ Hattâbî, Ebû Abdullah b. Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman, **Mevâhibü’l-Celîl**, Dâru Rıdvân, Newakşut/Moritanya 2018, s.103; Şevkânî, Muhammed b. Ali, **es-Seylû’l-Cerrar**, Dâru ibn Hazm, Beyrut/Lübnan 2004, s. 257.

³³⁰ Mevsilî, **el-İhtiyâr**, s.173; İbn Hacer, **Fethü’l-Bârî**, III, 415; Halebî, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim, **Mülteka’l- Ebbur**, Şifa Neşriyat, İstanbul, 2013, s. 135; Seyyid Sabik, **Fıkhu’s-Sünne**, s.272; Karadavî, **Fıkhu’z-Zekât**, s.612.

³³¹ Mevsilî, **el-İhtiyâr**, s.173.

³³² Ca’ferilere göre de Hâşimîler kendi aralarında zekât alabilirler. Bkz. Hillî, Ebû’l-Kasım Necmüddin Ca’fer b. Hasan, **el-Muhtasaru’n-Nafi’**, Dâru’l-Evza’, Beyrut/Lübnan 1985, s.84.

³³³ Müslim, Zekât, 167-168; Nesâî, Zekât, 95.

³³⁴ Mevsilî, **el-İhtiyâr**, I, 121; Aynî, **el-Binâye**, III, 554.

³³⁵ Hattab, **Mevâhibü’l-Celîl**, III, 223; Karadavî, **Fıkhu’z-Zekât**, s. 611.

³³⁶ Cessâs, **Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî**, II, 388; ibn Kudâme, Muvaffakuddin ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed, **el-Muknî**; Ebû’l-Ferec, Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Kudame el-Makdisî, **Şerhu’l-Kebîr**; el-Merdâvî, Alâuddîn ebî’l-Hasan Ali b. Süleyman b. Ahmed, **el-İnsâf fî Ma’rifeti’r-Râcih mine’l-Hilâf**, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), y.y. 1995, VII, 289; İbn Hacer, **Fethü’l-Bârî**, III, 415; Cezerî, **Ale’l-Mezahibî’l-Erbea**, I, 623.

Üçüncü ihtilaf konusu bu yasağın hala devam edip etmediğidir. Zekâtın karşılığı olan ganimetlerden elde edilen humusun humusu şayet Muhammed ailesine verilmezse kendilerine zekât verilebilir. Zira Âl-i Muhammed fakirlerine ganimet payı ulaşmazsa, açlıktan helak olacak dereceye ulaşabilirler. Bu zararı izale etmek için, onlara zekât vermek icap eder.³³⁷

İmâm-ı Âzam'a göre zekât almanın haram olması sadece Hz. Peygamber (s.av) dönemine hastır. Ondan sonra yasak ortadan kalkmıştır yani Muhammed ailesi zekât alabilme şartlarını haiz iseler zekât alabilirler.³³⁸ Mâlikîlerin bir kısmına göre beytü'l-maldan kendilerine hak ettikleri verilmez ve ihtiyaç halinde bulunurlarsa, sair fakirlerdense onlara vermek evladır. Diğer bir kısmı ise zaruret durumlarında –leş yeme derecesi- verilebilir derler. Çünkü ihtiyaç halinde kâfir ve zimmîlerin emri altında çalışarak küçük düşebileceklerdir, bu duruma düşmelerindense zekât almaları daha uygundur. İkinci görüşe göre haramlık devam etmektedir.³³⁹

Şâfiîlere göre şayet Âl-i Muhammed humusun humusundan mahrum bırakılırlarsa zekâtın verilmesi caiz olur. Çünkü onlara zekâtın haram olmasının illeti, ganimetlerin beşte birinin beşte birinden pay sahibi olmalarından ötürüydü. Bu illet ortadan kalkınca hüküm de ortadan kalkmış olur, dolayısıyla ihtiyaç halinde zekât vermek vacip olur.³⁴⁰

Hanbelîlere göre ganimetlerden onlara ayrılan paydan istifade edemezlerse ve bundan ötürü muhtaç duruma düşerlerse zekât almaları caiz olur.³⁴¹ Ca'ferîlerde bu görüştedir.³⁴² Bu konuda en sert görüş Zeydiye'ye aittir. Onlara göre Hâşimîlerden biri açlıkla karşı karşıya kalsa bile leş yeme pahasına zekât maldan yiyemez. Şayet yiyeceği leş kendisine zarar verecekse o zaman borç olarak alması şartıyla zekât malından alabilir.³⁴³

Ancak ulemâ, Muhammed ailesinin ganimet payından mahrum edildiklerinde zekâtın verilebileceği hususunda icma'ya varamamıştır. Çünkü bazı kaynaklarda zekâtın

³³⁷ Mevsilî, **el-İhtiyâr**, s.174; Cezerî, **Ale'l-Mezahibi'l-Erbea**, I, 623.

³³⁸ Aynî, **el-Binâye fî Şerhîl-Hidâye**, Dâru'l-Fikr, III, 554; Molla Hüsrev, **Dürerü'l-Hükkâm**, Mir Muhammed Kütüphanesi, y.y.1889, I, 191.

³³⁹ Desûkî, Şemsüddîn Şeyh Muhammed, **Hâşiyetü'd-Desûkî alâ Şerhi'l-Kebîr**, Dâru İhyai'l-kütübî'l-arabiyye, y.y. t.y. I, 493-494.

³⁴⁰ Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddîn b. Şeref, **Mecmu'**, (thk. Muhammed Necib Mutî'i), Mektebetü'l-İrşad, Cidde 1980, VI, 227; Zuhaylî, **el-Mu'temed**, s. 123.

³⁴¹ İbn Kudâme, **el-Muknî**; Ebû'l-Ferec, **Şerhu'l-Kebîr**; el-Merdâvî, **el-İnsâf**, VII, 289;

³⁴² Hillî, **el-Muhtasarü'n-Nafi'**, s.84.

³⁴³ San'ânî, Ahmed b. Kasım el-ansi'l-Yemânî, **et-Tâcu'l-Mezheb**, Dâru'l-Hikmeti'l-Yemaniyye, Beyrut/Lübnan 1993, I, 213.

haram olmasının sebebinin, onlara ganimet payının ayrılmış olması değil Hz.Peygamber’e (s.a.v) yakın olma şerefinden ileri geldiği kaydedilmektedir. Bundan ötürü ganimet payının ortadan kalkmasıyla bu sebep ortadan kalkmamış oluyor. Ancak Karadâvî bu görüşün kuvvetli olmadığını söyleyerek “böyle olmuş olsaydı azatlı köleler buna dâhil olamazdı” der.³⁴⁴

Karadâvî bu hususta Âl-i Muhammed’in günümüzde zekât alabileceği görüşünü tercih ettiğini söyler. Bunun sebebinin ise günümüzde ganimet ve fey’den³⁴⁵ onlara ayrılan payın çeşitli sebeplerle -beytü’l malda paranın olmaması veya devletin değişmesiyle bu hükmün uygulanamaması gibi- verilmemesi olduğunu ifade eder.³⁴⁶

Karadâvî ayrıca böyle bir hükmün hangi sebeplerle konduğunu da irdeler ve ortaya şu sonuçları çıkarır:

- Hz. Peygamber (s.a.v) kendisinden zekât memurluğu vazifesini isteyen iki yakını³⁴⁷ bundan menederek insanları töhmet altında bırakıcı bakışlarından uzak tutmak istemiştir. Çünkü zekât ve zekâtla ilgili her şey insanların istifade edeceği konulardır. Şayet Rasûlullah (s.a.v), sadakayı kendisi için almış olsaydı ve bunu, çıkarları kendi çıkarı sayılacak yakınları için caiz kılsaydı, o zaman töhmet altında kalırdı ve hakkında hiç olmadık şeyler söylerlerdi. İşte Rasûlullah (s.a.) bu hükmü koymak suretiyle bu yolu kapatmıştır.³⁴⁸ Bundan ötürü Hz. Peygamber (s.a.v) maddi menfaat sağlayacak her işten yakınlarını berî tutmuştur.³⁴⁹

- Hz. Hasan ile ilgili rivâyetteki³⁵⁰ “*bize helal olmaz*” sözünü devlet başkanı sıfatıyla söylemiştir. Zira devlet başkanının her türlü şaibeden uzak olması icap eder. Hz. Ömer de halifeliği sırasında bir gün kendisine getirilen sütü beğenince sütü ikram edene bu süt nereden geldi? Diye sordu. Adam “Dere kenarında zekât hayvanları vardı benim için sağdılar ben de o sütü size getirdim” dedi. Bunun üzerine Ömer b. Hattab elini ağzına koyarak içtiği sütü kustu.³⁵¹ Hz. Peygamber’in (s.a.v) duyduğu

³⁴⁴ Karadavî, **Fıkhu’z-Zekât**, s. 615.

³⁴⁵ Ganimet: Gayri Müslimlerden muharebe yoluyla elde edilen her türlü mal ve esir. Bkz. Erkal, Mehmet, “Ganimet”, **DİA**, III, 352; Erdoğan, **Terimler Sözlüğü**, “Ganimet”, s.153; Fey: İslam devletinin gayri Müslim tebaadan savaşmadan aldığı cizye, haraç ve ticaret malları vergilerinin ortak adı. Bkz. Fayda, Mustafa, “Fey”, **DİA**, XII, 512; Erdoğan, **Terimler Sözlüğü**, “Fey” s.143.

³⁴⁶ Karadavî, **Fıkhu’z-Zekât**, s. 615-616.

³⁴⁷ Müslim, Zekât, 167-168; Nesâî, Zekât, 95.

³⁴⁸ Dihlevî, **Hüccetullâhi’l-Bâligâ**, II, 140.

³⁴⁹ Fetih gününde kendisinden sikâye (Zemzemle ilgili görev) ve sidâne (Kâbe’nin muhafazası görevi) görevini isteyen yakınlarına “*size fayda sağlayacak görevi değil sizin katkı sağlayacağınız görevi veririm*” diyerek sadece sikâye görevini vermiştir. Bkz. İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 54.

³⁵⁰ Buhârî, Zekât, 60, Cihad, 187; Müslim, Zekât, 161.

³⁵¹ Muvattâ’, Zekât, 18.

hassasiyeti o da gözeterek kendi devlet başkanlığı sırasında töhmet altında kalıcı hareketlerden uzak durmuştur.

- “Âl-i Muhammed” ifadesi, kıyamete kadar gelen Peygamber ailesi anlamı verir mi? “Allah, Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini, İmran ailesini birbirinin soyundan olarak âlemlere üstün kıldı”³⁵² ayetine baktığımızda İmran ailesi Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa'dır (a.s); İbrahim ailesi dendiğinde Hz. İsmail (a.s), Hz. İshak (a.s.), Hz. Ya'kub (a.s.) ve torunlarıdır. Bunlardan, kıyamete kadar gelen bütün İbrahim ailesi ve İmran ailesinin seçilmiş olduğu anlamına varamadığımız gibi, Âl-i Muhammed ifadesinden de kıyamete kadar gelen bütün ahfadı anlayamayız. Ebû Hanîfe'nin görüşünde belirttiği gibi Hz. Peygamber (s.a.v) hayattayken bu geçerlidir. Onun vefatından sonra töhmet endişesi de ortadan kalktığına göre bu hükümde kalkmıştır.³⁵³

Sonuç olarak Hz. Peygamber (s.a.v) ve yakınları olan Hâşimîler ile bir kısım ulemâya göre Muttalib oğulları ve azatlılarının Hz. Peygamber (s.a.v) hayattayken zekât almaları icmâen haramdır. Aynı zamanda beytü'l-mal İslamî kurallara göre muntazam ise yani humusun humusundan payları verilecek olursa zekâtın Âl-i Muhammed'e verilmesinin haram olduğu cumhur-u ulemâya göre kesindir. Haram olmasının sebebi ise Hz. Peygamber'in (s.a.v) bulunduğu konum itibarıyla kendisine dünyevî fayda sağlayacak menfaatlerden uzak durarak nübüvvet makamını şüpheli bakışlardan uzak tutmaktır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra ve beytülmaldeki yeterli pay illeti ortadan kalktıktan sonra, zekâtın verilme şartlarını taşıdıkları takdirde kendilerine farz ve nafil sadakalar verilebilir.

2.1.3. Taaddüd-i Zevcât Hususunda Hz. Peygamber'e (s.a.v) Verilen Ruhsat

İslam öncesi dönemlerde birçok toplum ve dinde³⁵⁴ çok eşlilik (taaddüd-i zevcât-poligami) durumu mevcuttu. İslam'ın geldiği topraklardaki Arap kavimleri arasında da

³⁵² Âl-i İmrân, 3/33.

³⁵³ Karadavî, **Fıkhu'z-Zekât**, s. 616.

³⁵⁴ Eski Babil, Mısır, Atina, Hint, İran, Türk, Slav ve Cermen'de yaşayan toplumlarda çok evlilik uygulamalarına rastlanmaktadır. Bkz. Sibâî, Mustafa, **İslâm'a ve Garblılara Göre Kadın**, (çev. İhsan Toksarı), Nidâ yay. İstanbul, 1969, s. 46-47; Aydın, Mehmet Âkif, “Aile”, **DİA**, II, 197-200; Salim Ögüt - Kevser Kâmil Ali, “Çok Evlilik”, **DİA**, VIII/365; Gündüz, Şinasi, “İslâm Öncesi Dinlerde ve Medeniyetlerde Aile”, TDVY, **Küreselleşen Dünyada Aile**, (15-16 Nisan Balıkesir 2009), Ankara 2010, s. 59-62; Altıntaş, Yusuf, “Musevîlikte Dinsel Kurallar ve Gelenekler Çerçevesinde Ailenin Kuruluşu ve Ailede Roller”, *Din ve Hayat TDV-İstanbul Müftülüğü Dergisi*, S. XII, 2011, s. 17; Yasdımın, Hakkı Şah, “Yahudi Dininde Ailenin Yeri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, S. XIII, XIV, İzmir 2001, s. 254-255; Kaya, Mahmut, **Dünden Bugüne Çok Eşlilik**, Çıra yay. İstanbul, 2008, s. 33-36; Fatma Aliye-Mahmud Esad, **Çok Eşlilik Taaddüd-i Zevcat**, (Haz. Firdevs

bu durum yaygın bir şekilde bulunmaktaydı. Yapılan bu evliliklerin nedenleri³⁵⁵ arasında, savaş sebebiyle oluşan nüfus kaybının telâfisi, iş gücünün artması gibi sebepler sayılabilir. Ayrıca o dönemde çok eşlilik kuvvet ve servetin, tek evlilik ise zayıflık ve fakirliğin sembolü sayıldığından çok evlilik toplum içerisinde iftihar vesilesiydi. Ancak evlenen kadınların sayısı hususunda herhangi bir sınırlama yoktu ve evlilikler belli kurallara tabi değildi.³⁵⁶

Cahiliye Arap toplumunda da çok evlilik sınırsız bir şekilde uygulanmaktaydı. Bunun yanı sıra nikâhsız yaşama gibi bazı adetlerin var olduğu da bilinmektedir.³⁵⁷ İslam, aile teşkili için kadın ile kocasında lüzumlu olan bütün hakları, vazifeleri tayin ve tespit ettiği gibi taaddüd-i zevcât konusunu da belli kurallara bağlayarak düzenlemiş ve tahdit etmiştir.³⁵⁸ Konuyla ilgili ayet Nisâ sûresinde şöyle yer almaktadır: **“Eğer, velisi olduğunuz mal sahibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız onlarla değil, hoşunuza giden başka kadınlarla ikişer, üçer ve dörder nikâhlayın; şayet, aralarında adaletsizlik yapmaktan korkarsanız bir tane almalısınız veya sahip olduğunuz ile yetinmelisiniz. Doğru yoldan sapmamanız için en uygunu budur.”**³⁵⁹ Bu ayet o zamana kadar var olan birden fazla evliliği, adaletli olma şartına bağlayarak dörde kadar sınırlamıştır.³⁶⁰

Canbaz), Hece yay. Ankara, 2007, s.42-43; Keskin, Yusuf Ziya, “Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet ve Hadislerin Tahlili”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. VI, (2001) Şanlıurfa 2001, s. 5.

³⁵⁵ Taaddüd-i Zevcat’ı tenkid edenlere karşı, Mahmud Esad’ın çok eşliliğin bir bakıma fitri olduğunu savunduğu fikirleri için bkz. Aliye-Esad, **Taaddüd-i Zevcat**, s. 42-50.

³⁵⁶ Kaynaklar Çin imparatorunun otuz bin hanımı olduğundan bahseder. Ayrıca Yahudi ve Hristiyanlarda da birden fazla evliliklerin mevcudiyeti zikredilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sibâî, **Kadın**, s. 47-60; Salim Ögüt- Kevser Kâmil Ali, “Çok Evlilik”, **DİA**, VIII, 366; Ünal, Asife, “Hristiyanlıkta Kadın ve Aile Anlayışına Genel Bir Bakış”, *Dinler Tarihi Derneği Yay.*, 2000. **Yılında Hristiyanlık (Dünü, Bugünü ve Geleceği)**, (9-10 Haziran 2001 Ankara) Ankara, 2002, s. 131.

³⁵⁷ Cahiliye dönemindeki İslam’a aykırı evlilik durumları için bkz. Aydın, “Aile”, **DİA**, İstanbul 1989, II, 198; Demircan, Adnan, “Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh”, *Diyanet İlmî Dergi*, XLIX, S. 3, Ankara, 2013, s. 21-42; Demircan, “Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik”, *İslâm Sanat, Tarih, Edebiyat ve Musikisi Dergisi*, I, S.2, Konya 2003, s. 17; Keskin, “Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet ve Hadislerin Tahlili”, s. 7; Kaya, **Dünden Bugüne Çok Eşlilik**, s.70,71, 62-69.

³⁵⁸ Bilmen, Ömer Nasuhi, **Hukuki İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu**, Özensar yay. İstanbul t.y., II, 113.

³⁵⁹ en-Nisâ, 4/3.

³⁶⁰ Nisâ sûresi 129. Ayette eşler arasında adaletli davranmanın zorluğuna şu şekilde vurgu yapılmıştır: **“Adil hareket etmeye ne kadar uğraşsanız da, kadınlar arasında eşitliği sağlayamayacaksınız. Bari bir tarafa kalben tamamen meyletmeyin ki diğerini askıdaymış gibi bırakmış olmayasınız...”** Alimler bu ayetin ışığında, adalet kelimesinin kapsamına; mesken, libas, içme, yatma gibi maddi konuların girdiğini söyler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kâsânî, Alâüddîn ebî Bekr b. Mesud, **Bedâiu’s-Sanâî**, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan 2003, III, 608; Kurtubî, **Ahkâmu’l-Kur’an**, XVII, 193-194; İbn Hacer, **Fethu’l-Bâri**, VII, 224; Aliye-Esad, **Taaddüd-i Zevcat**, s. 83; Sibâî, **Kadın**, s. 61.

Ayetteki “**nikâhlayın**” ifadesinin vücûb değil, belirli şartlar yerine getirildiğinde başvurulabilecek mubah bir hükme işaret ettiği görüşünde -zahiriler hariç- cumhur-u ulemâ ittifak etmiştir.³⁶¹ Nitekim aynı sûrenin başka bir ayetinde “**Sizden, hür mümin kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse, ellerinizdeki mümin cariyelerinizden alsın... Cariye ile evlenmedeki bu izin içinizden, günaha girme korkusu olanlardır. Sabretmeniz sizin için daha hayırlıdır. Allah bağışlayıcı ve merhamet edicidir.**”³⁶² buyrulmak suretiyle, bu ifadenin farz değil de mubah olduğu yönünde bir hüküm ifade ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca ayetin dörtten fazla hanım ile evliliğe işaret ettiğini söyleyerek çoğunluğa muhalif görüş serdeden ulemânın ise görüşlerine itibar edilmeyeceği söylenir.³⁶³

Dörtten fazla hanımla aynı anda evlenmenin yasak olduğuna dair şu hadisler de bizlere delâlet etmektedir: Kays b. Hâris’den³⁶⁴ şöyle rivâyet edilmiştir, “*Nikâhım altında sekiz kadın varken Müslüman oldum. Hz. Peygamber’e (s.a.v) gelerek bu durumu anlattım. Bunun üzerine “Onlardan dört tanesini seç!” buyurdu.*”³⁶⁵ İbn Ömer’den nakledilen başka bir hadiste “*Câhiliye döneminde Geylân b. Seleme es-Sakaî’nin on karısı vardı. Hepsi onunla beraber Müslüman oldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) onlardan dört tanesini seçmesini söyledi.*”³⁶⁶

Bu hadislere göre İslam’a girmeden önce dörtten fazla hanımı bulunan kimsenin Müslüman olduktan sonra dört tanesini seçip diğerlerini tatlik etmesi gerekmektedir. Nitekim İmam Mâlik, İmam Şâfiî,³⁶⁷ Ahmed, İshak, Hasan el-Basrî ve Muhammed b. Hasan gibi halef ve seleften ulemânın cumhuru da bu görüştedir.³⁶⁸

³⁶¹ Kâsânî, **Bedâiu’s-Sanâi’**, III, 608-609; er-Râzî, **Tefsîru’l- Kebîr**, IX, 172; Sabûnî, **Revâiu’l- Beyân**, I, 425.

³⁶² en-Nisâ, 4/25.

³⁶³ Çok evliliğe izin veren Nisâ 3. Ayetteki “مَثْنَىٰ وَثُلَّةَ وَرُبَاعَ” (ikişer- üçer- dörder) kelimelerinin arasındaki و harfî, müfessirlerin cumhuruna göre, cem’ edici değil (sayıları toplamak kastıyla) ancak bedel olarak kullanılmıştır. Yani bazılarının dediği gibi dokuz ya da Zahirilerin iddia ettiği gibi on sekiz hanımı aynı anda nikâh altında bulundurmanın mubah olduğuna delil değildir. Cumhur-u müfessire göre bu ayet hanımlar arasında adaleti sağlamakla birlikte aynı anda dörtten fazla kadınla nikâhlanmayı da yasaklayan hükmü koymuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. er-Râzî, **Tefsîru’l- Kebîr**, IX, 174,175; Kurtubî, **Ahkâmu’l-Kur’an**, VI, 34-35; İbn Hacer, **Fethu’l-Bâri**, VII, 42; Sabûnî, **Revâiu’l- Beyân**, I, 426; ayrıca bu konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Demircan, “Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik”, s. 22-25.

³⁶⁴ Bazı kaynaklarda isim Hâris b. Kays olarak geçmektedir. Bilgi için bkz. Ebû Dâvûd, Talak, 25.

³⁶⁵ İbn Mâce, Nikâh, 40; Ebû Dâvûd, Talak, 24-25.

³⁶⁶ Tirmizî, Nikâh, 33; İbn Mâce, Nikâh, 40; İbn Abbas’tan gelen bir haberde “*Dörtten fazla karısı olan erkeğe ziyâde olan o zevce anası, kızı ve kız kardeşinin haram olduğu gibi haramdır.*” Buhârî, Nikâh, 25.

³⁶⁷ İmam Şâfiî, Ayet ve hadisten iktibasla aynı anda dörtten fazla hanım ile evli bulunmanın haram olduğunu söyler. eş-Şâfiî, **Ümm**, V, 53-54.

³⁶⁸ Sübkî, **Menhel**, IV, 219.

Kaynaklardan edindiğimiz bilgiler ışığında İslam’da dörtten fazla kadınla aynı anda evliliğin yasak olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu yasağın Hz. Peygamber’i (s.a.v) kapsamadığı, vefat ettiğinde dokuz hanımının olduğu rivâyetleriyle anlaşılmaktadır. Kaynaklardan aldığımız bilgilere göre eş sayısını sınırlayan ayet nazil olduğunda Hz. Peygamber’in (s.a.v) nikâhı altında dokuz hanım³⁶⁹ bulunmaktaydı ve yapabileceği evliliklerle ilgili sınırlar da şu ayet ile belirlendi: **“Ey Peygamber! Mehirlerin verdiğin hanımlarını, Allah’ın sana ganimet olarak verdiği ve elinin altında bulunan cariyeleri, amcanın, halanın, dayının ve teyzenin seninle beraber hicret etmiş kızlarını sana helâl kıldık. Bir de Peygamber kendisiyle evlenmek istediği takdirde, kendisini peygambere hibe eden mü’min kadını, diğer mü’minlere değil, salt sana mahsus olmak üzere helal kıldık. Kuşkusuz biz zorluğa uğramaman için mü’minlerin hanımları ve cariyeleri hakkında neyi farz kıldığımızı biliriz. Allah bağışlayan, merhamet edendir.”**³⁷⁰ Bu sınırlamadan sonra **“Bundan sonra sana hiçbir kadın, cariyelerin bir yana, güzellikleri hoşuna gitse de, hiçbirini boşayıp başka bir eşle değiştirmen helal değildir. Allah her şeyi gözetmektedir.”**³⁷¹ ayetiyle de o esnada nikâhı altında bulunan eşlerinden herhangi birini boşaması ve yerine yeni bir eş nikâhlanması yasaklandı.³⁷²

Hz. Peygamber’e (s.a.v) özel bir durum olan dörtten fazla hanımla evlenme meselesi bazı maslahatlara mebnidir. Gençlik dönemlerinde yirmi beş yıl³⁷³ boyunca sadece bir hanımla evliliğini sürdüren Hz. Peygamber (s.a.v), İslam’ın intişarı döneminde farklı kabilelerden olmak üzere evlilikler gerçekleştirmiştir. Dörtten fazla hanımla evliliğin yasaklanmasıyla beraber ashab hanımları arasında dört ile sınırlı olmak şartıyla istediklerini seçmede serbest bırakılmışlardı. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v), ilâhi emirle o dönemde nikâhı altında bulunan dokuz hanımını boşamayarak yanında tutmuştur. Bunun başlıca sebeplerinden birisi Hz. Peygamber’den (s.a.v) sonra

³⁶⁹ Toplamda 11 hanımla evlenen Hz. Peygamber (s.a.v) , vefat ettiğinde dokuz hanımı hayattaydı. Hz. Peygamber (s.a.v) vefat etmeden önce Hatice bint Huveylid ve Zeyneb bint Huzeyme vefat etmişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v) vefat ettikten sonra nikâhında bulunan dokuz hanımının isimleri ise şunlardır: Sevede bint Zem’a, Âişe bint Ebî Bekr, Hafsa bint Ömer, Zeyneb bint Cahş, Ümmü Seleme bint Ebî Ümeyye, Ümmü Habîbe Remle bint Ebî Süfyan, Meymüne bint el-Hâris, Cüveyriye bint Hâris, Safiyye bint Huyey b. Ahtab. Geniş bilgi için bkz. İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 290-291; İbn Esîr, *Târih*, II, 170; Buhâtî, *Keşfü’l-Kına*, IV, 74; Sabûnî, *Revâiu’l- Beyân*, II, 328; Kazıcı, Ziya, *Hz. Muhammed’in Aile Hayatı ve Eşleri*, Çamlıca yay. İstanbul, 2015.

³⁷⁰ el-Ahzâb, 33/50.

³⁷¹ el-Ahzâb, 33/52.

³⁷² Kutub, Seyyid, *Fîzilâli’l-Kur’an*, Dâru’s-Şuruk, Beyrut, 1993, V, 2875.

³⁷³ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, I, 212; İbn Sa’d, *Tabakat*, I, 109; Kazıcı, *Hz. Muhammed*, s. 113; Kandemir, Mehmet Yaşar, “Hatice”, *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 466.

hanımlarının başkalarıyla evlenememesiydi. Çünkü dörtten fazla hanımı olanlar boşandıkları takdirde boşadıkları hanımlar iddet sürelerini tamamladıktan sonra başkasıyla evlenebilirlerdi. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.v) hanımları mü'minlerin valideleri olma hasebiyle³⁷⁴ boşanmaları durumunda başkalarıyla evlenmeleri “... **Bundan sonra ne Allah'ın Peygamber'ini üzmeniz ve ne de O'nun eşlerini nikâhlamanız asla caiz değildir. Doğrusu bu, Allah katında büyük şeydir.**”³⁷⁵ ayetiyle yasaklandığı için Hz. Peygamber'e (s.a.v) dörtten ziyade olan hanımlarını boşamama ruhsatı tanınmıştır. Böylelikle Allah-u Teâlâ, Peygamber hanımlarını mü'minlere valide kılarak Peygamber'den sonra onların herhangi bir erkekle nikâhlanmalarını haram kılmış ve onlara karşı öz annelere gösterilen hürmetin aynısını göstermeyi vacip kılmıştır. İmam Şâfiî, Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra hanımlarından birisiyle evlenmenin helal olmadığı gibi bunu helal sayanın nass-ı katı'a³⁷⁶ muhalif sayılacağından, küfrünün mucib olduğunu söylemiştir.³⁷⁷

Muhammed Ali Sabûnî,³⁷⁸ Hz. Peygamber'in (s.a.v) dörtten fazla evlilik yapmasının sebep ve hikmetlerini dört başlık altında inceler:

- Ta'limî hikmet: Hz. Peygamber'in (s.a.v) tebliğ vazifesi hem erkekleri hem de kadınları kapsamaktaydı. Bundan ötürü hanımlar özel durumları ile ilgili meseleleri sorarken çekinirlerdi ve fitraten kâmil bir hayâya³⁷⁹ sahip olan Hz. Peygamber'de (s.a.v) bu sorulara cevap verirken edebinden ötürü üstü kapalı bir şekilde cevap verirdi. Çoğu zaman soruyu soran cevaptan bir şey anlamazdı. Böylece bu gibi sormaktan teeddüb edilen konular Peygamber hanımlarının rehberliğinde sonuçlandırılıyordu.³⁸⁰
- Teşriî hikmet: Araplarda bulunan yerleşik hatalı fikirleri bertaraf etmede, fiili rol olarak teşri maksadıyla yapılan evlilikler. Örneğin, Hz. Peygamber (s.a.v) ilk evliliğini gerçekleştirdiğinde eşi Hz. Hatice tarafından kendisine Zeyd

³⁷⁴ “... Mü'minlerin, Peygamber'i kendi nefislerinden çok sevmeleri gerekir; O'nun eşleri onların anneleridir.” el-Ahzâb, 33/6.

³⁷⁵ el-Ahzâb, 33/52.

³⁷⁶ el-Ahzâb, 33/53.

³⁷⁷ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, IX, 13-14; Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, XVII, 62,210.

³⁷⁸ Sabûnî, konuyla ilgili tefsirindeki bilgilerin derlenmesiyle müstakil bir eser de kaleme almıştır. Bilgi için bkz. Sabûnî, *Şübühât ve Ebâtıl Havle Taaddüd-i Zevcâtî'r-Rasûl*, Mekke, 1980.

³⁷⁹ Müslim, Fedail, 16.

³⁸⁰ İbn Sa'd, *Tabakat*, II, 323; Sabûnî, *Revâiu'l- Beyân*, II, 331.

hediye edildi ve Zeyd'e beslediği muhabbetten ötürü³⁸¹ onu evlat edindi.³⁸² Daha sonra evlat edinmeyi men' edici şu ayet indi: **"... Evlatlıklarınızı da öz oğullarınız gibi saymanızı meşru kılmamıştır. Bunlar sizin dillerinize doladığınız boş sözlerdir. Allah gerçeği söylemektedir, doğru yola O ulaştırır. Evlatlıkları babalarına nispet edin, bu Allah katında en doğru olanıdır. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız onları din kardeşi ve dostlarınız olarak kabul edin. İçinizden kasıtlı yaptıklarınız bir yana, hataen yaptıklarınızda size bir sorumluluk yoktur. Allah, bağışlar ve merhamet eder."**³⁸³ Bu ayeti nazil olduktan sonra Hz. Peygamber (s.a.v), bundan sonra herkesin kendi babasının adıyla çağrılmasını ve artık cahiliyedeki evlatlık müessesesinin kaldırıldığını ifade etti.³⁸⁴

Hz. Peygamber (s.a.v), Hz. Zeyd'i halasının kızı Zeyneb bint Cahş ile evlendirdi. Ancak yaklaşık bir yıl sonra anlaşılmadıkları için Hz. Zeyd hanımını boşadı. Zeyneb'in iddeti sona erince Hz. Peygamber (s.a.v), o zaman ki toplum içinde kökleşmiş bulunan, evlatlığın hanımı kişinin gelini gibidir ve ebeden haramdır fikrini kaldırmak için, kendisine gelen ilâhi emirden ötürü Zeyneb ile evlendi.³⁸⁵ Müşrikler ve münafıklar Hz. Peygamber'in (s.a.v) evlatlığının boşadığı hanımla evlenmesi durumunu dillerine dolayınca ayet-i kerime indi: **"Hani sen Allah'ın kendisine nimet verdiği, senin de (azat etmek suretiyle) iyilikte bulunduğu kimseye, "Eşini nikâhında tut (onu boşama) ve Allah'tan sakın" diyordun. İçinde, Allah'ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyor ve insanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekinmene Allah daha lâıyktı. Zeyd, eşinden yana istediğini yerine getirince (eşini boşayınca), onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana istediklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda mü'minlere bir zorluk olmasın. Allah'ın emri mutlaka yerine getirilmiştir."**³⁸⁶

- İctimâî hikmet: Hz. Peygamber (s.a.v), bu hikmete binaen farklı kabilelerle sağlam bağlar kurmak için evlilikler yapmıştır. Hz. Ebû Bekir'in kızı Âişe

³⁸¹ Sabûnî, câhiliyye dönemindeki bu çirkin âdetin (o dönemde evlat edinilen kişi öz evlat ile aynı haklara sahip oluyordu) ileride kaldırılması için Hz. Peygamber'e (s.a.v) Zeyd'i evlat edinmesinin ilham edildiğini söyler. Bkz. Sabûnî, **Revâiu'l- Beyân**, II, 321.

³⁸² İbn Hişâm, **Sîretü'n-Nebeviyye**, I, 284.

³⁸³ el-Ahzâb, 33/4-5.

³⁸⁴ Buhârî, Tefsîr, 33; Müslim, İman, 26-27, Fedailu's-Sahâbe, 62; Tirmizî, Tefsîr, 33.

³⁸⁵ İbn Hişâm, **Sîre**, IV, 292; Kazıcı, Ziya, **H. Muhammed**, s. 249-250; Sabûnî, **Revâiu'l- Beyân**, II, 320-322; Hamidullah, Muhammed, "Zeyneb bint Cahş", **DİA**, XLIV, 357.

³⁸⁶ el-Ahzâb, 33/37.

validemiz ve Hz. Ömer'in kızı Hafsa validemiz ile gerçekleştirmiş olduğu evlilik, aradaki dostluğu pekiştirmek adına yapılmış evliliklerdendir.³⁸⁷

- Siyâsî hikmet: Herkesçe malum olduğu üzere bir kabileden ya da aşiretten bir kız ile evlenildiği zaman o ailelerle büyük bir kurbiyet sağlanır. Bundan ötürü Hz. Peygamber (s.a.v), İslam dairesinin daha geniş bir yelpazede intişar etmesi için farklı kabilelerden evlilikler gerçekleştirmiştir. Gerçekleştirilen bu evliliklerin altındaki ana gayeyi öğrenmek için birkaç örnek vereceğiz.

Cüveyriye bint Hâris; Hz. Peygamber (s.a.v), Benî Mustalik gazvesinde esir düşen, Huzâa kabilesinin benî Mustalik kolunun başkanı Hâris b. Ebû Dırâr'ın kızı olan Cüveyriye'nin fidyesini ödeyerek serbest bıraktı ve onunla evlendi. Bu evliliği işiten Müslümanlar, Hz. Peygamber'i (s.a.v) memnun etmek için ellerindeki bütün esirleri serbest bıraktılar. Böylelikle Mustalikoğullarının Müslümanlar'a duymuş oldukları düşmanlık yumuşadı ve nihayetinde topyekûn İslam'a girmiş oldular.³⁸⁸

Safiyye bint Huyey; Hayber'in fethinden sonra esirler arasında bulunan Yahudi reisi Huyey b. Ahtab'ın kızı olan Safiye'nin kurtuluş akçesini veren Hz. Peygamber (s.a.v) onu azat etti ve kendisiyle evlendi. Bu evlilik Yahudilerin kinini azalttı ve aralarından birçoğunun İslam'a girmesine vesile oldu.³⁸⁹

Ümmü Habîbe; Kureyş'in ileri gelenlerinden Ebû Süfyân'ın kızı olan Ümmü Habîbe, Habeşistan'a hicret ettikten sonra kocası irtidad edince çocuklarıyla orada yalnız kaldı. Bunu haber alan Hz. Peygamber (s.a.v) Habeş kralına bir elçi göndererek Ümmü Habîbeyi kendisine nikâhlamasını ve beraberindeki Müslümanlarla Medine'ye göndermesini istedi. Bu evlilik Ebû Süfyân'ın İslam'a yaklaşmasına vesile oldu.³⁹⁰

Meymûne bint Hâris; Hz. Peygamber'in (s.a.v) en son evlendiği Meymûne bint Hâris,³⁹¹ Âmir b. Sa'saa Kabilesine mensuptu. Bu kabileyle Bi'ri Maûne olayından sonra bozulan ilişkileri düzeltmek maksadıyla gerçekleştirilen bu evlilikten istenilen sonuç alınmış ve bu kabile heyetler halinde İslam'a girmiştir.³⁹²

³⁸⁷ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 291, 293; Sabûnî, *Revâiu'l- Beyân*, II, 323-324; Kazıcı, *H. Muhammed*, s. 138,190; Fayda, Mustafa, "Âişe", *DİA*, II, 201; Kandemir, Mehmet Yaşar, "Hafsa", *DİA*, XV, 119.

³⁸⁸ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 293; Sabûnî, *Revâiu'l- Beyân*, II, 324; Önkâl, Ahmet, "Mustalik", *DİA*, XXXI, 361; Savaş, Rıza, "Cüveyriye bint Hâris", *DİA*, VIII, 146; Kazıcı, *H. Muhammed*, s. 271.

³⁸⁹ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 294; Sabûnî, *Revâiu'l- Beyân*, II, 325.

³⁹⁰ İbn Hişâm, *Sîre*, I, 252, IV, 293; Sabûnî, *Revâiu'l- Beyân*, II, 326; Uraler, Aynur, "Ümmü Habîbe", *DİA*, XLII, 318.

³⁹¹ Hz. Meymûne'nin yine mü'minlerin annelerinden olan Zeyneb bint Huzeyme ile anne yönünden kardeş oldukları söylenmektedir. Bkz. Kazıcı, *H. Muhammed*, s. 209; Şahyar, Ayşe Esra, "Zeyneb bint Huzeyme", *DİA*, XLIV, 361.

³⁹² İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 8, 294; Kandemir, Mehmet Yaşar, "Meymûne", *DİA*, XXIX, 506;

Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v), eşleri vefat ettiği için himayesiz ve ihtiyaç içinde kalan ve İslam'a bağlılıklarında istikametli olan hanımları da himaye altına alarak, müminlerin annesi olma şerefini bahşetmiş, bir bakıma ödüllendirmiştir. Bunlar arasında Habeşistan'a ilk hicret edenlerin arasında bulunan Sevede bint Zem'a da vardır. Habeşistan'dan tekrar Mekke'ye döndükten kısa bir süre sonra eşini kaybeden Sevede bint Zem'a beş çocuğuyla yalnız kalınca, Hz. Peygamber (s.a.v) kendisiyle evlenmek istediğini bildirdi. Çocuklarının Peygamber'i rahatsız edeceğinden endişe ettiğini söyleyen Sevede'ye, Hz. Peygamber (s.a.v) bunda sakınca görmediğini söyleyerek rahatlatı ve nikâhına aldı.³⁹³ Yine Ümmü Seleme'nin (Hind bint Ebû Ümeyye) eşi Uhud harbinde aldığı yara darbesinin nüksetmesi neticesinde vefat edip çocuklarıyla yalnız kalınca, Hz. Peygamber (s.a.v) kendisini himaye etmek maksadıyla nikâhladı.³⁹⁴

Sonuç olarak Allah (c.c.), arap toplumunda yerleşik olan taaddüd-i zevcatı sınırlayarak belli şartlara bağlamıştır. Dörtten fazla eşi aynı anda nikâhlamanın Hz. Peygamber (s.a.v) dışında kimseye caiz olmadığını, bu durumun Hz. Peygamber'e (s.a.v) has bir durum olduğunu anlıyoruz. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.v) hanımları ümmetin valideleri olduğu için boşanmaları durumunda başkalarıyla evlenemeyeceklerdi. ve bu durum onların mağdur olmalarına sebep olacaktı. Ayrıca İlâhi emirlere muhatap olan hanımların eksiksiz bir şekilde eğitilmeleri; Arap kabileleri içinde yerleşik hale gelmiş çirkin âdetleri kaldırma; sosyal ve siyasî açıdan akrabalık bağı kurarak İslam'ın kuvvetlenmesi bu hususiyetin hikmetlerindendir. Bu hüküm Hz. Peygamber'e (s.a.v) has olup onun (s.a.v) dışında hiç kimsenin dörtten fazla hanımla aynı anda nikâhlanması caiz değildir.

2.1.4. Visâl Orucunun Hz. Peygamber'e (s.a.v) Mubah Olması

İslam'da oruç, hicretten bir buçuk yıl sonra Şaban ayında; **“Oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi sizlere de farz kılındı”**³⁹⁵ ayetiyle yürürlüğe girmiştir. Bu Ayet-i Kerime Müslümanlara orucun farz kılındığını bildirmekle beraber diğer dinlerde³⁹⁶ de oruç ibadetinin var olduğunu vurgulamaktadır. Hz. Aişe'nin rivâyetiyle

³⁹³ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 292; Uraler, “Sevede”, *DİA*, XXXVI, 384; Sabûnî, *Revâiu'l- Beyân*, II, 330.

³⁹⁴ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 292; Kandemir, “Ümmü Seleme”, *DİA*, XLII, 329.

³⁹⁵ el-Bakara, 2/187.

³⁹⁶ Hz. Nuh (a.s.), her iki bayram günleri dışında ömrü boyunca oruç tutardı. Hz. Davud (a.s.), bir gün tutar bir gün iftar ederdi. Hz. İbrahim (a.s.) ise her ay üçer gün oruç tutardı. Böylelikle sanki ömrü boyunca oruç tutmuş olurdu. Hz. Musa (a.s.), Tur'da 40 gün oruç tuttu. Bkz. Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr*, (çev. Münire Aydın), Aydın yay. I, 860; Yahudilikte, tarihteki felaketli günlerin (Kudüs'ün kuşatılması, Kudüs'ün işgali, Mabedin yıkılışı, Yahudi liderlerinden Gedalya'nın katledilmesi ve 13 Adar- 12. Ay-

gelen şu Hadis-i Şerif bizlere, oruç ibadeti farz kılınmadan evvelde cahiliye döneminde³⁹⁷ ve İslam'ın ilk yıllarında oruç tutulduğunu bildirmektedir: “Hz. Aişe şöyle demiştir: Cahiliyye devrinde kureyş aşura günü oruç tutardı. Hz. Peygamber (s.a.v) de hicretten önce bu orucu tuttu. Hicretten sonra bu orucu tutmaya devam etti ve sahâbilerine de bu orucu tutmalarını emretti. Ramazan orucu farz kılınca, aşura orucunu dileyen tutsun dileyen ise tutmasın diye serbest bıraktı.”³⁹⁸

Hüküm itibariyle oruçlar, farz, vacip, nafile ve mekruh olmak üzere dört çeşittir.³⁹⁹ Bunlar dışında Hz. Peygamber'in (s.a.v) tuttuğu Visâl orucu vardır. Lügat anlamı itibariyle “ulamak, eklemek, kavuşma” manalarına gelen visâl, istilâhi olarak “iki veya daha fazla günün orucunu, arada iftar etmeden birbirine ulamak”⁴⁰⁰ manasına gelir. Orucu bozan şeyleri oruç gecelerinde bilerek terk etmek⁴⁰¹ yani geceli gündüzlü oruç tutmaktır.⁴⁰²

Hz. Peygamber (s.a.v) iftar yapmadan peş peşe birkaç gün visâl orucu tutardı. Sahabede ona ittibaen visal orucu tutmak isteyince Hz. Peygamber (s.a.v) onları menetti. Konuyla ilgili hadis-i şerifler şunlardır: “Enes b. Malik'ten rivayetle; Peygamber (s.a.v), ‘Bir günün orucunu diğer günün orucuna eklemeyiniz’ buyurdu. Sahâbiler; ‘Siz ekliyorsunuz’ dediklerinde Hz. Paygamber (s.a.v); ‘Ben sizden hiç biriniz gibi değilim, ben yedirilir ve içirilirim’ ya da ‘bana yedirilip içirildiği halde gecelerim’ buyurdu.”⁴⁰³

Hz. Aişe'den rivâyet edilen hadiste ise “رَحْمَةً لَّهُمْ / onlara olan merhametinden ötürü” ve “إِنِّي يُطْعِمُنِي رَبِّي / Rabbim beni doyurur”⁴⁰⁴ ifadeleri mevcuttur. Hz. Peygamber (s.a.v), Ebû Hureyre tarikiyle gelen hadis-i şerifte iki defa nehyini tekrarladıktan sonra “...bunun için sizler amellerden gücünüzün yettiği miktarı yapınız”⁴⁰⁵ buyurarak mükellefiyetlerinin sınırlarını zorlamama noktasında sahâbeyi uyarmıştır.

günleridir) yıl dönümlerinde ve Tövbe gününde (Kipur) oruç (Tanit) tutulur. Ermenilerde yılda 157 gün oruç tutulur. Bu oruç, sabahın ilk saatlerinden öğleye kadar, her türlü yiyecekten sakınılarak yerine getirilir; Geniş bilgi için bkz. Sarıkçıoğlu, Ekrem, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Fakülte Kitabevi, y.y. 2000; Komisyon, **Yaşayan Dünya Dinleri**, DİBY, İstanbul, 2007.

³⁹⁷ Araplar Recebu'l-Esamm ve Şehr-u Mudar dedikleri Receb ayında oruç tutarlardı. Ayrıca sabahtan akşama kadar sükût etmek üzere susma orucu vardı. Bkz. Suyûtî, Celâlüddîn, **Durru'l-Mensûr fî Tefsîri bi'l-Me'sûr**, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Kahire, 2003, III, s. 235.

³⁹⁸ Buhârî, Savm, 68; Müslim, Savm, 202, 203.

³⁹⁹ Aynî, **el-Binâye**, III, 598;

⁴⁰⁰ Erdoğan, **Terimler Sözlüğü**, s.606.

⁴⁰¹ İbn Hacer, **Fethu'l-Bâri**, IV, 238

⁴⁰² Aynî, **Umdetu'l-Kârî**, XI, 100.

⁴⁰³ Buhârî, Savm, 47.

⁴⁰⁴ Buhârî, Savm, 47.

⁴⁰⁵ Buhârî, Savm, 48.

Rivayetlerden sahabenin visâl orucu tutmaktan nehyedildikleri anlaşılmaktadır ancak sahabe Visâl orucu konusunda ısrarcı davranınca, Hz. Peygamber (s.a.v) onlara ders verircesine tutmuş oldukları orucun visâlini ziyadeleştirmiştir. Konuyla ilgili Ebû Hureyre’den gelen rivâyet şöyledir: “*Rasûlullah (s.a.v) orucu birbirine eklemekten nehyetmişti. Müslümanlardan birisi Rasûlullah’a hitaben ‘Ya Rasûlallah! Siz bir günün orucunu diğer günün orucuna ekliyorsunuz’ deyince Hz. Peygamber (s.a.v) ‘Hanginiz benim gibisiniz. Ben Rabbim tarafından doyurulur ve susuzluğum giderilir bir halde gecelerim’ buyurdu. Buna rağmen sahâbîler bir günün orucunu diğer güne eklemekten vazgeçmek istemeyince, Rasûlullah (s.a.v) onların oruçlarına bir gün, sonra bir gün daha ekletti. Sonra hilâli (Şevval) gördüler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v) orucu birbirine eklemekten vazgeçmek istemeyenleri cezalandırır gibi ‘Eğer hilâl (bir ay) geri kalsaydı, eklemeyi sizin için arttırdım.’ buyurdu.*”⁴⁰⁶

Said’den gelen rivâyet ile Hz. Peygamber (s.a.v) “*Visal yapmayınız. Kim visâl yapmak isterse sadece seher vaktine kadar eklesin.*”⁴⁰⁷ Buyurarak visâli seher vaktiyle tahdid eylemiştir. Nitekim “**...sonra akşama kadar orucu tam tutun**”⁴⁰⁸ ayetiyle de orucun, akşam vaktiyle sona erdiğine işaret ediliyor.

Hadis-i Şeriflerin tamamı, bu oruç türünün Hz. Peygamber’e (s.a.v) mahsus olduğunu, başkalarının tutmasına müsaade edilmediği şayet tutulursa da sahur vaktine kadar uzatılabileceği hususunda ruhsat verildiğini aktarıyor. Ancak yasağın haram mı yoksa mekruh mu olduğu konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

Hanefilere göre, yorucu, sıkıntılı ve bedeni zayıf düşüreceğinden ötürü visâl orucu tenzîhen mekruhtur.⁴⁰⁹ Mâlikîlere göre Visâl orucu tutmak haramdır.⁴¹⁰ İmam Şâfiî visâl orucu konusunda haram ve mekruh olduğuna dair iki farklı görüş bildirirken,⁴¹¹ Hanbelîlere göre mekruhtur.⁴¹²

Yukarda ifade edildiği gibi ulemâ farklı içtihadlarda bulunmuştur. Mekruh olduğunu ifade edenler delil olarak Hz. Peygamber’in (s.a.v) sahâbeye visâl orucu tutturmasını ileri sürerler. Şayet haram olsaydı onların bu fiilini onaylamazdı. Hz.

⁴⁰⁶ Buhârî, Savm, 48;

⁴⁰⁷ Buhârî, Savm, 47.

⁴⁰⁸ el-Bakara, 2/187.

⁴⁰⁹ Aynî, **Umde**, XI, 101; Hanefiler mekruhu tahrimi ve tenzîhi diye ikiye ayırırlar. Bkz. Cezerî, **Ale’l-Mezahibi’l-Erbea**, I, 559; Şiblî, Ebu’l-Zeyd, **el-Miftah Şerh-i Nuru’l-İzah**, Fazilet neşriyat, İstanbul, 1996, s. 135.

⁴¹⁰ Sübkî, **Muhtasarı ibni’l-Hâcib**, II, 104.

⁴¹¹ Gazzâlî, **Vesît**, V, 15; İbn Hacer, **Fethu’l-Bârî**, IV, 239; Seyyid Sabik, **Fıkhu’s-Sünne**, s. 1181.

⁴¹² İbn Kudâme, **el-Mukni**, VII, 536.

Aişe'nin rivâyet ettiği hadiste geçen '*onlara merhametinden ötürü*' ifadesi ile Rasulullah (s.a.v) onların yükünü hafifletmiştir. Abdullah b. Zübeyr yasağın haramlık ifade etmediğini kabul edenlerdendi; zira kaynaklarda visâl orucu tuttuğu rivâyet edilmektedir. Bu görüşe göre visâl orucu tutanlar şayet zorlanamayacaklar ve sünnetten yüz çevirme gibi bir düşünce olmayacaksa tutabilirler.⁴¹³

Ancak bu görüşü benimseyenler çok azdır. Çünkü bu konuda cumhur, yasağın tahrim ifade ettiği hakkında görüş bildirmişlerdir.⁴¹⁴ İbn Hacer, İmam Şâfiî'nin bu yasağın haram olduğunu açıkça ifade ettiğini; Ahmed İbn Hanbel'in, İshak'ın, İbnü'l-Münzir'in, İbn Huzeyme'nin ve Mâlikîlerden bir grubun ise Said'in yukarıda zikredilen hadisi sebebiyle seher vaktine kadar visâl orucu tutmanın caiz olduğu görüşünü kabul ettiklerini söyler.⁴¹⁵

Aktardığımız hadis-i şerifler bizlere visâl orucunun bizzat Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından nehyedildiği bilgisini vermektedir. Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından dile getirilen emir ve nehiylere hassasiyetle anında uyan sahabenin bu nehye uymakta çekinceli davranıp mesafeli durmaları zihinlerde soru işareti bırakmaktadır. Nitekim aktardığımız gibi bazı kaynaklarda sahabe ve tabiinden bazılarının visâl orucu tuttuklarından bahsedilir. Ulemâ, sahabenin Hz. Peygamberin (s.a.v) yaptığı her şeyi benimseyip yapmak istediklerinden ötürü bu yasağı tahrimi değil, tenzihi olarak anladığını söyleyerek konuya açıklık getirmişlerdir.⁴¹⁶ Hz. Peygamber'in (s.a.v) bu nehyi, ümmet için rahmet,⁴¹⁷ bedenlerin kuvvetinin zarar görmemesi için bir himaye,⁴¹⁸ teklif olunmayan bir ibadetin sorumluluğunun üstlenilmesinden hoşlanmadığını ifadeye bir işaretir.⁴¹⁹

Yine hadislerde geçen "*Ben Rabbim tarafından doyurulur ve susuzluğum giderilir bir halde gecelerim*" ifadesi Hz. Peygamberin (s.a.v) bu orucu tuttuğunda zorlanmadığını gösterir. Her ne kadar bu ifadelerin hakiki manada kullanılıp Peygamber'in cennetten getirilen taam ve içeceklerle yedirilip içirildiğini kabul eden görüşler varsa da çoğunluk bu ifadenin manevi anlamda kullanıldığını kabul eder. Bu ifadeye; "Allah'ın (c.c), yeme ve içmeye ihtiyaç kalmaksızın Hz. Peygamber'e (s.a.v)

⁴¹³ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, IV, 241.

⁴¹⁴ Sübkî, **Muhtasarı İbnî'l-Hâcib**, II, 104.

⁴¹⁵ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, IV, 241.

⁴¹⁶ Sübkî, **Muhtasarı İbn Hâcib**, II, 104; Miras, **Tecrîd Tercemesi**, VI, 292.

⁴¹⁷ Hz. Aişe'den (r.a) gelen rivâyette "*ümmetine merhametinden ötürü*" ifadesi mevcuttur. Bkz. Buhârî, Savm, 47

⁴¹⁸ Buhârî, Savm, 54.

⁴¹⁹ Miras, **Tecrîd Tercemesi**, VI, 290.

güç vermesi” ve “Hz. Peygamber’in (s.a.v) bütün benliğiyle Allah’a yönelmesi, açlık ve susuzluğunu hatırlamayacak derecede ibadet aşkıyla dolu olması”⁴²⁰ şeklinde de izahlar getirilmiştir.

Sonuç olarak Hz. Peygamber (s.a.v) kurbiyyet maksadıyla, iftar etmeksizin iki veya daha fazla günü birbirine ekleyerek tutmuş olduğu visâl orucunu merhametinden ötürü ümmetine menetti. Ancak sahâbe arasında visâl orucunun tutulduğuna dair rivâyetler bu yasaklılığın, tahrimî değil yorucu, sıkıntılı ve bedeni zayıf düşürdüğü için mekruhluk ifade etmektedir. Zira Hz. Peygamber’in (s.a.v) işin hakikatini anlatmak amacıyla sahâbeye visâl orucu tutturması da bu minvaldedir. Aktardığımız bilgiler ışığında, visâl orucunun Hz. Peygamber’e (s.a.v) has bir ibadet olduğunu, gücü yetenlere sadece sahur vaktine kadar visâl yapma ruhsatının verildiğini, iki günü arada iftar yapmaksızın birleştirilmesinin ise mekruh olduğunu söyleyebiliriz.

2.2. Belirli Bir Sahâbî İçin Konulan Özel Hükümler ve Fıkâhî Tahlîli

Nasslarda asıl olan devamlılıktır. Yani bu nasslar, geçici bir meseleyi halletmek, muvakkat ve mahalli durumları nazar-ı itibara almak üzere gelmemiş aksine kıyamete kadar bütün ümmet için değişmez prensipler ve bazen de daimi yasalar koymak üzere gelmişlerdir.⁴²¹ Hz. Peygamber (s.a.v), birinci bölümde izah ettiğimiz teşrî yetkisine istinaden muhatabının veya ortamın içinde bulunduğu şartları göz önünde bulundurarak genel hükümlere muhalif istisnai uygulamalarda bulunmuş ve “Kadâyâ’l- A’yân”⁴²² denilen muayyen bir olay ve belli şahıslara has hükümler vermiştir. Örneğin Hz. Peygamber’in (s.a.v), yoksulluğun yoğun yaşandığı bir dönemde kurban etlerinin üç günden fazla bırakılmaması,⁴²³ Mescidde ihtiyacını gideren bedeviyi engellemeye ve onu azarlamaya yeltenen ashabını uyarması,⁴²⁴ Sakif heyetinin Müslüman olmak için cihada katılmamak ve zekât vermemek gibi şartlarını geçici süreliğine kabul etmesi⁴²⁵

⁴²⁰ İbn Kudâme, **el-Muknî**, VII, 537; Sübkî, **Muhtasarı ibn Hâcib**, II, 104.

⁴²¹ Karadâvî, **Evrensellik**, s. 179.

⁴²² Kadâyâ’l-A’yân hakkında yapılan tez çalışması için bkz. Yılmaz, Fatma, *Peygamberimiz’in Şahıslara Özel Uygulamaları*, (Marmara Üniversitesi SBE. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2016.

⁴²³ “Kim kurban keserse, bayramın üçüncü gecesinden sonra evinde kurban etinden bir şey bırakmasın.” Buhârî, Edâhî, 16; Müslim, Edâhî, 24.

⁴²⁴ Müslim, Tahâre, 98; Ebû Dâvûd, Tahâre, 136; İbn Mâce, Tahâre, 78.

⁴²⁵ “Sakif kabilesi Müslüman olmak için geldiklerinde Hz. Peygamber (s.a.v) onların kalplerinin daha hassaslaşması için mescide götürmüştü. Heyet Müslümanlığı kabul etmek için cihâdla, zekâtla ve namazla mükellef tutulmamalarını şart koştu. Hz. Peygamber (s.a.v) “size cihâda çağrılmama ve zekâtta muaf tutulma hakkı tanıyorum ancak namazsız bir dinde hayır yoktur.” buyurmuştur. Hadisin devamında Hz. Peygamber’in “onlar tam Müslüman olduklarında zekâtta verecekler cihâda da katılacaklardır.” Dediği işitilmiştir.” Ebû Dâvûd, Harâc, 25.

şeklinde bir yol izlemesi, tamamen muhataplarının özel durumlarını göz önünde bulunduran uygulamalarıydı.

Hız. Peygamber (s.a.v), bazı gayelere matuf olarak vermiş olduğu bu istisnai hükümlerde, bazen olay esnasında bu ruhsatın sadece karşısındaki şahsa özel olduğunu dile getirmiş bazen de hadislerde bu istisnayı yapmamış, lakin sahabe daha sonra bu ruhsatların, vârid olduğu kişilere ve o olaya özel olduğunu dile getirmişlerdir. Biz üç örnek üzerinden Sâhabe'ye özel düzenlemelerin fikhî tahlîlini yapacağız.

2.2.1. Kurban Hakkında Verilen Özel Ruhsat

Kurban, insanlık tarihinden itibaren, neredeyse bütün dinlerde⁴²⁶ uygulanagelen bir ibadettir. Kur'an-ı Kerim, Hız. Âdem'in (a.s.) iki çocuğunun Allah'a sundukları kurban olayından,⁴²⁷ Hız. İbrahim'in (a.s.) görmüş olduğu rüya neticesinde oğlu İsmail'i (a.s) kurban edeceği sırada, Allah'ı Teâla tarafından, oğlu yerine fidiye olarak gönderilen büyük kurbanlıktan⁴²⁸ ve bütün ilahi dinlere kurban hükmünün⁴²⁹ konulduğundan bahseder. Ayrıca Kur'an'da, Hac ibadeti esnasında kesilmesi gereken kurbanlıklarla ilgili hükümler⁴³⁰ de yer almaktadır. Allah'ı Teâlâ, Kevser suresinde **"...Rabbin için kurban kes!"** hitabıyla, genel olarak kurban ibadetine temas etmektedir. Kurban, Hız. Peygamber'in (s.a.v) söz ve fiilleriyle belirlenerek, hükmü,⁴³¹

⁴²⁶ Sümerler: Ayinler esnasında bitki ve hayvanlardan oluşan kurbanlar sunulurdu; Eski Anadolu Dinleri: mezar çevrelerinde bulunan sığır, keçi, koyun gibi hayvanların kemikleri, mezar başında yapılan kurban merasimlerinin varlığını gösterir; Hitit Dini: Hititler adak kurbanlarının yanı sıra günahlarının affı için kefarete kurbanları da sunarlardı; Eski Arabistan dinleri: Hayvanların kurban edilmesiyle beraber insanların kurban edildiği görülmektedir; Eski Amerika dinleri: insan kurbanı yaygın bir gelenektir; Eski Türk dinleri, kurban merasimi ibadetin merkezini teşkil ederdi, en makbul kurban ise At idi; Mecusilik: Hayvan kurbanını kaldıran Zerdüş, yerine ateş yakma âdetini getirmiştir; Sabîiler: Güvercin ve Koç kurban ederler; Hinduizm: bazı tanrılar için hala hayvan kurbanı vardır; Yahudilik: Yahudî mabedi, Roma İmparatoruna bağlı birlikler tarafından 70 yılında yıkılınca, o zamana kadar devam eden kurban ibadeti kaldırılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Ekrem Sarıkcıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Fakülte Kitabevi, y.y. 2000; Komisyon, **Yaşayan Dünya Dinleri**, DİBY, İstanbul, 2007.

⁴²⁷ "...hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş ötekinden kabul edilmemişti..." el-Maide, 5/ 27-31.

⁴²⁸ "Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, "Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?" dedi. O da, "Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın" dedi..." es-Sâffât, 37/ 102-107.

⁴²⁹ "Her ümmet için, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine ismini anslar diye kurban kesmeyi meşru kıldık..." el-Hac, 22/ 34.

⁴³⁰ "... Eğer engellenmiş olursanız size kolay gelen kurbanı gönderin. Bu kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olursa fidiye olarak ya oruç tutması ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir..." Bakara, 2/ 196; "Ey iman edenler! İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin. Kim (ihramlı iken) onu kasten öldürürse (kendisine) bir ceza vardır..." el-Mâide, 5/ 95-97.

⁴³¹ "Bu günümüzde namaz kıldıktan sonra ilk yapacağımız iş evelrimize dönerek kurbanlarımızı keseriz. Her kim böyle yaparsa sünnetimize uymuş olur..." Buhârî, Edâhî 1; "...Ey İnsanlar! Şüphesiz her sene

kesilme vakti,⁴³² müstehap olan kurbanlıklar,⁴³³ hangi özre sahip hayvanların kurban edilemeyeceği⁴³⁴ ve kurban etlerinin nasıl değerlendirileceği⁴³⁵ gibi konular ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir.

Kurbanlıkların yaşı ile ilgili Hz. Peygamber'in (s.a.v) şu hadisi, konumuz itibariyle bizlere ışık tutacaktır: *"Musinne çağına ulaşmış olan hayvanları kurban olarak kesiniz. Eğer bu nitelikte bir hayvana gücünüz yetmezse koyun yavrusu (cezea) kesiniz."*⁴³⁶

Hz. Peygamber (s.a.v), bu hadis ile kurban edilebilecek hayvanların alt yaş sınırını bildirmiş ve kurban edilebilecek yaşa ulaşmış olan hayvanı musinne kavramı ile ifade etmiştir. Yıllanmış manasına gelen musinne, küçük azı dişleri düşmüş hayvanı ifade etmek için kullanılır. Genel anlamda küçük azı dişlerinin düşmesi sığır ve diğer bütün tırnaklı hayvanlarda üç yaşından gün almış; deve ise altı yaşından gün aldığı görür.⁴³⁷ Ancak musinnenin hangi hayvanlarda kaç yaşa karşılık geldiği mezhepler arasında ihtilaflıdır.

Hanefilere ve Hanbelilere göre koyun ve keçi bir yaşını bitirmiş ikisinden gün almış; sığır ve manda iki yaşını tamamlamış üçünden gün almış; deve ise beş yaşını doldurmuş altısından gün almış olan hayvanlar için musinne kavramı kullanılır.⁴³⁸ Malikîlere göre de kurban edilecek koyun ve keçi bir yaşını bitirmiş ikisinden gün almış; sığır ve manda üç yaşını bitirmiş dördünden gün almış; deve ise beş yaşını

her ev halkına bir udhiyye vardır..." Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 1; *"Varlıklı olup da kurban bayramında kurban kesmeyen kimse musallamıza yaklaşmasın."* İbn Mâce, Edâhî, 2.

⁴³² "...Her kim namazdan evvel kurbanını kesmişse bir daha kessin..." Buhârî, Edâhî, 1, 4, 8, 11, 12; Müslim, Edâhî, 1-12; Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 5; İbn Mâce, Edâhî, 12; Tirmizî, Edâhî, 12; Nesâî, Dahâyâ, 3, 16.

⁴³³ "Hz. Peygamber (s.a.v) karnında, ayaklarında ve gözlerinde siyahlık bulunan, çift boynuzlu bir koçu kurban etti." ve "...Bayramda kesilen kurbanların en hayırlısı iki boynuzlu koçtur." Müslim, Edâhî, 3-4; İbn Mâce, Edâhî, 4; Tirmizî, Edâhî, 4, 7.

⁴³⁴ "Hz. Peygamber (s.a.v), kulağının ön kısmı veya arka kesilen, kulağı uzunlamasına ikiye bölünen, kulağı delinen veya burnu kesilen hayvanı kurban etmeyi yasaklamıştır." ve "Dört hayvan vardır ki kurban edilemez. Bir gözünün görmediği anlaşılan tek gözlü hayvan, hastalığı besbelli olan hayvan, topallığı açıkça görülen hayvan ve kemiklerinde ilik kalmamış derecede zayıf olan hayvan." Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 5-6; İbn Mâce, Edâhî, 8; Tirmizî, Edâhî, 5, 7, 9; Nesâî, Dahâyâ, 4-11.

⁴³⁵ "...Bu yıl kendiniz yiyiniz, başkalarına yediriniz ve ailenize azık ediniz..." Buhârî, Edâhî, 16; Müslim, Edâhî, 24-37; Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 9-10; İbn Mâce, Edâhî, 16; Tirmizî, Edâhî, 13, 14; Nesâî, Dahâyâ, 34, 35, 36.

⁴³⁶ Müslim, Edâhî, 13; Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 4-5; Müslim, Edâhî, 13; İbn Mâce, Edâhî, 7; Nesâî, Dahâyâ, 12.

⁴³⁷ Ahmet Naim, **Tecrid Tercemesi**, III, 168; Vehbe Zuhaylî, **İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi**, Feza yay. İstanbul, 1994, IV, 408.

⁴³⁸ Mevsilî, **el-İhtiyâr**, III, 468; ibn Âbidin, **Reddu'l-Muhtar**, VI, 322; Cezerî, **Mezahibi'l-Erbea**, I, 717; Zuhaylî, **Fıkıh Ansiklopedisi**, IV, 409; İbn Müflih, Şemsüddin Muhammed el-Makdisî, **Kitâbu'l-Furû'**, (thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut/Lübnan 2003, VI, 85.

bitirmiş altısından gün almış olmalıdır.⁴³⁹ Şâfiîlere göre: musinne yaşına ulaşabilmesi için koyun bir yaşını bitirmiş ikisinden gün almış; keçi, sığır ve manda iki yaşını bitirmiş üçünden gün almış; deve beş yaşını bitirmiş altısından gün almış olmalıdır.⁴⁴⁰

Bu hadisin izahından ve mezheplere yansımından anlaşılan kurban olacak hayvanların yaşı, bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından belirlenmiştir. Bununla beraber Hz. Peygamber (s.a.v), bazı sahabeye özel olarak musinne çağına ulaşmamış hayvanları kurban edebilecekleri ruhsatını vermiştir. Konuyla ilgili hadisler şunlardır:

Berâ' b. Âzib şöyle rivâyet etmiştir: *"Hz. Peygamber (s.a.v), bir kurban bayramı gününü Bakî'de bayram namazını kıldıktan sonra hutbeye çıkarak şunları söyledi: "Bu günümüzde yapacağımız ilk şey namaz kılmaktır. Sonra evlerimize dönüp kurban kesmektir. Kim böyle yaparsa, sünnetimize uymuş olur. Kim de namazdan önce kurbanını keserse, bu yalnız ailesine ikram ettiği bir et olur, o kestiğinin kurban ibadeti ile hiçbir alakası yoktur." Rasûlullah'ın bu sözleri üzerine dayım Ebû Bürde b. Niyâr ayağa kalkarak şöyle dedi. "Ya Rasûlallah, ben aileme ve komşularıma yedirmek için acele ederek kurbanımı namazdan önce kestim." Hz. Peygamber (s.a.v) "Yeniden kurban kes" buyurdu. Bunun üzerine Ebû Bürde, "Benim bir keçi yavrusundan (anâkun cezeatun) başka hayvanım yok, ancak o bana musinne bir keçiden daha hayırlıdır, onu kurban etsem yeterli olur mu?" diye sordu. Allah Rasûlü, "Dediğin oğlağı onun yerine kurban et. O senin iki kurbanının en hayırlısıdır. Fakat bu senden sonra başkası için yeterli olmayacaktır." buyurarak şöyle devam etti "Her kim bayram namazından önce keserse, o ancak kendisi için kesmiş olur. Her kim namazdan sonra kurbanını keserse, kurban ibadetini tamamlamış olur ve Müslümanların sünnetine uymuş olur.""*⁴⁴¹ buyurdu.

Tirmizî'de, Berâ' b. Âzib'den gelen başka bir rivâyette, Ebû Bürde'nin Berâ'nın dayısı olduğu kaydı mevcuttur.⁴⁴² Berâ, hadisi bu şekilde kayıtlamakla, rivayetinde şüphesi olmadığını ve manaya kuvvet katmak maksadıyla ifade etmiştir.⁴⁴³ Metinde ki *anâk* (عناق) kelimesi dişi oğlak (keçi yavrusu) için kullanılır.⁴⁴⁴ Hadisin başka

⁴³⁹ İbn Abdülber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed en-Nemerî el-Kurtubî, **el-Kâfî**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan 1992, s. 174.

⁴⁴⁰ Heytemî, **Tuhfe**, IX, 348; Seyyid ebi Bekir, **İânetu't-Talibin**, II, 331; Cezerî, **Mezahibu'l-Erbea**, I, 719; Zuhaylî, **el-Mu'temed**, II, 481; Zuhaylî, **Fıkıh Ansiklopedisi**, IV, 409.

⁴⁴¹ Buhârî, **İdeyn**, 5, 8, 10, 17, **Edâhî**, 1, 8; Müslim, **Edâhî**, 4, 5, 6, 7, 8, 9; Ebû Dâvûd, **Dahâyâ**, 4, 5; Tirmizî, **Edâhî**, 12; Nesâî, **Salâtu'l-İdeyn**, 8, 23, **Dahâyâ**, 17.

⁴⁴² Tirmizî, **Edâhî**, 12.

⁴⁴³ Naim, **Tecrid Tercemesi**, III, 167.

⁴⁴⁴ Bir yaşını doldurmuş dişi keçi yavrusu. Bkz. ibn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, X, 275.

rivayetlerinde *anâk* kelimesi yerine aynı anlama gelen *cezeatü*⁴⁴⁵ mine'l-ma'zi (جذعة من),⁴⁴⁶ *anâku* lebenin (عناق لبن),⁴⁴⁷ *dacinan* cezeaten (داجنا جذعة)⁴⁴⁸ gibi, genellikle aynı anlamlara gelen kelimeler kullanılmıştır.

Musinne çağına ulaşmamış hayvanı tanımlamak için kullanılan *cezea* kelimesi, hadiste yaşı küçük anlamında kullanılarak, kurban edilecek yaşa ulaşmamış hayvanı ifade eder. Fukaha'nın cumhuruna göre bir yaşını doldurmamış koyun *cezea*'dır. Bu görüşü benimsemeyenler ise, koyunun *cezea*'sının kaç aylık olduğu hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Tirmizî, Veki'den rivâyetle, koyunun 6 veya 7 aylıkken *cezea* olduğunu söyler.⁴⁴⁹ İbn Hacer, İbn Arâbî'nin koyunun *cezea*'sı konusundaki görüşünün 6. aydan 7. aya kadar olan süre olduğunu; İbn Heremî'nin ise 8. Aydan 10. Aya kadar olan süre içerisinde koyunun *cezea* olduğunu iddia ettiklerini söyler.⁴⁵⁰

Hadislerden elde ettiğimiz bilgilere göre, keçi yavrusunun (*cezea*) kurban olmayacağı konusunda fıkıhçılar arasında görüş birliği vardır. İbn Hacer'in ifadesiyle sadece Âta ve Evzâi' bunu mutlak olarak caiz görür.⁴⁵¹ Bunlar dışındakilere göre koyun dışındaki hayvanların *Cezaa*'sı kurban edilemez. Hanefiler, altı ayını bitirmiş olup da bir senelik koyunların içine girdiğinde onlardan farkı olmayacak şekilde gösterişe sahip olan bir kuzunun,⁴⁵² Şâfiîler ise kuzunun bir yaşını doldurmayıp altıncı ayından sonra diş atmış kuzunun kurban edilebileceğini ifade etmektedir.⁴⁵³

Berâ' b. Âzib rivâyetine benzer bir rivâyette Enes b. Mâlik'ten gelmiştir. Ancak Enes b. Mâlik rivâyetinde Ebû Bürde'nin adı geçmemektedir. Hadis metni şu şekildedir: *"Kurban Bayramının birinci günü Hz. Peygamber (s.a.v), 'Her kim namazdan evvel kurbanını kesmişse, bir daha kessin!' buyurdu. Bunun üzerine bir adam ayağa kalktı ve 'Ya Rasûlallah, bu kendisinde et yemek arzu edilen bir gündür.' Diyerek komşularının fakirliğini zikretti ve 'benim yanımda henüz yaşına basmamış dişi bir oğlak vardır ki o benim yanımda iki et sığırından daha hayırlıdır.' dedi. Hz. Peygamber (s.a.v), o adama bunu kurban etmesi hususunda ruhsat verdi. Enes b. Malik 'Resûlullah, o adama ruhsat*

⁴⁴⁵ Yaş itibariyle küçük olan manasına gelir. Dört yaşını bitiren deve, iki yaşını bitirmiş sığır, bir yaşını doldurmamış küçük baş hayvanlar için kullanılır. . Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X, 44.

⁴⁴⁶ Müslim, Edâhî, 4.

⁴⁴⁷ Müslim, Edâhî, 5, 8.

⁴⁴⁸ Buhârî, Edâhî, 8.

⁴⁴⁹ Tirmizî, Edâhî, 7.

⁴⁵⁰ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, X, 7.

⁴⁵¹ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, X, 17.

⁴⁵² Kasânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, *Bedâiu's-Sanâi'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 1986, VI, 301; Cezerî, *Mezahibu'l-Erbea*, I, 719.

⁴⁵³ Heytemî, *Tuhfe*, IX, 348.

*verdi ama bu ruhsat başkası için de geçerli mi bilmiyorum” diye eklemiştir.*⁴⁵⁴

H. Peygamber’in (s.a.v) Ebû Bürde’ye özel olarak söylemiş olduğu, “*Fakat bu senden sonra başkası için yeterli olmayacaktır*” ifadesi bu rivâyette yoktur. Şa’bi’den Berâ’ hadisini rivâyet eden İbn Avn’da bu hususiyeti zikretmez. Ulemânın bu konudaki görüşleri, Enes b. Malik’in bu ifadeyi duymamış olduğu yönündedir. Zira hadisin diğer bütün tariklerinde, Ebû Bürde adı zikredilmektedir. Bundan ötürü âlimler, keçinin cezea’sının kurban edilmesi sadece Ebû Bürde’ye hastır, demişlerdir.⁴⁵⁵ Her ne kadar bu hadiste hususiyet zikredilmiş olsa da, bu ruhsatın başka birkaç sahabeye daha verildiği hadis kaynaklarında bildirilmektedir. Konu hakkındaki rivâyetleri kısaca aktaralım:

Zeyd b. Halid el-Cühenî demiştir ki: “*Resûlullah (s.a.v) ashabı arasında kurbanlıkları taksim etti. Bana da bir keçi yavrusu (Atûd) verdi. Kısa bir süre sonra keçi yavrusunu alıp Hz. Peygamber’in yanına vardım ve kendisine: Ey Allah’ın Rasülü, bu daha yavrudur, dedim. Bunun üzerine Hz Peygamber (s.a.v.), ‘sen de onu kurban et’ buyurdu, bende onu kurban ettim.*”⁴⁵⁶

Ukbe b. Âmir şöyle demiştir: “*H. Peygamber (s.a.v), sahabe arasında kurbanlık hayvanları dağıtmak üzere bana koyun verdi, ben de taksim ettim. Dişi bir keçi yavrusu kaldı onu Hz. Peygamber’e (s.a.v) götürdüm. O da ‘Onu sen kurban et’ buyurdu.*”⁴⁵⁷

Bu hadislerde, Ebû Bürde’ye verilen ruhsatı tahsis eden, “*Fakat bu senden sonra başkası için yeterli olmayacaktır*” ifadesi yoktur. Sadece Beyhaki’de ki tarikte Ukbe b. Âmirle ilgili olan rivâyette bu ifade mevcuttur. Beyhakî bu tahsis ifadesinin, her iki sahabe içinde olabileceğini ifade eder.⁴⁵⁸ Ancak İbn Hacer, bunun mümkün olamayacağını çünkü ifadedeki “*...senden sonra başkası için yeterli olmayacaktır*” lafzının, umumi olduğunu ve bunun iki kişiye söylenemeyeceğini, birinin var olmasının ötekini imkânsız kılacağını söyler ve bu hadisler arasında çelişki olmadığını dile getirir.⁴⁵⁹

Sonuç olarak kurban edilecek hayvanların yaşları sahih sünnetle sabittir. Mezheplerin bu konuya yaklaşımlarını göz önünde bulundurarak cezea’ (koyun

⁴⁵⁴ Buhârî, Edâhî, 4; Müslim, Edâhî, 10, 11, 12; İbn Mâce, Edâhî, 12; Nesâî, Dehâyâ, 16.

⁴⁵⁵ İbn Hacer, **Fethu’l- Bârî**, X, 7.

⁴⁵⁶ Ebû Dâvûd, Dahaya, 4-5.

⁴⁵⁷ Buhârî, Edâhî, 2,7; Müslim, Edâhî, 15-16; İbn Mâce, Edâhî, 7; Tirmizi, Edâhî, 6; Nesâî, Dahâyâ, 13.

⁴⁵⁸ Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, (thk.Muhammed Abdulkadir Ata), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 2003, IX, 452.

⁴⁵⁹ İbn Hacer, **Fethu’l- Bârî**, X, 16.

cezeasına mahsus) olarak tabir edilen hayvanların yukarda zikredilen şartları taşıdıkları takdirde kurban edilebileceği söylenebilir. Ebü Bürde'ye verilen ruhsat ise ya Şeriat hükümlerinin tam olarak yerleşmediği İslamiyet'in bidayetinde verilmiştir ya da tahsisin yapıldığı sahabenin, itaatkâr ve niyetlerindeki ihlası bilindiği için Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından bu ruhsat verilmiştir. Mevzûbahis hadiste verilen ruhsatın mezkûr zata has olduğu umuma teşmil edilemeyeceği anlaşılmaktadır.

2.2.2. Erkeklerin İpek Giyinmeleri İle İlgili Verilen Ruhsat

Hz. Peygamber (s.a.v) giyim konusunda Kur'an'ın bildirdiği hükümler⁴⁶⁰ dışında bazı beyanlarda bulunmuştur. Bu hükümleri verirken, cinsler arasında yaratılıştan gelen farklılıkların korunmasını ısrarla vurgulamıştır.⁴⁶¹ Çünkü İslam, toplum hayatında kadın ve erkeğin fitratlarını korumaya müteveccih kurallar ihtiva etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v) erkeklerin fitratını korumaya yönelik olarak, bazı giyim ve süs araçlarını yasaklamıştır. Bu yasakla ilgili hadisler şunlardır:

“Hz. Ömer mescidin kapısı önünde, saf ipekten dokunmuş çizgili bir elbisenin (سِرَاء/sîrâe),⁴⁶² satılmakta olduğunu görmüş ve Hz. Peygamber'e (s.a.v) “Ey Allah'ın Rasul'ü, şu elbiseyi satın alsan da Cuma günleri ve elçiler geldiği vakit giysen” demiş. Rasulullah'da (s.a.v), “Bunu ancak ahiretten⁴⁶³ nasibi olmayanlar giyer” buyurmuştur.⁴⁶⁴ Bu hadisten, yasağın her iki cinsi de kapsadığı kanaati oluşuyor. Ancak Hz. Ali'den gelen “Rasulullah (s.a.v), bir ipek kumaşı sol eline, bir parça altını sağ eline aldı, sonra bunları havaya kaldırarak “şu iki şey ümmetimin erkeklerine haram, kadınlarına helaldir,” buyurdu.”⁴⁶⁵ şeklindeki rivâyetle bir önceki rivayetteki yasağın tahsis edilip sadece erkeklere has kılındığı anlaşıyor.

Berâ b. Âzibden gelen rivayette ise, yasaklanan şeyler ayrıntılı bir şekilde aktarılıyor. O rivâyete göre *“Rasulullah (s.a.v.) bizlere yedi hususu emredip, yedi hususu ise yasakladı. Hastaları ziyaret etmeyi, cenazelerin arkasından yürümeyi, teşmit*

⁴⁶⁰ en-Nur, 24/ 31,60; el-Ahzâb, 33/59.

⁴⁶¹ “...Hz. Peygamber (s.a.v) erkeklerden kadınlara benzemeye çalışanlara ve kadınlardan erkeklere benzemeye çalışanlara lanet etti.” Buhârî, Libas, 61, 62; Ebû Dâvûd, Edeb, 53; Tirmizî, Edeb, 34; İbn Mâce, Nikâh, 22.

⁴⁶² Tecrid Tercemesinde *sîrâe* kelimesi hakkında Kamus Mütercimi Asım Efendi'den şu bilgi aktarılır, “Sîrâe, bir nevi alaca kumaştır ki yol yol sarı kalemli ve çubuklu olur ve nescinde bol bol ipekli muhtelit bulunur. Bol ipekli olduğu için Peygamberimiz (s.a.v) nehyetmiştir.” Bkz. Miras, **Tecrid Tercemesi**, III, 33.

⁴⁶³ Ahirette, İman edenlerin giyeceklerinin ipek olacağı hususundaki bilgi için bkz. el-Hac, 22/ 23; el-Fatır, 35/ 33.

⁴⁶⁴ Müslim, Libas, 6, 8, 9; Ebû Dâvûd, Libas, 7; İbn Mâce, Libas, 16; Nesâî, Libas, 86, 90, 92.

⁴⁶⁵ Tirmizî, Libas, 1; İbn Mâce, Libas, 19.

yapmayı, yeminlere sadık kalmayı, mazluma yardım etmeyi, davete icabet etmeyi, selamı yaymayı bize emretti. Altın yüzük takmayı, gümüş ve altın kaplardan yiyip içmeyi, at eyeri üstüne konan ipek minderlere oturmayı, saf ipeği (حریر), keten ipek karışımı elbiseyi (فَسَّی), kalın ipekli kumaşı (سَتْرَق), atlas ipeği giymeyi bize yasakladı.”⁴⁶⁶ Bu hadis, rivâyet tariklerinin çok olması hasebiyle hadis kaynaklarında, birçok bâb başlığı altında zikredilmiştir. Bu hadiste verilen ayrıntı, İslam’ın diğer konularında olduğu gibi giyim konusunda da bazı prensiplerinin olduğunu göstermektedir. Örneğin giyilen libasın temiz olması, israfa yol açacak derecede şatafatlı olmaması, kibre sevk edecek hallerden uzak olması gibi orta yollu ve insani bir giyim tarzını bizlere önermiştir. Yine bu hadisle, mezheplerin ipek giyinme hususundaki görüşleri şekillenmiş, ulema bu konuda farklı görüşler serdetmiştir. Mezheplere göre, erkeklerin saf ipekten mamül libas giyinmesi ittifaken haramdır. Ancak kumaşın ipek karışımı olması, elbisede yama ve süs olarak kullanılması, yastık, yatak ve perde gibi eşyalarda kullanılması hususunda bazı görüş ayrılıkları vardır.

Hanefiler’e göre, deri ile teması halinde veya arada başka bir şey olsa da ipeğin giyinilmesi kesinlikle haramdır. Ancak şu durumlarda kullanmaya cevaz verilmiştir. Eninin dört parmağı⁴⁶⁷ geçmemesi şartıyla elbise süsünün ipekten olması, ipek yastık edinmek, ipek yastık üzerinde yatmak ve çocuğun yatağı üzerindeki örtünün ipekten olması erkekler için caizdir. Ama ipek kılıflı yorgan örtmek mekruhtur. Namaz kılmak için dokunan seccade üzerinde namaz kılmak kerahet olmaksızın caizdir. Tespih ipi, saat ipi, anahtar ipi, divit kesesi, Kur’an kılıfı, kapı ve pencere perdelerinin ipek olması ve ipeğin üzerine yazı yazması da caizdir. Mezhepler, ipeğin başka kumaşlarla karışık olması durumunda, karışımdaki ipeğin yarıdan az olması durumunda giyinmenin caiz olacağı hususunda görüş birliği içerisinde olmuşlardır.⁴⁶⁸

Mâlikîler, bulug çağına ermiş olan erkeklerin zaruret (hastalık, savaş, soğuk, sıcak) durumu dâhil hiçbir şekilde ipek giyinmelerine ve üzerine oturmalarına cevaz

⁴⁶⁶ Buhârî, Cenaiz, 2; Mezalim, 5; Nikâh, 72; Eşribe, 27; Merda, 4; Libas, 28, 36, 45; Edeb, 124, İsti’zan, 8, Eyman, 9; Müslim, Libas, 2; Tirmizî, Edeb, 45; Libas, 26; Cenaiz, 53; Eyman, 12; Zinet, 91; İbn Mâce, Keffarat, 12; Libas, 16.

⁴⁶⁷ Hz. Ömer’den (r.a) rivâyet edilen habere göre Hz. Peygamber (s.a.v), dört parmak hariç ipek giyilmesini men ederdi. Hadis metinleri için bkz. İbn Mâce, Cihad, 21, Libas 18; Nesâî, Zinet, 92; Müslim, Libas, 2.

⁴⁶⁸ Mevsilî, **el-İhtiyar**, V, 410; Molla Hüsrev, **Dürerü’l-Hükkâm**, II, 312; İbn Âbidin, **Reddu’l-Muhtar**, VI, 351; Cezerî, **Mezahibu’l-Erbea**, II, 12,13.

vermemişlerdir. Ancak hanımıyla beraber ipek sergiye oturursa, hanımına ittibaen caizdir.⁴⁶⁹

Şâfiî mezhebindeki en sahih olan görüşe göre, ipek yaygı üzerine oturmak, arada perde olmaksızın dayanmak, kadınlar dâhil caiz değildir. Ancak İmam Nevevî sergi olarak kullanılabilir demiştir. Mendil olarak kullanması, ipek üzerine yazı yazması, duvarları ipek kaplaması haramdır. Mushaf kılıfı, bıçak ve kılıç ipi, anahtar ipi ve tespih ipinin ipekten olması; adet edilen miktarı geçmeyecek şekilde, elbiseye dört parmak genişlikte ipekten süs yapılması ise caizdir.⁴⁷⁰

Hanbelîlere göre erkeklerin ipeği gerek giyimde gerekse başka durumlarda kullanması haramdır. Onlar erkeklerin ipek yastığa yaslanmasına, ipeğin duvara asılmasına ve tespih ipi olarak kullanması konusuna cevaz vermemişlerdir. Dört parmak genişliğinden fazla olmamak şartıyla elbise süslemesi ve yama olarak kullanılması mubahtır.⁴⁷¹

Saf ipek giyimiyle ilgili yasağının bulunmasıyla beraber, Hz. Peygamber'in (s.a.v) iki sahabeye ipek gömlek giymeleri hususunda ruhsat verdiği rivâyetleri, hadis kaynaklarında yer almaktadır

Enes b. Mâlik şöyle rivâyet etmiştir. “ *Rasulullah (s.a.v), Abdurrahman b. Avf ve Zübeyr b. Avvam'a*⁴⁷² *vücutlarındaki hastalık*⁴⁷³ *sebebiyle ipek gömlek giyinmelerine müsaade etti.* ”⁴⁷⁴

Hadisin başka tariklerinde, verilen ruhsatın “ *فى السفر/seferde* ”⁴⁷⁵ olduğu kaydı vardır. Her ne sebeple olursa olsun, Hz. Peygamber'in (s.a.v) ipek giyinmeyle ilgili ruhsat verdiğini bu rivâyetlerle öğrenmiş oluyoruz. Ulemâ, bahsi geçen ruhsatın herkese verilip verilmeyeceğini tartışmış ve ortaya şu görüşler çıkmıştır:

⁴⁶⁹ İbnü'l- Hâcc, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Abderî, **El-Medhal**, Mektebetü Dâru't-Turâs, Kahire t.y. I, 273-274; Cezerî, **Mezahibu'l-Erbea**, II, 10-13.

⁴⁷⁰ Cüveynî, **Nihâyetü'l-Matlab**, II/604-608; Nevevî, **el-Mecmû'**, III, 184; el-Beycûrî, İbrâhîm, **Hâşiyetü Şeyh İbrâhîm el-Beycûrî (ala Şerhi Allame ibn Kâsım ala Metni Şeyh ebî Şuca')**, Dâru' -Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, t.y. I, 458-460; Seyyid ebû Bekr, **İânetu't-Talibin**, II, 77-79; Cezerî, **Mezahibu'l-Erbea**, II, 10-11.

⁴⁷¹ İbn Kudâme, **el-Mukni'**, III, 225; Buhâtî, **Keşşâfu'l-Kına'**, I, 251; Cezerî, **Mezahibu'l-Erbea**, II, 10-13.

⁴⁷² İbn Hacer, İmam-ı Gazalî'nin el- Vasit adlı kitabında ruhsatın kendisine tanındığı kişinin Hamza b. Abdulmuttalib olduğunu söylediğini ancak bu görüşün ilmi otorite tarafından kabul görmediğini ifade eder. Bilgi için bkz. İbn Hacer, **Fethu'l- Bârî**, X, 308.

⁴⁷³ Hadiste geçen hastalık, İbn Mâce'de uyuz, Müslim'de ise bittin şikâyet olarak geçmektedir.

⁴⁷⁴ Hadis metni, Buhârî'den alınmıştır. Buhârî, Libas, 29; Müslim, Libas ve Zinet, 5; Ebû Dâvûd, Libas, 10; Tirmizî, Libas 2; Nesâî, Zinet 92; İbn Mâce, Libas 17.

⁴⁷⁵ Müslim, Libas ve Zinet, 24.

Hanefîlerden İmam-ı Âzam'a göre, savaş durumunda da giyilmez. İmameyne göre ise savaşta, silahların zararını defedecek şekilde kalınsa, giyilmesi caizdir.⁴⁷⁶

Mâlikî mezhebine göre ise yukarda değindiğimiz gibi, zaruret durumları da dâhil erkeklerin hiç bir şekilde ipek elbise kullanmaları caiz değildir.⁴⁷⁷

Şâfiî'ye göre bitlerden korunmak, kaşıntı, kişiye eziyet verecek olan asalaklara karşı, uyuz ve benzeri hastalık durumlarında; helak edici soğukluk ve sıcaklık halinde; ani çıkan savaşta veya savaşta kullanılan silahlara karşı ipek kadar dayanıklı bir şey bulunmazsa; namazda avret yerini örtecek başka bir şey bulunamadığında ve kimsenin bulunmadığı ıssız yerlerde ipeğin yerini tutacak herhangi bir şey yoksa ipek elbisenin giyilmesi caizdir.⁴⁷⁸

Hanbelî mezhebine göre, hastalık veya savaş durumlarında, soğuk-sıcak ve düşmandan korunmak için erkeklerin ipeği kullanmaları mubahtır.⁴⁷⁹

İbn Hacer, Fethu'l-Bârî adlı eserinde bu konunun analizini yaparken ulemânın iki farklı görüşte olduğunu söyleyerek şunları kaydetmiştir: İbn Salah, bir görüşünde İmam Şâfiî ve bazı şâfiîlerin de içerisinde bulunduğu bir grup, ipek giyinme ruhsatının sadece savaş durumunu ve bu hadisin haklarında varid olduğu Zübeyr b. Avvam ve Abdurrahman b. Avf'ı kapsadığını söylerler. Diğer taraftan Kurtubî'nin, İmam Nevevî'nin ve Taberî'nin, ipekle hafifletilebilecek bir illeti kendisinde barındıran kişi yasak kapsamına girmez diyerek, seferde ya da hizada olsun veya hastalık halinde ipek giymeyi gerektirecek bütün zaruret durumlarında bu ruhsattan istifade edebileceğini savunduklarını söyler.⁴⁸⁰

İbn Hacer, Hz. Ömer'den gelen rivâyete dayanarak, o'nun da bu ruhsatın sadece hadiste ismi geçen sahabelere has olduğu ya da aynı sıkıntıları taşımak şartıyla başkalarının da bu ruhsattan faydalanabilecekleri görüşüne meylettiğini ifade eder. Yine İbn Hacer, İbn Asakir ve İbn Sirinden rivâyetle konuyu şöyle aktarır: Hz. Ömer, Halid b. Velid'in üzerinde bir ipek gömlek gördü ve "bu nedir?" dedi. Halid b. Velid de ona, Abdurrahman b. Avf'ın ipek giyindiğini ve ona bu ruhsatın verildiğini hatırlattı. Hz. Ömer, "sen Abdurrahman gibi misin" ya da "Abdurrahman'ın taşıdığı şartları taşıyor

⁴⁷⁶ Mevsilî, **el-İhtiyâr**, III, 410; Molla Hüsrev, **Dürerü'l-Hükkâm**, II, 312; İbn. Âbidin, **Reddu'l-Muhtar**, VI, 351.

⁴⁷⁷ İbnü'l- Hâcc, **El-Medhal**, I, 273-274; İbn-i Âbidin, **Reddu'l-Muhtar**, VI, 351; Cezerî, **Mezahibu'l-Erbea**, II, 13.

⁴⁷⁸ Seyyid ebi Bekir, **Îânetu't-Talibin**, II, 77-79; Şirbinî, **Muğni'l- Muhtac**, I, 306; Heytemî, **Tuhfe**, III, 18-26.

⁴⁷⁹ Cezerî, **Mezahibu'l-Erbea**, II, 12.

⁴⁸⁰ İbn Hacer, **Fethu'l- Bârî**, X, 308; Benzer bilgiler için bkz. Aynî, **Umdetu'l-Kârî**, XXII, 26.

musun?” diyerek hiddetlenmiş ve onun üzerindeki gömleği yanındakilere parçalatmıştır.⁴⁸¹

İbn Sa’d’ın Tabakâtında geçen Hz. Ömer ile ilgili başka bir rivâyet bu durumun sadece Abdurrahman ve Zübeyr için geçerli olduğu düşüncesini kuvvetlendirir. “Hz. Ömer hilafeti döneminde, Abdurrahman’ın oğlu Ebû Seleme’nin üzerinde ipekten bir gömlek görür. Elini yakasına koyarak, aşağıya kadar onu yırtar. Bunun üzerine Abdurrahman ona, “Bilmez misin ki Rasûlullah onu bana helal kıldı?” deyince Hz. Ömer, “Onu sana helal kıldı, çünkü sen bittin şikâyet etmiştin. Senden başkasına gelince asla giyemez” diye karşılık verdi. Bu rivâyetlere göre Hz. Ömer, Abdurrahman’a şikâyetinden ötürü ipek giyme izni verildiğini kabul eder ancak bu ruhsatın oğlu için geçerli olamayacağını dile getirerek karşı çıkar.”⁴⁸² Çünkü ruhsat mazerete binâen verilmiş ve ancak yine aynı mazereti taşıyanlara bu ruhsat tanınabilir.

İslam dini, kişiyi ciddi anlamda meşakkate sürükleyecek ve yaşantısını olumsuz yönde etkileyecek bu gibi arızî durumlarda “Zaruretler memnû olan şeyleri mubah kılar”⁴⁸³ kaidesi sırıncı, kolaylık yollarını açar. Rivâyet ve bilgiler delâletinde günümüzde aynı zaruretlerin hâsıl olması ve başka alternatiflerin bulunmaması durumunda, erkeklerin ipek giyinmesinin caiz olabileceği kanaatindeyiz.

2.2.3. Şahitlikte Tek Kişinin Şehadetinin Kabul Edilmesi

Şahitlik, sözlükte “tanıklık etmek, hazır bulunmak, haber vermek ve bilmek” anlamlarına gelir.⁴⁸⁴ Kur’an-ı Kerim’de bu kelime çeşitli formlarda 160 defa geçmiştir. **“Ey iman edenler, Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun.”**⁴⁸⁵ âyeti, yeryüzünde adaletin kaim olması için şahitlik müessesesinin olmazsa olmaz olduğunu ifade eder.

Şahitlik, geçmişten günümüze bütün hukuk sistemlerinin suçların ve hakların ispatı için kabul ettiği yöntemlerden birisidir. Zina haddi hususundaki şahitlikte, genellikle adil, hür ve Müslüman en az dört erkek şahit gerektiği fikrinde icma’ya varılmıştır.⁴⁸⁶ Ayrıca zinadan başka had ve kısas cezalarını gerektiren suçlarda iki

⁴⁸¹ İbn Hacer, *Fethu’l- Bârî*, VI, 119.

⁴⁸² İbn Sa’d, *Tabakât*, III, 121.

⁴⁸³ Ulvî, *Telhis*, 21. Madde.

⁴⁸⁴ Komisyon, *Kavramlar Sözlüğü*, s. 615

⁴⁸⁵ el-Maide, 5/ 8.

⁴⁸⁶ **“Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin...”** en-Nisa, 4/ 15; **“Namuslu Kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun...”**

şahidin yeterli olduğunda da ittifak edilmiştir. Bu iki husus dışındaki hukuk davalarında ise iki erkek ya da bir erkekle iki kadının⁴⁸⁷ şahitlikleri kabule şayandır.⁴⁸⁸ Bazı özel durumlarda ise bir erkeğin ya da tek bir kadının şahitliği yeterlidir.⁴⁸⁹

Bakara suresi 282. ayette geçen “**Alışveriş yaptığınızda şahit tutun**”, ifadesinin vücûba mı yoksa nedbe mi delalet ettiği hususunda ihtilaf edilmiştir. Ulemânın bir kısmı, “**şahit tutun**” hitabının kesinlik ifade ettiğini söylemişler, diğer bir kısmı ise Hz. Peygamber (s.a.v) ile bir bedevi arasındaki alışverişte şahidin olmamasını göz önünde bulundurarak ayetin nedbe delalet ettiğini söylemişlerdir. Söz konusu hadise şöyle cereyan etmiştir:

Umâre b. Huzeyme’den rivâyet olunduğuna göre; Hz. Peygamber’in (s.a.v) sahabesinden olan amcası ona şöyle demiştir: “Hz. Peygamber (s.a.v), bedevilerden birinden bir kısrağı satın aldı, ona atının ücretini ödemek için peşinden gelmesini istedi. Rasûlullah (s.a.v) hızlıca yürüyordu, bedevi ise arkasından yavaş yavaş yürüyordu. Derken halk bedevinin atı satmadığını düşünerek etrafını sarıp, kısrağı satın almak için pazarlığa giriştiler. Bu kısrağı Hz. Peygamber’in (s.a.v) satın aldığını bilmiyorlardı. Halkın, elindeki kısrağa daha fazla fiyat verdiğini gören bedevi Rasûlullah’a (s.a.v) haykırarak “Bu kısrağı alacaksan al, yoksa ben onu satıyorum” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v) bedevinin haykırışını işitince dönüp “Ben bu kısrağı senden satın almadım mı?” diye sordu. Bedevinin “hayır vallahi ben bunu sana satmadım” karşılığını vermesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) “ben bu kısrağı senden satın aldım” dedi. Bedevi de, “haydi öyleyse şahit göster” demeye başladı. Olay üzerine toplanan sahabe bedeviye tepki göstererek “Hz. Peygamber’in (s.a.v) her zaman doğruyu söyler” demeye başladılar. O esnada orada bulunan Huzeyme b. Sabit bedeviye dönüp, “Ben senin bu hayvanı sattığına şahitlik ederim” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v), Huzeyme’ye dönerek, “Onu satın aldığımda sen yoktun, neye dayanarak şahitlik ediyorsun?” diye sordu. Huzeyme’de, “Ey Allah’ın Rasûlü, ben, Allah’ın seni tasdik etmesiyle, senin doğru

en-Nur, 24/ 4; Ayrıca şahitlerde aranan vasıflar için bkz. İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el- Halebî, **Mülteka’l-Ebhur**, (thk. Abdullah Bilir), Şifa yay. İstanbul, 2013, s. 387

⁴⁸⁷ “...Şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir...” el-Bakara, 2/ 282.

⁴⁸⁸ Hadi Sağlam-Sema Gökbayır- Emine Sağlam-Mehmet Çolak, “İslâm Hukuku ve Modern Hukuk Bağlamında Şahitlik Müessesesinin Değerlendirilmesi”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, s. 88.

⁴⁸⁹ Mevsilî, **el-İhtiyar**, II, 139; Halebî, **Mülteka**, s. 387.

söylediğine şahitlik ediyorum” cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) Huzeyme’nin şahitliğini iki kişinin şahitliğine denk saydı.⁴⁹⁰

Kur’an-ı Kerim’i cem’ etme vazifesi, kendisine tevdi edilen Zeyd b. Sabit, Mushaf’a eklediği her bir ayetin, asgari iki kişinin yanında yazılı bir şekilde bulunması şartına titizlikle riayet ederdi. Ancak Ahzab Sûresi’nin 23. Ayetini⁴⁹¹ sadece Huzeyme b. Sabit’in yanında yazılı bir şekilde bulunca bu hadise dayanarak onu Mushaf’a eklediğini rivâyet eder. Olay, Buhârî’de şöyle aktarılır: Zeyd b. Sabit’ten rivâyetle, *“Ben sahifeleri Mushaf’a naklettim. Bu sırada Ahzâb Sûresinin bir ayetini kaybettim.”*⁴⁹² Hâlbuki ben Hz. Peygamber’in (s.a.v) onu okuduğunu işitirdim. O ayeti yazılı olarak sadece Hz. Peygamber’in (s.a.v), tek başına şahitliğini iki kimsenin şahadetine denk tuttuğu ensâr’dan Huzeyme b. Sabit’in yanında buldum.⁴⁹³ İşte o ayet Allah’ın şu kavlidir, **“Müminler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice erler var. İşte onlardan kimi, sözünü yerine getirip o yolda canını vermiştir; kimi de (şehitliği) beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde (sözlerini) değiştirmemişlerdir.”**⁴⁹⁴

Âlimler, Huzeyme’ye tanınan bu ayrıcalığın başkalarını da kapsayıp kapsamadığı hususunda, farklı görüşler serdetmişlerdir.

İbn Kayyim, Ebû Dâvûd’un bu hadisi “Hâkim Doğruluğunu Bildiği Zaman Tek Bir Kişinin Şahitliğiyle Hüküm Verebilir” başlığı altında zikretmesine dayanarak, doğru sözlü olan birisinin tek başına yaptığı şahitliğinin kabul edilebileceğini iddia eder. Bu iddiasını dile getirirken hadis kaynaklarında geçen Ebû Katade hadisini⁴⁹⁵ de delil

⁴⁹⁰ Ebû Dâvûd, Akdiye, 20; Nesâî, Buyû, 81; İbn Hacer, İbn Tin’in hadisin sonunda Hz. Peygamber’in (s.a.v) Huzeyme’ye hitaben “bir daha görmediğin şeye şahitlik etme!” dediğini iddia eder. Ancak İbn Hacer, bu söze itibar edilmeyeceğini, çünkü sahih hadis kaynaklarında bu ifadenin olmadığını dile getirir. Bilgi için bkz. **Fethu’l-Bâri**, VIII, 389; Hadisin senet ve metin tahlili için bkz. Özsoy, Abdulvahap, “Sahâbe Yorumunun Mutlaklaşması –Hüzeyme’nin Şahitliği Örneği-“, *Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı Akademi Dergisi*, S.65 (2016), Erzurum, 2016, s.1-41.

⁴⁹¹ Bahsedilen ayetin Tevbe Sûresi’nin son ayeti olduğu da rivâyetler arasında zikredilir. Ancak kaynaklar orada ismi zikredilen sahabinin Huzeyme b. Sâbit değil Ebû Huzeyme adında başka bir sahâbi olduğunu kaydeder. Geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, **Fethu’l-Bâri**, VIII, 643; Diğer bir görüşe göre ise bir ayet kemik ve diğer yazı malzemelerinden kâğıda geçirilirken; diğer ayet ise Kur’an’ın çoğaltılması esnasında kaybolmuş ve yanında yazılı bulunan Huzeyme’ye başvurulmuştur. Bilgi için bkz. Aynî, **Umdetu’l-Kârî**, XIX, 166; XX, 27; Hadis metni için bkz. Buhârî, Fedâilu’l- Kur’an, 3.

⁴⁹² İbn Hacer, kaybolan ayetin cem sırasında değil, istinsah esnasında olduğunu söyler. **Fethu’l-Bâri**, VIII, 644.

⁴⁹³ Buhârî, Cihâd, 12.

⁴⁹⁴ el-Ahzâb, 33/ 23.

⁴⁹⁵ “Ebû Katâde şöyle demiştir; Huneyn savaşında müşriklerden birini öldürdüm... Savaş sonrası Hz. Peygamber (s.a.v), “kim bir düşmanı öldürür ve öldürdüğüne dâir bir şahit bulursa, öldürdüğü kişinin elbise, silah ve diğer eşyaları onun olur” dedi. Bunun üzerine ben kalkıp “benim için kim şahit olur” dedim ancak kimseyi bulamadım. Bu hal üç defa tekrarlandı. Hz. Peygamber (s.a.v), “sana ne oluyor ey Kâtade!” diye sordu, ben de olayı anlattım. Bu sırada biri kalkıp “Ebû Kâtade doğru söylüyor Ya Rasûlallah, o müşriğin eşyaları benim yanımdadır. Artık Kâtade’ye hakkı olan bu şeyler

olarak kullanır.⁴⁹⁶

Ancak mezhep imamlarının cumhuru, bunun Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından sadece Ebû Huzeyme'ye tanınan özel bir hüküm olduğunu kabul etmişler ve Kur'an-ı Kerim'in ilgili ayetlerini,⁴⁹⁷ delil olarak getirmişlerdir. Hz. Peygamber'in (s.a.v), dilediği kişiye dilediği şekilde hüküm verme hakkına sahip⁴⁹⁸ olduğunu kabul edenlere göre bu durum Huzeyme'ye ait bir özelliktir ve kıyas yoluyla benzer konulara uygulanamaz. Zira kıyas yapılacak konunun kişiye has uygulama olmaması icap eder.⁴⁹⁹ Buna benzer, tek kişinin şahitliğinin kabul edildiği başka rîvâyetler de hadis kaynaklarında zikredilmektedir.⁵⁰⁰

Hattâbî, bu rivâyetin yanlış değerlendirildiğini söyleyerek görüşlerini şu şekilde aktarır: Bidat fırkalarından bazıları, bu hadisi kendilerine göre yorumlayarak, “doğru sözlü olduğu bilinen her kişinin tek başına şehadeti kabul edilir,” demişlerdir. Hâlbuki Hz. Peygamber (s.a.v) burada kendi ilmiyle hareket etmiştir. O, her zaman doğru sözlü olduğuna göre, Huzeyme'nin buradaki şehadeti Rasûlullah'ın (s.a.v) sözünü te'kid ve onu desteklemek içindir. Bu da başka durumlardaki hükümler hususunda iki kişinin şehadeti yerindedir.⁵⁰¹ Başka bir haber de Hz. Peygamber'in (s.a.v), “*Huzeyme'nin bir kişi lehine veya aleyhine şahitlik yapması yeterlidir*” demesi ve bu şekilde Huzeyme'yi taltif etmesi, Râsûlullah'ın tasdik edilmesi gereken bir yerde, diğer sahabîlerden önce davranarak, ivedilikle imanının izharı olan şahitliği yapmış olmasından kaynaklanmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v), her zaman doğru sözlü olduğunu hatırlayarak, görmediği bir olay hakkında, şahitlik etmesi, ona bu faziletli ayrıcalığın tahsis edilmesine sebep olmuştur.⁵⁰²

Sonuç olarak, sahabe ve ulemânın çoğu Hz. Huzeyme dışında hiç kimsenin şahadetini tek olarak kabul etmemişlerdir. Çünkü Kur'an-ı Kerim ayetleri açık ve net bir şekilde şahitlerin sayısını bildirmiştir. Ulemâ, bu ve buna benzer olaylardaki tek şahidin

yerine başka şeyler ver ve beni de razı kıl” dedi. Hz. Ebû Bekir (r.a), “Allah’a yemin olsun ki bu olamaz. Hz. Peygamber (s.a.v), Allah ve Rasûl’ü yolunda savaşan kişinin hakkını sana vermez” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v), “Ebû Bekir doğru söyledi. Yanındaki maktûle ait şeyleri Ebû Kâtade’ye ver” buyurdu.” Buhârî, Megâzî, 56; Müslim, Cihad ve Siyer, 41.

⁴⁹⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkûn**, Daru ibnu'l-Cevzi, y.y. 2002, II, 186.

⁴⁹⁷ el-Bakara, 2/ 282; en-Nisâ, 4/ 15.

⁴⁹⁸ Kastallânî, Ahmed b, Muhammed, **el-Mevâhibü'l-Leduniyye bi'l-Menhi'l-Muhammediyye**, (thk. Salih Ahmed eş-Şâmî), el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 2004, II, 387

⁴⁹⁹ Molla Fenârî, Şemseddin Muhammed b. Hamza, **Fusûlu'l-Bedâi' fî Usûli's-Şerai'**, (thk. Muhammed Hasan İsmail), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 2006, II, 321.

⁵⁰⁰ Serahsî, **Mebûsât**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut/Lübnan, t.y. XVI, 114; Kasânî, **Bedâiu's-Sanâi'**, II, 252; Aynî, **Umdetu'l-Kari**, XIV, 14.

⁵⁰¹ Hattâbî, **Meâlimü's-Sünen**, IV, 173.

⁵⁰² İbn Hacer, **Fethu'l-Bâri**, VIII, 389.

kabul edilmesinin altındaki asıl nedenlerin, Hz. Peygamber'in (s.a.v) dilediği kişiye dilediği hükmü verme hakkına sahip olması ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) tasdik edilmesi gereken bir yerde diğer sahâbeden erken davranarak şahitlik yapması olduğunu söylerler. Bu tahsis Hz. Huzeyme'ye has bir hüküm olduğu için kıyas yoluyla benzer konulara uygulanamaz.

2.3. Hulefâ-i Râşidîn Dönemindeki Özel Uygulamalar ve Teşrî Etkisi

Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde dinin temel iki kaynağı Kur'an ve Sünnettir. Ancak bu iki kaynağın anlaşılması ve tatbikatı ile temas etmediği boşlukların doldurulması içtihadı gerekli kılıyordu. Hz. Peygamber (s.a.v), dinî ve hayatî bir zaruret olan icthad sahasında da ashabını yetiştirmek, kendinden sonrası için hazırlamak, onlara rehberlik etmek için gerek huzurunda ve gerekse gıyabında icthad edilmesine izin veriyor hatta onları teşvik ediyordu.⁵⁰³ Muaz b. Cebel'in Yemen'e kadı olarak giderken "*Neyle hüküm vereceksin?*" sorusuna "*Kitap ve Sünnet*" dedikten sonra onlarda bulamadığı hükümler hakkında "Kendi re'yimle icthad ederim" şeklinde cevap vermesi ve bunun Hz. Peygamber'in (s.a.v) hoşuna gitmesi bu konuda delildir.⁵⁰⁴

Hz. Peygamber'in (s.a.v) müsaade etmesiyle O'nun döneminde fetva vermekle meşhur birkaç sahâbe vardı.⁵⁰⁵ Kurayza Yahudilerinin ihaneti üzerine S'ad b. Muaz'a "*Aralarında hükmet!*"⁵⁰⁶ demesi; Bir savaş esnasında müşriklerden birini öldüren fakat eşyasını alamayan Ebû Katâde, bunu Hz. Peygamber'in (s.a.v) huzurunda dile getirince Hz. Ebû Bekir "*Allah'a yemin ederim ki bu olamaz. Peygamber, Allah ve kendisi yolunda harb eden kimsenin hakkını yemez.*" Demesi üzerine Hz. Peygamber'in (s.a.v) "*Ebû Bekir doğruyu söyledi*" buyurarak o malı Ebû Katâde'ye vermesi,⁵⁰⁷ Ayrıca namaza davetin nasıl olacağı hususunda istişarelerde Abdullah b. Zeyd'in gördüğü rüyaya⁵⁰⁸ muvafık hareket edilmesi ve Hz. Bilâl'in sabah ezanında *Namaz uykudan hayırlıdır*⁵⁰⁹ cümlesini ilave etmesi gibi Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından kabul gören konularda bu kabildendir. Yine Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde herhangi bir olay

⁵⁰³ Karaman, Hayrettin, **İslâm Hukukunda İctihad**, Ensar yay. İstanbul, 2010, s.43.

⁵⁰⁴ Tirmizî, Ahkâm, 3.

⁵⁰⁵ Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Abdurrahman b. Avf, Ubey b. Ka'b, Abdullah b. Mesud, Ebû Musa el-Eşarî, Muaz b. Cebel, Zeyd b. Sâbit, İbn Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr ve Aişe'dir (r. anh.). Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn S'ad, **Tabakât**, II, 289-323.

⁵⁰⁶ Buhârî, Cihâd, 168; Müslim, Cihad, 65.

⁵⁰⁷ Buhârî, Humus, 18; Müslim, Cihad, 41.

⁵⁰⁸ Ebû Dâvûd, Salat, 27; Tirmizî, Salat, 25; İbn Mâce, Ezân, 1.

⁵⁰⁹ İbn Mâce, Ezân, 1.

olduğunda sahâbenin görüş bildirdiği konularda vahiy genellikle Hz. Ömer'in beyân ettiği görüşe muvafık nâzil olurdu. Bu da onun içtihadının isabetli olduğunu göstergesidir. Bundan ötürü Hz. Ömer'in muvâfakatları kaynaklarda önemli yer tutmaktadır.⁵¹⁰

Bu içtihatlar Hz. Peygamber'in (s.a.v) huzurunda gerçekleştiği gibi, savaş, öğretmenlik, kaza gibi vazifeler sebebiyle uzakta bulunan ashabın içtihatla bulunmasıyla da gerçekleşmiştir. Ancak fırsat buldukça bu durumları Hz. Peygamber'e (s.a.v) bildirerek tashih veya tasdik edilmesini sağlıyorlardı.⁵¹¹ Ammar b. Yasir, ihtiyaç anında gusledecek su bulamayınca temiz toprakta yuvarlanarak namazını eda etmiştir. Bu durumu Hz. Peygamber'e (s.a.v) bildirince abdest alınırken yapılan teyemmümün bu durumda da kâfi geleceğini söyleyerek tashih etmiştir.⁵¹² Yine ashabından Benî Kurayza yurduna girmelerini isteyen Hz. Peygamber (s.a.v) “*oraya varmadan kimse ikindi namazını kılmasın*” buyuruyor. Namaz vakti daralınca sahâbenin bir kısmı “Peygamber Oraya varmadan namaz kılmamamızı emretti” diyerek namazı ertelediler. Diğer bir kısım sahâbe ise “Hz. Peygamber (s.a.v) işin ehemmiyetini vurgulamak ve bir an önce oraya ulaşmamızı sağlamak için öyle buyurdu” diyerek namazlarını kıldılar. Bu durumu Hz. Peygambere (s.a.v) bildirdiklerinde iki durumdan da hoşnut kaldı.⁵¹³ Hadis sahâbe'nin beşer olmaları hasebiyle emirleri farklı şekilde anlayıp yorumlayabildiklerini gösteriyor.⁵¹⁴

Sahâbe, Hz. Peygamber'in (s.a.v) irtihalinden sonra Kur'an ve Sünnet'e mutabık bir yol takip ettiler. Ancak bazen karşılaştıkları olay ile ilgili Kur'an ve Sünnette açık herhangi bir hüküm bulamıyorlardı. Bu gibi durumlarda dini ve dünyevi bazı maslahata muvafık düzenlemelerde bulunarak çözüm yolları bulmuşlardır. Biz birkaç örnek

⁵¹⁰ İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu; *Allah, Ömer'in dilinden hakkı dile getirdi. İbn Ömer “İnsanlar arasında bir olay meydana gelir, insanlar ve Ömer o iş hakkında görüşlerini ortaya koyarlardı. O olayda inen vahiy, Ömer'in görüşüne benzer şekilde nazil olurdu.”* Tirmizî, Menâkib 17; “*Geçmiş toplumlarda muhaddesler (kendisine ilham edilen kimseler) vardı. Benim ümmetimin muhaddesi de Ömer'dir.*” Buhârî, Ehâdîsi'l-Enbiyâ, 54; Müslim, Fezailu's-Sahâbe, 23; Tirmizî, Menâkib, 17; ayrıca sahâbenin ictihadlarından örnekler için bkz. İbn S'ad, **Tabakât**, II, 290-323.

⁵¹¹ Karaman, **İctihad**, s. 46.

⁵¹² Buhârî, Teyemmüm, 4; İbn Mâce, Teyemmüm, 91.

⁵¹³ Buhârî, Megâzi 31; Müslim, Cihad, 69; İbn S'ad, **Tabakat**, II, 72.

⁵¹⁴ “**Ey inananlar! Seslerinizi, Peygamber'in sesini bastırarak kadar yükseltmeyin. Farkına varmadan amellerinizin boşa gitmemesi için, Peygamber'e birbirinize bağırdığınız gibi bağırmayın.**” el-Hucurat 49/2; Sâbit b. Kays bu ayet inince evine üzüntüyle evine çekilmiş ve “Ben helak oldum şimdiye kadar işlediğim amellerim boşa gitti çünkü benim sesim Peygamber'in sesinden yüksek çıkmaktadır.” demiştir. Bunu haber alan Hz. Peygamber (s.a.v) şu müjdeyi göndermiştir kendisine: *Sen cehennemlik değilsin aksine cennetliklersin.* Buhârî, Tefsir, 49.

üzerinden bu düzenlemeleri aktararak bağlayıcılıkları hususunda fikhî analizlere yer vereceğiz.

2.3.1. Zekât Vermek İstemeyenlerle Savaş

Hız. Peygamber'in (s.a.v) vefatıyla beraber vahiy sona erince, karşılaşılan problemler Kur'an ve Sünnete başvurularak çözülüyordu. Ancak herhangi bir çözüm yok ise halifenin önderliğinde diğer sahâbîlerle görüşülüyor, çeşitli yöntemler ile konuya çözüm bulmaya çalışılıyordu. Hız. Peygamber'den (s.a.v) hemen sonra halifenin kim olacağı ile ilgili olası bir fitnenin başlangıcı olabilecek problemin ivedilikle, Hız. Ebû Bekir ve arkadaşlarının girişimleriyle başarı ile çözüme kavuşturulması çözülen ilk problemdi.⁵¹⁵

Hız. Peygamber'in (s.a.v) hastalığı döneminde ve vefatından hemen sonra baş gösteren irtidat hareketleri ise çok önemli ve tehlikeli bir problemdi. Bu dönemde ortaya çıkan ridde hareketlerinin başlıca sebepleri arasında şu maddeleri sayabiliriz:

- Hız. Peygamber'in (s.a.v) hastalığı ve vefatı⁵¹⁶
- Siyasî arzularını tatmin etmek isteyenlerin çeşitli vasıtalarla halkı isyana teşvik etmeleri
- Halkın zekât ve cizyeden muaf tutulmak istemeleri⁵¹⁷
- Kabile asabiyeti nedeniyle Kureyş hâkimiyetini kabul etmek istememeleri⁵¹⁸
- Yeni dinin ibadet usullerinin ve mükellefiyetlerinin henüz tam manasıyla yerleşmemesi.⁵¹⁹

Bu sebepler nedeniyle meydana gelen irtidat hareketleri, Hız. Ebû Bekir'in kararlı tutumuyla bastırılmıştır.⁵²⁰ Ancak gerek o dönemde ve gerekse de sonraki

⁵¹⁵ Buhârî, Fedailu's-Sahâbe, 5; Taberî, **Târîhu't-Taberî**, (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhim), Dâru'l-Maarif, Mısır, 1969, III, 204-210; İbn Kesir, **El-Bidâye ve'n-Nihâye**, (thk. Abdullah b. Abdulmühsin et-Türkî), Dâru Hicr, Beyrut, 1997, IX, 414.

⁵¹⁶ Hız. Peygamber (s.a.v), hayatının son zamanlarında yemen bölgesinde Esved el-Ansî liderliğinde ortaya çıkan ridde hareketinin bastırılması için genel bir emir vermiştir. Vefatından hemen sonra Esved el-Ansî'nin, Fîrûz ed-Deylemî isimli biri tarafından öldürüldüğü haberi Medine'ye ulaşmıştır. Bilgi için bkz. Taberî, **Târîh**, III, 227-240.

⁵¹⁷ Taberî, **Târîh**, III, 244.

⁵¹⁸ Hız. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra Müseylime ve Tüleyha peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkınca Tay, Esed ve Gatafân kabileleri "Bizim için, Gatafân ve Esedden bir peygamber, Kureyşli bir peygamberden daha iyidir." Diyerek, kabilecilik taassubundan ötürü onlara tabî oldular. İbn Esîr, **Târîh**, II, 201-203.

⁵¹⁹ Miras, **Tecrid Tercemesi**, V, 22; Üçok, Bahriye, **İslâm'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. Ankara 1967, s. 24; Arı, Mehmet Salih, *Hız. Ebû Bekir ve Ridde Savaşları*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Tarih Anabilim Dalı yayınlanmamış Yüksek lisans tezi), Van, 1995, s.59-68.

dönemlerde mürtedlere karşı takınılan tavır ve cezalandırma tartışma mevzusu olmuştur. Bu konu, dinden tamamen çıkanlar ile dinin sadece bazı emirlerini te'vil ederek inkâr yolunu tercih edenler, şeklinde iki sınıfa ayrılmıştır.

2.3.1.1. Dinden Tamamen Dönen Grup

İlk grup dinden tamamen dönenlerdir. Bunlar, Müseylime, Esved el-Ansî gibi yalancı peygamberlere uyanlar ve dinin bütün hükümlerini inkâr edip eski cahiliye hallerine tekrar dönen kimseler olmak üzere iki gruptur.⁵²¹

Ayet-i kerimelerde bu şekilde dinden tamamen dönenlerin amellerinin dünya ve ahirette boşa gittiğini, ahiretteki cezalarının cehennem olduğu⁵²² bildirilmekte olup dünyevi yaptırımdan bahsedilmemektedir. Fukaha bazı rivâyet ve uygulamaları göz önünde bulundurup dinin muhafaza edilmesi gayesini gözeterek irtidat edenin cezasının ölüm olduğunu söylemişlerdir.⁵²³ Her ne kadar bununla ilgili Hz. Peygamber'in (s.a.v) uygulama ve takriri olmasa da sözlü olarak gelen rivâyetler bu yöndedir. Abdullah ibn Mes'ud, Hz. Peygamber'den (s.a.v) şöyle nakletmiştir: *"Allah'tan başka ilah bulunmadığına ve benim Allah'ın rasulü olduğuma şahitlik eden kimsenin kanı helal olmaz. Ancak şu üç şey⁵²⁴ müstesna 'Kıyas, evli olan kişinin zina etmesi ve İslam dininden çıkan kişi'."*⁵²⁵ İbn Abbas'ın kölesi İkrime şöyle demiştir: *"Ali b. Ebî Tâlib'e birkaç zındık getirilmişti. O da bunları yakarak cezalandırdı."*⁵²⁶ Bu ceza şekli İbn Abbas'a ulaşınca, İbn Abbas; *"Ben olsaydım Allah'ın Rasûlünün "Allah'ın azabı ile azaplandırmayın!"⁵²⁷ nehyinden ötürü bu ceza ile cezalandırmazdım. Ben onları*

⁵²⁰ Hz. Ebû Bekir'in mürted kabilelerin reislerine gönderdiği mektuplar için bkz. Taberî, **Târîh**, III, 246-252.

⁵²¹ Taberî, **Târîh**, III, 146; Hattâbî, **Meâlimü's-Sünen**, II, 138; İbn Hacer Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra insanları dört kısma ayırmıştır. -Hz. Peygamber'in (s.a.v) getirdiği öğretilere bağlı kalanlar ki bunlar çoğunluktadır. - Bu grupta İslam üzere kalmış ama zekâtı vermeyi kabul etmeyenlerdir. Birinci gruba göre daha azdırlar. -Çıkan yalancı peygamberlere tabi olanlar. -Eski dinerine dönenler. **Fethu'l-Bârî**, XII, 288-289.

⁵²² **"İçinizden dininden dönüp kâfir olarak ölen olursa, bunların işleri dünya ve ahirette boşa gitmiş olur. İşte onlar cehennemliklerdir, orada ebedi kalacaklardır."** el-Bakara, 2/217.

⁵²³ Dihlevî, **Hüccetullâhi'l-Bâliğa**, II, 300.

⁵²⁴ İbn Mâce'de *Üç kişi müstesna* ifadesi mevcuttur. Bkz. İbn Mâce, Hudut, 1.

⁵²⁵ Buhârî, Diyat, 6; Müslim, Kasame, 25-26; Ebû Dâvûd, Diyat, 3; Tirmizî, Diyat, 10; Nesâî, Tahrimu'd-Dem, 14; İbn Mâce, Hudut, 1.

⁵²⁶ Hz. Ali'nin cezalandırdığı bu grup Hz. Ali'ye uluhiyyet isnadında bulundukları için bu cezaya çarptırılmışlardır. İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XII, 282.

⁵²⁷ Buhârî, Cihâd, 148.

(Rasulullah'ın) “Dinini değiştiren kimseyi öldürünüz!”⁵²⁸ sözünden dolayı öldürürdüm. dedi.”⁵²⁹

İslam'dan dönüp küfürde ısrar eden erkeğin cezası cumhura göre ittifakla ölümdür. Ancak mürted olan kadının durumu ihtilafıdır. Ebû Hanîfe “Kadınları ve çocukları öldürmeyin”⁵³⁰ emrinden ötürü kadının öldürülmeyeceğini söyler.⁵³¹ Ancak ulemânın çoğu hadiste bahsi geçen kadının hiç Müslüman olmamış kadın olduğunu ve “...dinden döneni öldürünüz” hadisinin umum ifade ettiğini söyleyerek kadının cezasının da erkek ile aynı olduğunu söylerler.⁵³² Bu ceza uygulanmazdan evvel çoğunluk ulemaya göre kişi hangi durumdan ötürü irtidat etmişse o konu ayrıntılı bir şekilde izah edilerek ikna edilmeye çalışılır⁵³³ ve üç defa tövbe etmeye davet edilir,⁵³⁴ icabet etmediği takdirde ceza uygulanır.⁵³⁵ Zira Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde, Cezime oğullarına gönderilen Halid b. Velid komutasındaki ordu, onları İslam'a davet etti. Ancak onlar “biz Müslüman olduk” demek yerine “صَبَّأْنَا /biz şirkten çıktık” deyince bir kısmı öldürölüp bir kısmı da esir alındı.⁵³⁶ Daha sonra Halid b. Velid esir alınanlarında öldürölmelerini emredince orduda bulunanlardan bazıısı emri yerine getirdi. Bu haber Hz. Peygamber'e (s.a.v) ulaşınca “Allah'ım! Ben Halid'in bu

⁵²⁸ Buhârî, İ'tisam, 28.

⁵²⁹ Buhârî, İstîtâbetü'l-Mürteddîn ve'l-Muânidîn ve Kitâlihîm, 1; Ebû Dâvûd, Hudut, 1; Tirmizî, Diyat, 10; Nesâî, Tahrimu'd-Dem, 14.

⁵³⁰ Buhârî, Cihâd, 146-147; Ebû Dâvûd, Cihad, 111.

⁵³¹ Kasânî, Alâuddîn Ebi Bekr b. Mes'ud, **Bedâiu's-Sanâi**, Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, Beyrut/Lübnan, 1986, IX, 528; Mevsilî, **el-İhtiyar**, IV, 149; Sübkî, **Muhtasaru ibn Hâcib**, III, 344.

⁵³² İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-Müctehid**, II, 459; İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b.Cemmâilî el-Makdisî, **el-Muğni**, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî-Abdülfezzah Muhammed), Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad, 1997, XII, 264-265; Aynî, **Umdetü'l-Kârî**, XXIV, 61; Zeydân, Abdülkerim, **Ahkâmu'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'minîn fî Dâri'l-İslâm**, Müessesetü'r-Risâle, Bağdat/Irak, 1982, s.26.

⁵³³ Serahsî, **Mebsût**, X, 99; Kâsânî, VII, 134.

⁵³⁴ Tevbeye davet edilir diyen ulema arasında tevbenin süresi hakkında ihtilaf vardır. Bu ihtilaf, en azı üç gün olmak üzere ömür boyu hapsedilerek davet edilir şeklinde değişmektedir. İbn Kudâme, **Muğni**, XII, 268.

⁵³⁵ İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-Müctehid**, II, 459; Mevsilî, **el-İhtiyar**, IV, 145-146; İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XII, 281.

⁵³⁶ İbn Sa'd bu kuvvetin üç yüz elli kişiden oluştuğunu ve savaş için değil İslam'a davet için gönderildiklerini nakleder. Aynî, hadiste geçen صَبَّأْنَا (şirkten döndük) ifadesinin bir dinden çıkıp başka bir dine girildiğinin ifadesidir. Halid kendi içtihadıyla bu ifadeyi Müslüman olmak için yeterli görmediği ve inatlarından ötürü İslam olduk tabirini kullanmadıkları kanaatine vararak böyle bir karara varmıştır. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v), acele ederek bu işin dinî boyutunu tespit etmeyen Halid'i bu şekilde sözlü olarak cezalandırmakla yetinmiştir. İbn İshak, Hz. Peygamber'in (s.a.v) bu duruma razı olmayarak Cezime oğullarına Hz. Ali'yi göndererek mal ve can kayıplarının diyetlerini ödediğini söyler. İbn İshak, **Sîre**, IV, 72-73; İbn Sa'd, **Tabakât**, V, 33; Aynî, **Umdetü'l-Kârî**, XVII, 416-417.

yaptığından sana sığınırım” diyerek aceleyle verilmiş⁵³⁷ bu karardan ötürü hoşnutsuzluğunu izhar etmiştir.⁵³⁸

Hiz. Ömer döneminde irtidat eden birinin haberi Hiz. Ömer’e gelince heyecanla “O’na ne yaptınız?” diye sormuş “Öldürdük” cevabını alınca “Onu bir yere hapsedip bir süre bekletmeniz gerekmez miydi?” Diyerek tövbe imkânının verilmesi gerektiğini dile getirerek, Hiz. Peygamber (s.a.v) gibi hoşnutsuzluğunu göstermek ve bu işten beri olduğunu göstermek için dua etmiştir.⁵³⁹ Yine Yemen’e vali olarak gönderilen Ebû Musa el-Eş’ari’den sonra gelen Muaz b. Cebel, yakalanıp bir ağaca bağlanan bir adamın dinini değiştirdiğini öğrenince “Allah ve Rasulünün hükmü uygulanmayıncaya kadar oturmam” demiş ve bunu üç defa tekrarlamıştır. Bunun üzerine Ebû Musa o mürted ile ilgili ölüm emrini verdi.⁵⁴⁰ Kaynaklarda Ebû Musa’nın bahsi geçen kişiyi yirmi gün kadar tövbeye davet ettiği Muaz b. Cebel’in gelmesiyle de hükmü tatbik ettiği ifadeleri vardır.⁵⁴¹ Ancak burada bahsi geçen mürtedden tövbe etmesini istemek ulemanın bir kısmına göre vacip değil müstehaptır. Çünkü hadiste “*dinini değiştireni öldürünüz*” denilmekte olup tövbe zikredilmemektedir.⁵⁴²

Hiz. Ebû Bekir, bu şekilde dinden tamamen irca’ edenlere karşı teçhiz ettiği ordu ile mukabele etmiş ve Müseylime’yi Yemame’de ona tabi olanlarla beraber etkisiz hale getirmiştir. Bu tutumundan ötürü onu kimse tenkit etmemiştir.⁵⁴³

⁵³⁷ Bu gibi olaylarda Hiz. Peygamber’in (s.a.v) teenni ile hareket edip işin aslını öğrenmek için detaylı araştırmalar yaptığını şu olaydan anlıyoruz: Hiz. Peygamber (s.a.v), yeni Müslüman olmuş Mustalikoğulların’a Velid b. Ukbe b. Ebî Muayt’ı zekâtı memuru olarak göndermiştir. Velid oraya yaklaşıncı içinde bir korku oluştu –bir rivayete göre korkmasının nedeni cahiliyeden kalan husumet idi- ve geri dönerek Hiz. Peygamber’e (s.a.v) onların dinden döndüğünü haber verdi. (başka bir rivâyette ise zekât vermedikleri gibi kendisini öldürmek istediklerini söyledi.) Hiz. Peygamber (s.a.v) işin aslını öğrenmek için Halid b. Velid’i gönderdi. Halid onların İslam’a sınıksız bağlı olduklarını ve zekâtlarını hazır ettiklerinin haberini getirdi. Bunun üzerine “**Ey İman edenler! Eğer size bir fasık haber getirirse iyice araştırın.**” el-Hucurât, 49/6 ayeti nazil oldu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kurtûbî, **Ahkâmü’l-Kur’an**, XIX, 367-368; İbn Kesir, **Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm**, IV, 373.

⁵³⁸ Buhârî, Megâzî, 59; İbn Kesir, **El-Bidâye ve’n-Nihâye**, VI, 598-599.

⁵³⁹ Serahsî, **Mebsût**, X, 99; İbn Kudâme, **Muğni**, XII, 268.

⁵⁴⁰ Buhârî, İstîtâbetü’l-Mürteddîn ve’l-Muânidîn ve Kitâlihîm, 1; Megazî, 61; Ebû Dâvûd, Hudut 1; Nesâî, Tahrimu’d-Dem, 14.

⁵⁴¹ Ebû Dâvûd, Hudut, 1; Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Kudâme, **Muğni**, XII, 268; İbn Hacer, **Fethu’l-Bâri**, XII, 287.

⁵⁴² İbn Kudâme, **Muğni**, XII, 266; Mevsilî, **el-İhtiyâr**, IV, 145.

⁵⁴³ Taberî, **Târîh**, III, 281-300; İbn Esîr, Ebû’l-Hasan İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, **el-Kâmil fi’t-Târîh**, (thk. Ömer Abdusselam Tedmürî), Dâru’l-Kitâbi’l-Arâbî, Beyrut/Lübnan 2012, II, 197; İbn Kesir, **El-Bidâye ve’n-Nihâye**, IX, 425-436; Aynî, **Umde**, VIII, 351-352; Miras, **Tecrid Tercemesi**, V, 22; Ayrıca ridde hareketleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Arı, Mehmet Salih, *Hiz. Ebû Bekir ve Ridde Savaşları*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Tarih Anabilim Dalı yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Van, 1995, s.68-99.

2.3.1.2. İbadetlerin Arasını Ayıran Grup

İkinci grup ise namazla zekâtı birbirinden ayıranlardı. Bunlar namazın vücûbiyetine iman ettikleri halde zekâtın farz olmadığını söylüyorlardı. Bunlardan bir kısmı ise zekât vermek istedikleri halde reislerinden korkarak bu emri yerine getirememişlerdir.⁵⁴⁴ İşte irtidadın bu kısmına verilecek ceza tartışma konusu olup görüş ayrılıklarına sebep olmuştur.

İslamiyetin geniş halk kitleleri tarafından kabul görmesi, Medine'nin dinî ve siyasî yönden terakki edip merkezi bir konuma yükseltmesine vesile olmuştu. Zekât ve savaşlardan elde edilen ganimetlerin Medine'de toplanması ise iktisadî yönden önemini artırıyordu. Medine'nin bu şekilde önemli bir merkez haline gelmesi diğer büyük kabilelerin kıskançlığını celbetmişti.⁵⁴⁵ Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatıyla bazı kabileler Medine'ye elçiler göndererek Risalet-i Ahmediyye'yi kabul edip namaz kılacaklarını ancak zekâtı farz kabul etmedikleri için vermeyeceklerini bildirdiler. Zekâtı sadece Hz. Peygamber'in (s.a.v) şahsına hürmet ettikleri için verdiklerini devlet reisine vermenin gerekli olmadığını söylüyorlardı. Bazıları ise zekât vermek istedikleri halde reislerinden çekindikleri için zekât veremiyorlardı.⁵⁴⁶ Hz. Ebû Bekir İslam'ın emirlerini hafife alıp değişiklik yapanlarla savaşacağını söyleyince, bu durum sahâbe arasında tereddüte yol açmıştı. Hz. Ömer bu tereddütleri Hz. Ebû Bekir'e şu şekilde dile getirmiştir; *"Rasûlullah "İnsanlar Allah'tan başka ilah yoktur deyinceye kadar onlarla savaşmaya memur kıldım. Şimdi kim Allah'tan başka ilah yoktur derse malını ve canını benden korumuş olur. (Gizli günahlar) Onun hesabı da Allah'a kalmıştır."*⁵⁴⁷ Buyurduğu halde sen nasıl oluyor da insanlarla savaşıyorsun. Hz. Ebû Bekir, *"vallahi namazla zekâtın arasını ayıranlarla savaşacağım. Çünkü zekât mal üzerindeki bir haktır. Vallahi Allah'ın Rasulüne verdikleri dişi oğlağı"*⁵⁴⁸ dahi bana vermezlerse vermediklerinden *ötürü onlarla harp ederim."*⁵⁴⁹ Bunun üzerine Ömer ibn. Hattab, *"vallahi iyice anladım*

⁵⁴⁴ Hattâbî, **Meâlimü's-Sünen**, II, 138; İbn Kesir, **El-Bidâye ve'n-Nihâye**, IX, 437.

⁵⁴⁵ Üçok, **İslâm'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler**, s. 33.

⁵⁴⁶ İbn Kesir, **El-Bidâye ve'n-Nihâye**, IX, 437; Miras, **Tecrid Tercemesi**, V, 23.

⁵⁴⁷ Ebû Dâvûd, Cihad, 95; Tirmizî, Tefsiru'l- Kur'an, 88.

⁵⁴⁸ Müslim ve Ebû Dâvûd rivâyetlerinde, *"Anâk-Dişi oğlak"* ifadesi yerine *"İkâl-Yular"* ifadesi geçmektedir. Bundan maksat, zekât devesinin teslim edilirken bağlandığı ip gibi değersiz bir malın dahi, muhakkak surette alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Bkz. Aynî, **Umde**, VIII, 354; Miras, **Tecrid Tercemesi**, V, 21.

⁵⁴⁹ Taberî, **Târih**, III, 244.

ki bu, Allahu Teâla'nın Ebû Bekir'in kalbine ilham ettiği bir düşüncedir. Anladım ki bu savaş haktır." dedi."⁵⁵⁰

Hiz. Ebû Bekir, Kelime-i Tevhid'in can ve malı muhafaza etmesinin İslam'ın ifasıyla mümkün olacağına "zekât mal üzerindeki bir haktır" sözüyle işaret etmektedir. Hiz. Ebû Bekir bu ifadesiyle namaz ve zekât gibi iki şarta bağılı olan mal ve can masuniyetinin yalnız bunlardan birisiyle mümkün olmadığını kıyas yoluyla beyan ediyor. Çünkü namazdan aleni bir şekilde imtina edenlere karşı savaşmanın, sahâbenin icmasıyla sabit olduğu gibi, zekât vermekten kaçınanlarla da sahâbenin icmasıyla savaşılır.⁵⁵¹ Nitekim ulemâ, İbn Ömer'den nakledilen "*İnsanlarla, Kelime-i Şehadet getirerek, namaz kılıp zekât verene kadar savaşmakla memurum*"⁵⁵² rivâyetinin Hiz. Ebû Bekir'e ulaşmadığı için böyle bir kıyas yapma ihtiyacı duyduğunu ve Hiz. Ömer'inde böyle bir itirazda bulunduğunu söyleyerek Hiz. Ebû Bekir'in aslında sünnete mutabık⁵⁵³ bir karar verdiğini ifade ederler.⁵⁵⁴ Aynı zamanda müfessirler de "**...Eğer tövbe eder, namaz kılar ve zekât verirlerse yollarını serbest bırakın.**"⁵⁵⁵ Ayetinde bahsi geçen amellerin, gerek şirkten İslam'a girenler gerekse de mürtedlerin tövbesinden sonra gerekli olan iki ibadet olduğunu, bundan dolayı Hiz. Ebû Bekir'in zekât vermek istemeyenlerle savaşmakta ısrar ettiğini söylerler. İbn Abbas, "Ebû Bekir ne fakih bir kimseydi" diyerek bu konudaki tutumundan dolayı Ondan övgüyle bahsetmiştir.⁵⁵⁶

Zekât vermeyenlerin ileri sürdükleri bir diğer görüş ise Zekât'ın Hiz. Peygamber (s.a.v) dönemine has bir farz olduğu fikridir.⁵⁵⁷ Dini yanlış anlayan bu grup, yapmış oldukları biatı Hiz. Peygamber (s.a.v) ile kendileri arasında gerçekleşen bir akid sayıyorlardı. Peygamber'in vefatıyla bu akdin ortadan kalktığını⁵⁵⁸ ve bundan dolayı zekâtın farziyyetinin "**Onların mallarından bir sadaka al ki kendilerini temizleyip**

⁵⁵⁰ Buhârî, Zekât, 1, 40; İsti'sam 2; İstîtâbetü'l-Mürteddîn ve'l-Muânidîn ve Kitâlihîm 3; Müslim, İman 32; Ebû Dâvûd, Cihad, 95; Zekât 1; Tirmizî, İman, 1; Nesâî, Zekât, 3; İbn Mâce, Fiten, 1.

⁵⁵¹ Hattâbî, **Meâlimü's-Sünen**, II, 137; İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XII, 290; Karadâvî, **Fıkhu'z-Zekât**, s. 83.

⁵⁵² Buhârî, İman, 17.

⁵⁵³ Hiz. Ebû Bekir'in bu konudaki tavrını nasstan aldığına dair şöyle bir rivâyette bulunmaktadır; Hiz. Peygamber (s.a.v), Eşca' kabilesinden birinin zekâtını alması için bir memur gönderdi. Ancak o kişi zekât vermeye yanaşmadı. Hiz. Peygamber (s.a.v) ikinci defa memuru gönderip de aynı neticeyi alınca bir daha gitmesini eğer aynı cevabı alırsa o kişinin boynunu vurmasını emretti. Bkz. Aynî, **Umde**, VIII, 355.

⁵⁵⁴ Hattâbî, **Meâlimü's-Sünen**, II, 137; İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XII, 290; Aynî, **Umde**, VIII, 353; Miras, **Tecrid Tercemesi**, V, 23.

⁵⁵⁵ et-Tevbe, 9/5.

⁵⁵⁶ Kurtubî, **Ahkâmu'l-Kur'an**, X, 112.

⁵⁵⁷ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XII, 288.

⁵⁵⁸ İbn Kesir, **Bidâye**, IX, 437.

arındırmış olasin. Onlara dua da et. Senin duan onlar için güvendir. Allah iştir ve bilir.”⁵⁵⁹ âyetinin delâletiyle düştüğünü ileri sürerler. “Zekâtımızı ancak duası bizim için güven olana veririz” diyerek ayette hitabın Rasulullah’a has olduğunu, başkasının zekât alamayacağını söylerler. Hâlbuki buradaki hitap, diğer birçok ayette olduğu gibi⁵⁶⁰ lafzi olarak her ne kadar Rasulullah’a has olsa da manen ve fiilen umumdur.⁵⁶¹

Zekâtı vermeyi red edenlerin sadece mali bir ceza ya da tazir cezasına çarptırılmalarıyla yetinilmeyip, zekâtı vermemekte ısrarcı olabilecek kadar güçlü olup İslam devletine karşı duranlara karşı kılıç çekmeyi vacip kılmıştır. Çünkü bu şekilde davrananlar bâğî olarak değerlendirilir ve onlarla mücadele etmek vaciptir.⁵⁶² İ’lây-ı Kelimetullâh’ı yüceltmek ve yeryüzünde Allah’ın adaletini tesis edip şeriatı muhafaza etmek için, canları koruma altında olup öldürülen mü’minlerin nefisleri ölmeyecektir.⁵⁶³ Ancak Allah ve Rasûlüne isyan edip Allah’ın hakkını eda etmekten men olanlar ve Allah’ın kendi malında halife olarak tayin etmiş olduğu halde o emaneti gözetmeyen kişilerin can ve mallarının dokunulmazlıkları, kendilerinin yaptıkları ile heder olmuştur.⁵⁶⁴ Bu nedenle zekâtı vermemek için direnenlerden zorla alınır. Şayet vermeyerek işi mücadele etmeye kadar götürürlerse onlarla savaşmanın meşruiyeti sahih hadis ve sahâbe icmasıyla sabittir.⁵⁶⁵

Sonuç olarak Hz. Ebû Bekir hilafet ile çok ağır bir yük omuzlamıştır. Sahâbe’nin de dediği gibi Hz. Ebû Bekir’in engin feraseti olmamış olsaydı bu büyük problem çözüme kavuşturulamazdı.⁵⁶⁶ Zekât vermek istemeyen ya da zekâtın farz olmadığına inandığı için vermek istemeyenlerle Hz. Ebû Bekir’in savaşma kararı daha önce gerçekleşmemiş bir olaydır. Ancak halifenin bu kararı sadece siyaseten değil, İslam’ı bir

⁵⁵⁹ et-Tevbe, 9/103.

⁵⁶⁰ Hattâbî, Kur’an’da üç çeşit hitabın olduğunu söyler. 1) “Ey İman edenler!” gibi umum içeren hitaplar. 2) “sana has olmak üzere...” gibi Hz. Peygamber’e has hitaplar. 3) Hitap Hz. Peygamber’e (s.a.v) yönelik olduğu halde umum mana içeren hitaplar. “Sen içlerinde olup ta namaz kıldırдың zaman, bir kısmı seninle beraber namaza dursun ve silahlarını da yanına alsın...” korku içerisinde bulunan herkes bu şekilde namaz kılar. Nisa 4/ 102; “Kur’an okuyacağın zaman kovulmuş şeytandan Allah’ sığın!” Kur’an okuyacak herkes aynı şekilde istiaze getirmekle emrolunmuş. Nahl 16/98; “Güneşin batıya yönelmesinden gecenin kararmasına kadar namaz kıl. Sabah vakti de namaz kıl, çünkü sabah namazı şahitlidir.” Buna göre üzerine güneş doğan herkes namaz kılmakla yükümlüdür. el-İsrâ, 17/78; Ayrıntılı bilgi için bkz. Hattâbî, **Meâlimu’s-Sünen**, II, 138-139.

⁵⁶¹ Kurtubî, **Ahkâmü’l-Kur’an**, X, 356-358; İbn Hacer, **Fethu’l-Bârî**, XII, 290; Karadâvî, **Fıkhu’z-Zekât**, s. 86.

⁵⁶² Hattâbî, **Meâlimu’s-Sünen**, II, 136; Aynî, **Umde**, VIII, 352; Karadâvî, **Fıkhu’z-Zekât**, s. 86.

⁵⁶³ el-Bakara, 2/154.

⁵⁶⁴ Karadâvî, **Fıkhu’z-Zekât**, s.83.

⁵⁶⁵ Hattâbî, **Meâlimu’s-Sünen**, II, 139-141; Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Mürî, **el-Mecmu’ Şerhu’l-Muhezzeb**, Beytü’l-Efkârî’d-Devliyye, Ürdün, 2009, s. 1180; İbn Hacer, **Fethu’l-Bârî**, I, 196.

⁵⁶⁶ İbn Kesir, **Bidâye**, IX, 422-423.

bütün olarak kabul etmeyip emirleri arasında ayrımcılık yapanlara hadislerin delaletiyle kıyas yoluyla vardığı bir karardır. Nitekim savaşlardan hemen sonra kabilelerin Medine'ye zekâtlarını göndermeleri de Hz. Ebû Bekir'in nasıl isabetli bir karar verdiğini gösterir niteliktedir.⁵⁶⁷ İslam'ın şiarından olan bir şeyin toplu bir şekilde terkedilmesi savaşı gerektirir. Kişi gerek zekâtın farziyyetini inkâr ederek verilmesine mani olsun gerekse de zekâtın farz olduğuna iman etmiş ama Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatıyla bu hükmün ortadan kalktığı şeklinde yanlış bir te'ville isyan etmiş olsun, her iki durumda da toplumun varlığını devam ettirebilmesi için korunması gereken değerlerden zarurat-ı diniyyenin hükümlerini ilga etmek suretiyle dine zarar verdikleri için, kendilerine savaş açılması icmaen vaciptir.

2.3.2. Erkeğin Hanımının Cenazesini Yıkaması

İslam dinine göre değerli bir varlık olan insan, öldükten sonra da bu öneminden bir şey kaybetmediği için cesedi bazı maddi ve manevi temizliğe tabi tutulmaktadır. Kaynaklarda cenaze yıkama ve kefenleme (teçhiz) işlemleri genellikle Hz. Peygamber'in (s.a.v) uygulamaları çerçevesinde şekillenmiştir.⁵⁶⁸ Cumhura göre ölüyü yıkamak farz-ı kifayedir.⁵⁶⁹ Erkek ölüleri erkekler, kadın ölüleri de kadınlar yıkar. Ancak öleni yıkayacak hemcinsi bulunmadığı takdirde ne yapılacağı hususunda ihtilaf vardır. Bu ihtilafın nedeni, emir ile nehyin bir arada bulunmasıdır. Emri nehiyden üstün tutanlar “elbisesi içinde yıkanır” demişlerdir.⁵⁷⁰ “Yıkanmaz ancak teyemmüm ettirilir” diyenler ise emir ile nehiy arasında çelişki olmadığını zira kadın ve erkeğin birbirlerinin teyemmüm uzuvlarına bakabileceğini söylerler. Bu görüş Ebû Hanîfe, İmam Şâfiî ve cumhurun benimsediği görüştür.⁵⁷¹ Nehyi emre üstün tutanlar ise gusül yerine

⁵⁶⁷ İbn Esîr, **Târih**, II, 209.

⁵⁶⁸ Buhârî, Cenâiz, 8-24; Müslim, Cenâiz, 36-44; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 15, 28-33; Tirmizî, Cenâiz, 15; Nesâî, Cenâiz, 28-38; İbn Mâce, Cenâiz, 8.

⁵⁶⁹ İbn Rüşd, Ebû'l- Velîd Muhammed b. Ahmed el-Hafîd, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid**, Dâru'l-Marife, Beyrut/Lübnan, 1982, I, 226; Kâsânî, **Bedâiu'Sanâi'**, II, 307; Nevevî, **Mecmu'**, V, 112; Mevsilî, **el-İhtiyâr**, I, 136; İbn Müflih, **el-Furû'**, III, 275; Cezîrî, **Ale'l-Mezâhibi'l-Erbea**, I, 502; İbn Hacer, Nevevî'nin icma' var dediği cenazenin yıkanmasının farz-ı kifaye olduğu hususundaki görüşe katılmamaktadır. Zira Mâlikîlerde herkesçe bilinen bir görüş ayrılığı mevcuttur. Hatta sünnet olduğunu söyleyenler de olmuştur. Ancak çoğunluğa göre vaciptir. Geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, III, 150.

⁵⁷⁰ İmâm Mâlik'den bu konuda üç farklı görüş gelmiştir ki bunların en meşhuru “erkek veya kadın elbisesi içinde yıkanır” görüşüdür. Diğer iki görüş “teyemmüm yaptırılması” ve “kadının erkeği yıkaması erkeğin ise kadına teyemmüm ettirmesi” görüşleridir. Bkz. İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-Müctehid**, I, 228.

⁵⁷¹ Cüveynî, **Nihâyetü'Matlab**, III, 12; Kâsânî, **Bedâiu'Sanâi'**, II, 320; Nevevî, **Mecmu'**, V, 118.

teyemmümün sağ olan insanlara tanınan bir ruhsat olduğunu, bundan ötürü meyyitin ne yıkanacağını ne de teyemmüm yaptırılabilceğini söylerler.⁵⁷²

Eşlerin birbirlerinin cenazelerini yıkamasında da buna benzer bir ihtilaf mevcuttur. Kadının vefat eden kocasını yıkaması ittifakla caizdir.⁵⁷³ Hz. Aişe'den gelen haberde bu yöndedir; *“Şayet şimdi bildiğimi daha önce bilseydim Rasûlullah'ı hanımlarından başkası yıkamazdı.”*⁵⁷⁴ Ulemâ, Hz. Peygamber (s.a.v) vefat ettiğinde Hz. Aişe'nin, ölen bir kimsenin karısının nikâh bağının iddet süresi içinde devam ettiğini bilmediğini, sonradan başka birinden öğrendiğini ya da şu hadise kıyas yaptığını söylerler; Hz. Aişe şöyle rivâyet etmiştir: *“Hz. Peygamber (s.a.v) Baki'den döndüğünde başımdaki ağrıdan ötürü beni hasta olarak buldu. Ben “Vay başıma” diyordum. O “Ya Âişe! Aslında benim vay başım demem gerekir” buyurdu. Sonra “eğer sen benden önce ölmüş olsan, senin başında durup seni yıkasam, kefenlesem ve cenaze namazını kıldırıp seni defnetsem sana hiçbir şey zarar vermez” buyurdu.”*⁵⁷⁵ Hz. Aişe bu hadise kıyasla, hanımların vefat eden eşlerini yıkayabileceği içtihadında bulunuyor. Nitekim Hz. Ebû Bekir vefat ettiğinde kendisini hanımı Esmâ bint Ümeys'in yıkamasını vasiyet etmesi de bu içtihadın isabetli olduğunu kanıtlamaktadır. Ancak Esmâ zayıf olduğu için oğlu Abdurrahman da kendisine yardım etmiştir. Sahâbeden Ebû Musa el-Eş'ari'yi de vasiyeti üzerine, hanımı Ümmü Abdullah yıkamıştır. Bu durumlara şahit olan sahâbe itiraz etmemiştir.⁵⁷⁶

Vefat eden kadının cenazesini kocasının yıkayıp yıkayamayacağı ulemâ arasında ihtilafıdır. Cumhur-u ulemâ, erkeğin vefat eden hanımını yıkayabileceği hususunda ittifak içerisindeyler.⁵⁷⁷ Ancak Ebû Hanife'ye göre erkek vefat eden hanımını yıkayamaz. Buradaki ihtilaf sahâbe uygulamasından kaynaklanmaktadır. Hz. Ali vefat eden hanımı Hz. Fatıma'yı O'nun vasiyeti üzerine yıkamıştır.⁵⁷⁸ Yukarıdaki hadis ışığında değerlendirildiğinde aslında Hz. Ali'nin sünnete mutabık hareket ettiği aşikârdır. Tebük seferi dışında, çocukluğundan itibaren Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanında olup, nübüvvetin bidayetinden itibaren O'nun eğitim ve denetiminden geçmiş

⁵⁷² İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-Müctehid**, I, 226-228; İbn Abidîn, **Reddû'l-Muhtâr**, II, 197; Cezîrî, **Ale'l-Mezâhibi'l-Erbea**, I, 505.

⁵⁷³ Cüveynî, **Nihâyetü'l-Matlab**, III, 11; Kâsânî, **Bedâiu'Sanâi'**, II, 318; Nevevî, **Mecmu'**, V, 113; İbn Müflih, **el-Furû'**, III, 279; İbn Abidîn, **Reddû'l-Muhtâr**, II, 198.

⁵⁷⁴ Ebû Dâvûd, **Cenâiz**, 27-28

⁵⁷⁵ İbn Mâce, **Cenâiz**, 9.

⁵⁷⁶ Serahsî, **Mebsût**, II, 69-70; Kâsânî, **Bedâiu'Sanâi'**, II, 318; Sübkî, **el-Menhel**, VIII, 301-302.

⁵⁷⁷ Cüveynî, **Nihâyetü'l-Matlab**, III, 11; Nevevî, **Mecmu'**, V, 115;

⁵⁷⁸ Esmâ binti Umeyy şöyle dedi: “Ben ve Ali, Rasûlullâh'ın kızı Fatıma'yı yıkadık”. Bkz. Hâkim, **Müstedrek**, III, 179; Kâsânî, **Bedâiu'Sanâi'**, II, 321; Sübkî, **Menhel**, VIII, 301.

olan Hz. Ali'nin dini yetkinliği Hz. Aişe'nin şu sözüyle netlik kazanmaktadır: “O, şu an yaşayan ashab arasında Peygamber'in sünnetini en iyi bilendir.” Bu söz Hz. Ali'nin uygulamalarında, Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünnetini takip etme konusunda hassas davranacağını göstermektedir.⁵⁷⁹

Cumhurun “Erkek hanımının cenazesini yıkayabilir” görüşüne muğayir bir hüküm benimseyen Ebû Hanîfe, ölümü boşanmaya kıyas ederek “evlilik bağı nasıl boşanmayla ortadan kalkıyorsa ölüm ile de nikâh ortadan kalkar. Kişi hanımının kardeşiyle herhangi bir süre beklemeksizin nikâhlanabilir” bundan ötürü, erkeğin ölen hanımıyla irtibatının kesildiğini ve ona dokunmasının haram olduğunu söyler.⁵⁸⁰ Ebû Hanîfe'nin bu kıyasının aslında uzak bir kıyas olduğunu savunan cumhur, şayet iki kız kardeşi bir nikâh altında tutmanın men edilmesi herhangi bir sebebe bağlı olmayan taabbudi bir emir olmuş olsaydı bu görüş benimsenebilir demişlerdir. Ancak böyle bir şey söz konusu değildir. Bain talakla boşanan kadının kocasını yıkayamayacağı ittifakla malumdur. Ancak Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik, ric'i talakla boşanan kadınının da eşini yıkayabileceğini söylerler.⁵⁸¹ İbn Kasım ve İmam Şâfiî ise ric'i talakta kişinin eşine bakamayacağını ve bu nedenle onun ölümü durumunda yıkayamayacağını söylerler.⁵⁸²

Ebû Hanîfe, Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'yı yıkamasının umuma şamil olamayacağını,⁵⁸³ İbn Abbas'ın konuya itiraz ederek müdahil olmasına bağlar. İbn Abbas Hz. Ali'ye itiraz edince Hz. Âli, Fatıma'nın dünya ve ahirette kendisinin eşi olduğunun Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından kendisine söylendiğini beyan eder. Bundan ötürü bu durumun ona has bir durum olduğunu ve sahâbe arasında da böyle kabul gördüğünü söyler.⁵⁸⁴ Ancak **“Adn cennetlerine babalarından, eşlerinden ve çocuklarından sâlih olanlarla beraber girecekler, melekler de her kapıdan onların yanına varıp, sabrettiğinize karşılık size selam olsun! Dünya yurdunun neticesi ne**

⁵⁷⁹ Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr, **el-İstîâbe fî Ma'rifeti'l-Ashab**, (thk. Ali Becâvî), y.y. 1960, III, 1090-1197; Benzer rivâyetler için aynı kitabın 1101-1107 sayfalarındaki bilgilere bkz.

⁵⁸⁰ Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme, **Muhtasaru't-Tahâvî**, (thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî), İhyâu'l-Ma'rifu'n-Nu'mâniyye, Hindistan t.y. s.41; Kâsânî, **Bedâiu'Sanâi'**, II, 321; Cezîrî, **Ale'l-Mezâhibi'l-Erbea**, I, 504.

⁵⁸¹ Serahsî, **Mebsût**, II, 70; İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-Müctehid**, I, 229; İbn Müflih, **el-Furû'**, III, 280; İbn Abidîn, **Reddû'l-Muhtâr**, II, 199.

⁵⁸² Cüveynî, **Nihâyetü'l-Matlab**, III/12; Nevevî, **Mecmu'**, V/114; Cezîrî, **Ale'l-Mezâhibi'l-Erbea**, I/504-505.

⁵⁸³ İbn Abidîn, Hz. Fatıma'yı Ümmü Eymen'in yıkadığını Hz. Ali'nin ise hazırlık aşamasında hizmet ettiğine dair rivâyetin makbul olmadığını, şayet öyle olmuş olsaydı İbn Abbas'ın itiraz etmesinin yersiz olacağını söyler. Bkz. İbn Abidîn, **Reddû'l-Muhtâr**, II, 198; Kâsânî, **Bedâiu'Sanâi'**, II, 321.

⁵⁸⁴ Serahsî, **Mebsût**, II, 71; Kâsânî, **Bedâiu'Sanâi'**, II, 321; Sübkî, **Menhel**, VIII, 302.

güzeldir!”⁵⁸⁵ ayetindeki “eşleri” ifadesinden ahirette de bu dünyada ki salih eşlerle nikâhın devam edeceğini, bu durumun Hz. Ali’ye has bir durum olmadığı, umum ifade ettiği diğer ulema tarafından dile getirilmiştir.⁵⁸⁶

Hz. Aîşe hadisini de değerlendiren Ebû Hânîfe, bu durumun ya Hz. Peygamber’e (s.a.v) has bir durum olacağını, zira Hz. Peygamber’in (s.a.v) vefatından sonra hanımlarının başkalarıyla evlenemeyeceğinden ötürü nikâhının devam edeceğini söyler. Ya da Hz. Peygamber (s.a.v) bu sözyle Hz. Âîşe’nin vefatı durumunda onun teçhiz ve tekfini ile ilgilenecek başkasına yıkattıracağını kastetmektedir.⁵⁸⁷ Ancak lafızlarda asıl olan hakiki mana üzerine tahmil etmek, mecaza gitmemektir. Hakiki mana ise genelde ilk akla gelen manadır. Rivayetler Ebû Hanîfe’nin aleyhinedir.⁵⁸⁸

Sonuç olarak Hz. Ali’nin hanımının cenazesini yıkaması o güne kadar karşılaşmış bir olay değildi. Hz. Peygamber’in (s.a.v) “*Fatıma senin dünya ve ahirette eşindir*” ifadesinden hareketle böyle bir fiilin Hz. Ali’nin özel bir durum olduğuna işaret ettiği ve bundan ötürü cenazeyi yıkadığı söylenmektedir. Ancak bu konuda bir hadisin olması bu durumun özel olmadığı, aksine umuma teşmil edileceği iddialarını kuvvetlendirmektedir. Nitekim cumhurun, uygulamalar ve rivayetler ışığındaki tespiti ile vefat eden kadın veya erkeğin eşi tarafından yıkanabileceği bilgisi daha kuvvetli görünmektedir.

2.3.3. Ehl-i Kitap Hanımlarla Evliliğin Yasaklanması

Nikâh, insanlık tarihinin en eski müesseselerinden biridir. Hemen her cemiyette, şartları ve neticeleri farklı da olsa nikâh mevcuttur.⁵⁸⁹ İslam dininde de nikâh belli şartlara bağlanmıştır. Nikâhın gerçekleşebilmesinin şartları içinde, evlenecek eşler arasında evlenme engelinin olmaması vardır. Kur’an ve Sünnet ışığında evlenmeye mani olan sebepler, sürekli evlenme engeli (müebbed) ve geçici evlenme engeli (muvakkat-nisbi) olarak iki başlık altında incelenebilir.⁵⁹⁰

⁵⁸⁵ er-Ra‘d, 13/23-24.

⁵⁸⁶ Sübkî, **Menhel**, VIII, 302; İbn Âbidîn, **Tefsîru’l-Kebîr**, XIX, 44.

⁵⁸⁷ Serahsî, **Mebsût**, II, 70; Kâsânî, **Bedâiu’Sanâi’**, II, 321; Sübkî, **Menhel**, VIII, 302.

⁵⁸⁸ Seyyid Sâbik, **Fıkhu’s-Sünne**, 343.

⁵⁸⁹ Ekinci, Ekrem Buğra, “Osmanlı Hukukunda İzinname ile Nikâh”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2006 S.2, s. 41; Ayrıca İslam öncesi diğer dinlerde ve toplumlardaki evlilikler için bkz. Dağcı, Şamil, “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri I (Sürekli Evlenme Engelleri)”, *AÜİFD*, XXXIX, S.1, (1999), Ankara, s. 183-188.

⁵⁹⁰ Muharremat için bkz. Kâsânî, **Bedâiu’-s-Sanâi’**, III, 405-439; Miras, **Tecrid Tercemesi**, XI, 276-279; Bilmen, **İstılâhatı Fıkhiyye**, II, 82-112; Yücel, Akın, “İslâm Hukukunda Nikâhı Haram Kılınanlar (Muharremât I/II)”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, C. XII S. 5, s. 296-303 ve S. 6, s.410-416;

2.3.3.1. Daimi Evlenme Engelleri

Mutlak evlenme engelleri olup hiçbir şekilde ortadan kalkmayan sürekli evlenme engelidir ki Kur'an'da maddeler halinde şu üç şekilde yer almaktadır.⁵⁹¹

Kan bağından gelen yakınlar: Anneler (Usul), Kızlar (Fürû), Kız kardeşler, Halalar, Teyzeler, Kardeşlerin kızları, Kız kardeşlerin kızları.⁵⁹²

Süt emme yoluyla oluşan yakınlar: Sütanneler, Sütkardeşler.⁵⁹³ Ayrıca karâbet-i nesebiyye dolayısıyla doğan akrabalık ve evlenme engeli süt dolayısıyla da gerçekleşmektedir.⁵⁹⁴

Evlilik yoluyla meydana gelen akrabalık: Babaların evlendikleri kadınlar.⁵⁹⁵ Evlenilen hanımların anneleri; Kendileriyle gerdeğe girilen hanımların kızları,⁵⁹⁶ Öz oğulların eşleri,⁵⁹⁷ Ayrıca mülâane⁵⁹⁸ neticesinde ayrılan eşlerde ebedi olarak evlenemezler.⁵⁹⁹

2.3.3.2. Geçici Evlenme Engelleri

Geçici evlenme engelleri bazı şartların oluşmasıyla ortadan kalkabilen evlilik engelleridir. Bunları bir kaç başlık altında inceleyebiliriz. Başkasıyla evli olma,⁶⁰⁰ boşanma⁶⁰¹ ya da ölüm neticesiyle iddet dönemindeki, hakku'l-gayr olan hanımlarla.⁶⁰² Dörtten fazla hanım ile aynı anda nikâhlanmak.⁶⁰³ İki kız kardeşi bir arada nikâhlamak

Mutlak ve nisbî evlenme engelleri için bkz. Dağcı, Şamil, “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri I (Sürekli Evlenme Engelleri)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXIX, S.1, (1999), Ankara, s. 175-237- İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri II (Geçici Evlenme Engelleri)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLI, S.1, (2000), Ankara, s.137-194.

⁵⁹¹ Bilmen, nikâhları müebbeden haram olan kadınları dört sınıfa ayırmıştır: 1) Usul; Anne, Baba ve anne cihetiyle ilanihaye ceddeleridir. 2) Fürû; Erkeğin kızları ile kızlarının ve oğullarının ilanihaye kızlarıdır. 3) anne ve babalardan kız kardeşleri ve yeğenleri. 4) Anne ve baba cihetinden cedlerin kardeşleri yani hala ve teyzeleri. Süt yoluyla oluşan akrabalıkta da hüküm böyledir. Bilgi için bkz. Bilmen, **İstîlâhatı Fıkhiyye**, II, 77.

⁵⁹² en-Nisâ, 4/23.

⁵⁹³ en-Nisâ, 4/23; Buhârî, Nikâh, 21.

⁵⁹⁴ Müslim, Râda, 1-2; Ebû Dâvûd, Nikâh, 6; Nesâî, Nikâh, 49; Süt sebebiyle haram olan kişi bilgileri için bkz. Bilmen, **İstîlâhatı Fıkhiyye**, II, 82-87; Dağcı, “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri I (Sürekli Evlenme Engelleri)”, s. 215-232.

⁵⁹⁵ en-Nisâ, 4/22.

⁵⁹⁶ Buhârî, Nikâh, 26.

⁵⁹⁷ en-Nisâ, 4/23.

⁵⁹⁸ İmam-ı Âzam'a göre mülâane neticesinde ayrılan koca, yalan söylediğini itiraf etse ya da başka kadınlara da kazf edip had cezası uygulanırsa, lian'ın hükmü sakıt olup tekrar eski hanımıyla evlenebilir. Bilgi için bkz. Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi'**, V, 60; Bilmen, **İstîlâhatı Fıkhiyye**, II, 106.

⁵⁹⁹ en-Nur, 24/6-9; Buhârî, Talak, 26-35; İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-Müctehid**, III, 228-229; Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi'**, III, 244-245; İbn Kudâme, **Muğni**, XI, 149; Cezîrî, **Ale'l Mezâhibi'l-Erbea**, V, 113.

⁶⁰⁰ en-Nisâ, 4/24.

⁶⁰¹ el-Bakara, 2/228.

⁶⁰² el-Bakara, 2/234;

⁶⁰³ en-Nisâ, 4/3.

(sıhri civar hısımlığı).⁶⁰⁴ Ayrıca kişi halası ve teyzesi ile aynı nikâh altında bulunamaz.⁶⁰⁵ Kölesi ile nikâhlanmak. Zira mülk, nikâha manidir.⁶⁰⁶

Din ayrılığı kapsamında yasak olan evlilik. Müşriklerle kadın erkek fark etmeksizin evlenmek kesin bir surette yasak iken (mutlak butlan),⁶⁰⁷ ehl-i kitap hakkında farklı hükümler mevcuttur. Kadınların ehl-i kitap erkeklerle nikâhlanması yasaktır. Ancak erkeklerin, ehl-i kitap⁶⁰⁸ olan gayr-i müslime hanımlarla, bazı hikmetlere mebni olmaları hasebiyle⁶⁰⁹ evlenmeleri caizdir.

Cumhura göre ehl-i kitap ile nikâhlanmak caizdir. Nitekim Hz. Osman ve Talha b. Ubeydullah'ın gayrimüslim hanımlarla evlilikleri sahâbe arasında bilindiği halde bu duruma itiraz eden olmamıştır.⁶¹⁰ Sahâbeden yalnız İbn Ömer bu konuda farklı fikir beyan etmiştir. İbn Ömer'e Yahudi ve Hristiyanlarla nikâhlanma konusunda fikri sorulunca **“Allah, müşrik kadınlarla evliliği haram kılmıştır”**⁶¹¹. ‘Rabbim İsa’dır’ diyen kişiden daha büyük şirk ehli bilmiyorum”⁶¹² diye şirki⁶¹³ umuma teşmil ederek⁶¹⁴ cevap vermesi nikâhlanmanın yasak olduğu izlenimini veriyor. Ancak daha sonra

⁶⁰⁴ en-Nisâ, 4/23.

⁶⁰⁵ Müslim, Nikâh, 33-40; Ebû Dâvûd, Nikâh, 12; Tirmizî, Nikâh, 31; Nesâî, Nikâh, 46-48; İbn Mâce, Nikâh, 31.

⁶⁰⁶ Kâsanî, **Bedâiu’s-Sanâi**, II, 269; Şirbinî, **Muğni’l-Muhtac**, III, 247; Bilmen, **İstîlâhatı Fıkhiyye**, II, 106.

⁶⁰⁷ el-Bakara, 2/221.

⁶⁰⁸ Cumhura göre ehl-i kitap, Hristiyan ve Yahudilerdir. Ancak farklı görüşlerde bulunmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Topçuoğlu, Ali Aslan, “Yahudilik-Hristiyanlık ve İslâm Hukukuna Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi X*, S.2, (Mayıs-Aralık 2010), Samsun, s. 79-120.

⁶⁰⁹ Erkeğin aile reisi olması nedeniyle kadın üzerinde tesirinin bulunması, çocukların babanın dini üzere olması ve İslâm'ın ehl-i kitap olan bir hanımın vesilesiyle yayılması gibi nedenlerden mütevellid erkeğin ehl-i kitap olan birisi ile evlenmesi caizdir. Bilgi için bkz. Erdem, Hüseyin, “İslâm-Osmanlı Aile Hukukunda Gayrimüslimler”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S.24, 2016, s. 641; Dağcı, “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri II (Geçici Evlenme Engelleri)”, s.142.

⁶¹⁰ Cessâs, **Ahkâmu’l-Kur’an**, (thk. Muhammed Sadık Kamhâvî), Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut/Lübnan 1992, III, 324; Ancak Ebû Talha’dan gelen rivâyete göre, Ka’b b. Malik Ehl-i kitap bir hanımla evlenmek istediğini Hz. Peygamber’e (s.a.v) bildirince Hz. Peygamber (s.a.v) bu evlilikten onu nehy etmiştir. Cessâs, **Ahkâmu’l-Kur’an**, II, 17.

⁶¹¹ el-Bakara, 2/221.

⁶¹² Buhârî, Talak, 18; Ulemanın bir kısmı da ayetlerdeki ifadelerden yola çıkarak “müşrik” lafzının ehl-i kitabı da kapsadığını söylerler. Râzî, **Tefsiru’l-Kebîr**, VI, 59; İlgili ayetler için bkz. et-Tevbe, 9/30-31; el-Mâide, 5/73.

⁶¹³ “Müşrik” kavramı Kur’an’da genellikle, kendilerine kitap gönderilmeyen ve İslâm’ı kabul etmeyen putperest Araplar için kullanılmaktadır. Hanefî hukukçular bu kavramı, hem Allah’a hem de Allah’tan başkasına ibadet eden kişiler için kullanırken; Hanefîler dışındaki hukukçular ise Allah’a değil yıldızlara, putlara tapanlar olarak açıklamışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dağcı, “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri II (Geçici Evlenme Engelleri)”, s.139.

⁶¹⁴ Ehl-i kitap arasında da şirk sayılabilecek unsurlar olduğu ve bazı ayetlerde onların şirke meylettikleri ifade edildiği halde Kur’an onları müşrik olarak tanımlamamıştır. **“Doğrusu, inananlar ve Yahudiler, sabiiler, Hristiyanlar, Mecusiler ve Allah’a ortak koşanalar (Müşrik) var ya, Allah kıyamet günü onların arasını ayıracaktır.”** el-Hac, 22/17; Ayrıca bkz. el-Bakara 2/105; Âl-i İmrân, 3/113; el-Beyyine, 98/1.

yöneltiren benzer bir suale, hem helalliyi hem de haramliyi ifade eden ayetleri okuyarak tevakkuf eder. Buradan kasıt haramliyi ifade eden delil ile helalliyi ifade eden delil tearuz edince haramlik delili baki kalir.⁶¹⁵

Hiz. Ömer'in ehl-i kitap ile olan evliliklere bakış açısı İslam hukukçuları arasında tartışmaya sebep olmuş ve farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Hiz. Ömer, Medâin valisi Huzeyfe b. Yemân'ın Yahudi bir kadınla evlendiğini duyunca ondan hanımını boşamasını istemiştir.⁶¹⁶ Bunun üzerine o da halifeye bir mektup yazarak, ehl-i kitap hanımlarla evlenmenin haram olduğu için mi bu emri verdiğini sormuştur. Hiz. Ömer cevabî mektubunda “Ehl-i Kitap kadınlarla evlenmeniz haram değil, ancak onların ahlak bakımından düşük kadınlarıyla evlenmenizden korkarım”⁶¹⁷ diyerek, Maide sûresi 5. Ayetteki “**Muhsanât**” kelimesinin namuslu ve iffetli kadınları ifade ettiğini, böylece karaktersiz ehl-i kitabın ayette belirtilen iznin dışında tutulması gerektiği görüşündedir. Nitekim Huzeyfe'ye yazdığı mektupta da bunu açıkça ifade etmektedir. Hanefiler ve bir kısım ulema da bu görüştedir.⁶¹⁸ Başka bir rivâyette ise “ehl-i kitap kadınlarla güzelliklerinden ve tatlı dillerinden ötürü evlenmenin yaygınlaşacağından ve Müslüman hanımlara rağbet edilmeyeceğinden korkarım”⁶¹⁹ diyerek diğer insanların da bu sahabeyi taklit edeceğini ve Müslüman hanımlarla evlenmekten uzak durulacağı endişesini beyan etmiştir.⁶²⁰ Aynı zamanda idarecilerin, böylesi evlilikleri İslam devletinin sırlarının dışarıya sızma ihtimali yüksek olduğundan bu kararı verdiği kuvvetle muhtemeldir. Bundan ötürü bu uygulama kişiye veya kişilerin bulunduğu konuma has olan durumlardandır.

“...İnanan hür ve iffetli kadınlar ve sizden önce kitap verilenlerin hür ve iffetli kadınları zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın ve mehirlerini verdiğiniz takdirde, size helaldir.”⁶²¹ Ayeti Mekke'nin fethinden sonra, müşriklerin azınlık

⁶¹⁵ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, II, 15; III, 324; Râzî, *Tefsiru'l-Kebîr*, VI, 62; Zeydân, Abdülkerim, *Ahkâmu'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'minîn (fî Dâri'l-İslâm)*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1982, , s.344.

⁶¹⁶ Başka bir rivâyette Talha b. Ubeydullah bir Yahudi, Huzeyfe b. Yemân ise bir Hristiyan ile evlendi. Hiz. Ömer'in çok kızması üzerine onlar “Ey Emire'l-Mü'min kizma! Biz onları boşarız” dediler. Hiz. Ömer “Eğer onları boşamanız helal olsaydı evlenmenizde helal olurdu. Ben onları sizin elinizden çekip alacağım” şeklinde cevap verdi. Ancak ulemâ, bu rivâyete itibar etmemişlerdir. Bilgi için bkz. Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî) Dâru Hicr, Kahire 2001, III, 714.

⁶¹⁷ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, III, 323; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 16.

⁶¹⁸ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, II,19; Kasânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 275; Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, I, 457-458.

⁶¹⁹ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, II, 17.

⁶²⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 716.

⁶²¹ el-Mâide, 5/5.

durumuna düştükleri, semâvî bir kitaba iman edenlerle iyi ilişkiler kurulmaya başlandığı bir dönemde nazil olmuştur. İslam, aile gibi önemli bir kurumu ehl-i kitapla hüsnü münasebetle tesis etmeye çalışmıştır.⁶²² Hz. Ömer bu uygulamasıyla gelişen fetih hareketleriyle artan bu çeşit evliliklerin önüne geçmek istemiştir.⁶²³

İbn Abbas'a göre ise ehl-i kitabın İslam ülkesinin vatandaşı olması şarttır. Çünkü İslam ülkesinde yaşayan ehl-i kitabın kişiyi şirke ve cehenneme davet etme⁶²⁴ endişesi yoktur. Bundan ötürü İslam devletiyle savaş halinde olan (dâru'l-harp) ve yabancı beldelerde oturan ehl-i kitapla evlenilemez. Hanefîler ve Şâfiîler de bu görüşe benzer bir görüş serdediler. Onlara göre yabancı memlekette oturan ehl-i kitapla evlenmek yasak değilse de mekruhtur.⁶²⁵ Ancak cumhur, emrin umumi olduğunu, evlenilecek kadının gerek zimmi, gerek müste'men ve gerekse de harbî olsun aralarında ayırım yapılmayacağını söylerler.⁶²⁶

“Ey İman edenler! Sizden olmayanı sırdaş edinmeyin!”⁶²⁷ Ayetinden yola çıkan Cessâs, kişinin kendisine hanımından daha yakın ve sırdaş kimse olmadığını bu nedenle ehl-i kitapla nikâhlanmanın sakıncalı olduğunu söyler.⁶²⁸ Ayrıca kişi hanımına duyacağı muhabbetten ötürü onun inancına ve ahlakına meyledebilir.⁶²⁹ İmâm Mâlik'ten gelen bir görüşe göre kerahetle caizdir.⁶³⁰ Şâfiîler'e göre evlenilecek Müslüman Hanım bulunduğu takdirde ehl-i kitap ile nikâhlanmak mekruhtur.⁶³¹

Müslümanların ehl-i kitap kadınlarla evlenmeye rağbet etmeleri, aile kurumunda ilk eğitimini alan çocuğun farklı dinlerden kaynaklanan uygulamalarla karşılaşması neticesinde aile yapısının değişmesine neden olabilir. Hatta Taberî, eğer kadının çocuğu kendi inancına göre yetiştireceği biliniyorsa öyle bir ehl-i kitapla evlenmenin helal olmayacağını söyler.⁶³² Çünkü dinen harama götürmesi kuvvetle muhtemel olan her

⁶²² Miras, **Tecrid Tercemesi**, XI, 282-283.

⁶²³ Fayda, Mustafa, “Ömer”, **DİA**, XXXIV, 51.

⁶²⁴ el-Bakara, 2/221.

⁶²⁵ Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'an**, III, 326; Şirbinî, **Muğni'l-Muhtac**, III, 249.

⁶²⁶ Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'an**, II, 18, III, 326; Zeydân, **Ahkâmu'z-Zimmiyyîn**, s. 341-345.

⁶²⁷ Âl-i İmrân 3/118.

⁶²⁸ Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'an**, II, 324.

⁶²⁹ Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'an**, II, 18; Bilmen, **İstılâhatı Fıkhiyye**, II, 105; Zeydân, **Ahkâmu'z-Zimmiyyîn** s.354.

⁶³⁰ İbn Rüşt, **Bidâyetü'l-Müctehid**, II, 44; Zeydân, **Ahkâmu'z-Zimmiyyîn**, s. 342-345.

⁶³¹ Şirbinî, **Muğni'l-Muhtac**, III, 250.

⁶³² Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, III, 719-720.

tasarruf, işlem ve muamele haramdır. Ayrıca Müslüman hanımların sayılarının artmasıyla ehl-i kitap hanımlarla evlenmeye ihtiyaç kalmamıştır.⁶³³

Hiz. Ömer Müslüman olduktan sonra İslam'ın yayılmasında büyük sorumluluklar üstlenmiştir. Hiz. Peygamber (s.a.v) önemli kararlar alacağı vakit sahâbeye danışırđ. Hiz. Ömer danışılan sahâbenin önde gelenlerinden ve şura meclislerinde ileri sürdüğü görüşleri iltifata tabi tutulur ve vahiy genellikle O'nun beyân ettiğı görüşe muvafık nâzil olurdu.⁶³⁴ Hiz. Peygamber'in (s.a.v) "*Geçmiş toplumlarda 'muhaddesler' (Kendisine ilham edilen kimseler) vardı. Benim ümmetimin muhaddesi de Ömer'dir*"⁶³⁵ şeklinde ifade buyurduğu sözlerde buna işaret etmektedir. Hiz. Ömer halife olduktan sonra da bir mesele olduğu zaman sahâbeye danışır, onlarla tartışır ve konuyu iyice netleştirerek herkesin tatmin olmasını sağlardı. Bu itibarla onun verdiği fetvaların çoğunluğu ilim sahasında kabul görmüş ve uygulanmıştır. Nitekim İbn Mes'udun "Ömer bir yol gösterdiğinde o yol bize kolay gelirdi" demesi de bu konudaki şahitliklerdendir.⁶³⁶

Hiz. Ömer devrinden önceki toplumda kişisel roller (valilik, kadılık, öğretmenlik, askerlik vb.) bu dönemde bağımsız kurumlar halini almış ve yeni bir sosyal yapılanma meydana gelmiştir. Bu dönemde siyasal yapı örgütlenerek yürütme, yargı, teftiş, ordu ve haberleşme gibi alt kurumlar oluşturulup toplumun ihtiyaçlarına cevap verilmiştir. Ayrıca Hiz. Ebû Bekir döneminde başlayan fetih hareketleri hız kazanarak İslam toprakları genişletilmiştir. Fetihle ele geçirilen ganimet topraklarının ne yapılacağı konusu istişare neticesinde devletin maslahatına uygun bir şekilde, ganimet ile ilgili hükme göre değil de fey ile ilgili hükme göre hareket etmiştir. Buna göre toprakları askerlere dağıtmayıp zimmîlere haraç vergisi karşılığında kiralamıştır.⁶³⁷ Hiz. Ömer İslam dini ile sosyal olayları karşılıklı değerlendirerek, hukukî kurallarda bazı değişiklikler yapmıştır. Kıtılık nedeniyle zekâtı ertelemesi, kıtlıktan kaynaklanan açlık neticesinde hırsızlık haddini askıya alması, Müslümanların sayıca ve kuvvetçe güçlendikleri için müeellefe-i kulubu zekâtıtan men etmesi bu kabildendir.⁶³⁸

⁶³³ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, II, 18; Zeydân, *Ahkâmu'z-Zimmiyyîn*, s. 342; Erten, Hayri, "Hiz. Ömer Döneminde Toplumsal Değişme", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.6, s. 307; Bilmen, *İstîlâhatı Fıkhiyye*, II, 105.

⁶³⁴ Tirmizî, *Menâkıb*, 17; Koçak, Muhsin, "Ömer", *DİA*, XXXIV, 51.

⁶³⁵ Buhârî, *Ehâdîsi'l-Enbiyâ*, 54; Müslim, *Fezailu's-Sahâbe*, 23; Tirmizî, *Menâkıb*, 17.

⁶³⁶ Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*, I, 246.

⁶³⁷ Erten, "Hiz. Ömer Döneminde Toplumsal Değişme", s.301-302.

⁶³⁸ Hiz. Peygamber (s.a.v), kötülüklerinden emin olmak veya kalplerini İslam'a ısındırmak amacıyla, ayet-i kerime'nin delaletiyle (Tevbe 9/60), birçok kişiye maddi yardımda bulunmuş ve bu siyaseti müsbet sonuçlar vermiştir. Bu uygulama Hiz. Ebû Bekir döneminde de sürdürülmüş ancak iki kişinin bu durumu kullanmaya devam etmesi üzerine Hiz. Ömer müdahale ederek artık İslam'ın güçlendiğini ve

Hız Ömer'in bu gibi hükümleri ertelemesi veya uygulamadan kaldırması, nassı ilga ya da nassa rağmen maslahat gereği hükümleri değıştirme değil, muhataplarının bahse konu olan özelliklerinin değışmesini ince anlayış (fıkıh) ve basiretiyle kavrayıp ona göre davranmasından kaynaklanmaktaydı.⁶³⁹ Cumhura göre, Hz. Ömer'in yoruma açık bu içtihad ve uygulamaları derinlemesine incelendiğinde bu uygulamaların başka naslara dayandığı veya hükmün uygulanması için gerekli olan illet ve şartların bulunmadığı görülecektir. Ya da bu uygulamalar maslahat veya sedd-i zerâi prensipleri müvacehesinde devlet başkanına tanınan yetkiden ibarettir. Ayrıca Hz. Ömer'in bu içtihad ve uygulamalarının diğır sahâbenin malumatı ve onayı dâhilinde olması onun naslarla çizilen çerçevenin dışına çıkmadığını gösterir.⁶⁴⁰

Sonuç olarak bütün bu bilgiler dikkate alındığında Hz. Ömer, ayetin hükmünü kaldırmamış, dönemin sosyal şartlarını gözetererek siyaseten bu tür evliliklerin maslahata aykırı olduğuna kanaat getirerek, toplumda söz sahibi olacak konumda olan şahıslara muvakkaten yasaklamıştır. Tercihini bu yönde kullanmakla beraber bu tür evliliklerin haram olmadığını, sadece böyle evliliklerin Müslüman toplumun zararına olacağı için olumsuz sosyal ve ailevi sonuçlar doğuracağından ötürü almış olduğu bir karar olduğu düşünülebilir. Aynı zamanda Huzeyfe'den bu kişiyle boşanmasını istemesi bu tür evliliklerin caiz olduğunu gösterir. Zira sahih bir nikâh akdi ancak boşanmayla sonlandırılabilir. Eğer bu tür evlilikler yasak olmuş olsaydı, nikâh hükümsüz sayılacak ve boşanma yolu ile değil fesih ile sona erecekti.⁶⁴¹ Böylelikle ehl-i kitap ile evlenmek caiz ise de Hz. Ömer'in belirttiğı maslahatlar müvacehesinde, zaruret bulunmadıkça kitabiyyeler ile nikâhlanmamak evladır.⁶⁴²

bunlara ihtiyaç kalmadığını söylemiştir. Bir illet ve maslahata bina edilmiş bulunan mezkûr tasarruf, illet ortadan kalkınca Hz. Ömer'in içtihadıyla durdurulmuş ve buna sahâbe itiraz etmeyerek ittifak hâsıl olmuştur. Hz. Ömer'in, bahsi geçen şahısların müsbet yönde gelişim göstermemeleri ya da belli kişilerin bu imtiyazı kullanarak tufeyli bir sınıf oluşturmalarını engellemek istediğı için de böyle bir itirazda bulunduğu ihtimal dâhilindedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aynı, **el-Binâye**, III, 523; Karaman, **İctihad**, s. 68; Kallek, Cengiz, "Müellefe-i Kulûb", **DİA**, XXXI, 475; Müellefe-i Kulûb'a ait bir liste için bkz. Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, XI, 520.

⁶³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Köse, Saffet, "Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değışmesi Tartışmalarına Bir Bakış", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.7, 2006.

⁶⁴⁰ Koçak, Muhsin, "Ömer", **DİA**, XXXIV, 52.

⁶⁴¹ Dağcı, "İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri II (Geçici Evlenme Engelleri)", s.150.

⁶⁴² Zeydân, **Ahkâmü'z-Zimmiyyîn**, s. 342-345; Bilmen, **İstulâhatı Fıkhiyye**, II, 104.

SONUÇ

İslam, vahyin muhatabı olan insanların ihtiyaçlarına cevap verebilecek formdadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) tebliğ ettiği bütün ahkâm ve yaptıkları, kıyamete kadar umumi ve sürekli bir hüküm teşkil eder. Ancak bazı durumlarda bazı hikmetlere mebni olmak kaydıyla genel hükümlere muhalif bazı özel hükümler varid olmuştur. Sadece özel hükümlere bakıldığında muhataplara imtiyazlı davranıldığı şeklinde bazı yanlış düşünceler hâsıl olmaktadır. Bu yanlış düşüncelerin izalesi için özel düzenlemelerin asıl nedenlerinin ve muhataplarının bilinmesi gerektiğini düşünerek çalışmamızın başında bunun üzerinde durduk.

Öncelikle Hz. Peygamber'in (s.a.v) hasâis'ine Kur'an-ı Kerim'de bazı ayetlerde değinilmektedir. Nübüvvet vazifesinin mübelliği olan Hz. Peygamber'e (s.a.v) bu şekilde bazı ayrıcalık gibi görünen hasâisin tahsis edilmesi zihinlerde soru işareti oluşturmaktadır. **“De ki: Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.”** Bu ve benzeri ayetlere dayanarak Hz. Peygamber'in (s.a.v) bütün fiiliyatına –hasâis de dâhil- uyulması gerektiğini iddiasına karşı, O'nun hangi fiillerine tabi olunması gerektiği ve sünnet çeşitlerine vakıf olunması gerektiğini düşünerek bunların üzerinde durduk. Hz. Peygamber'in (s.a.v) âhîret ve melekût âlemi, ibadetlerle ilgili hükümler ve ihtiyaçların karşılanması gibi dinin tebliğine yönelik hadislerle uyulması gerektiği, bunun dışında cibilli fiillerine hususen hasâis olarak adlandırılan fiillerine uymanın vucubiyet ifade etmediğini hatta bazı hasâiste Hz. Peygamber'e (s.a.v) uymanın haram olduğunu gördük.

İkinci olarak kaynaklarda Hz. Peygamber'in (s.a.v) sahâbeye has düzenlemeleri mevcuttur. İslam'ın anlaşılmasında Hz. Peygamber'e (s.a.v) tevdi edilen asıl vazifeler tebliğ ve tebyindi. Kur'an'da temas edilmeyen hususlarda ise hüküm verme yetkisini haiz olarak bazı durumları çözüme kavuştururdu. Bunlarla beraber genel hükümlerin mevcut olduğu bazı durumlarda ise özel ruhsatlar verdiği vakidir. Bu ruhsatların tam olarak anlaşılabilmesi için Hz. Peygamber'in (s.a.v) teşrî yetkisinin ve sünnetin kaynağının ne olduğunun bilinmesi gerektiğini düşündüğümüz için önce bu konuları ele aldık. Vardığımız netice sünnetin kısmen vahiy mahsulü olduğu ve koyduğu hükümler gerek Kur'an'ı beyan olsun gerekse de Kur'an'ın sükût ettiği hususlarda yeni bir hüküm koyma olsun, kişiye özel olduğuna dair bir kayıt yok ise, her türlü sünnete uymak

vaciptir. Ancak teşrî içermeyen konularda da sünnete uyulmasının uygun olduğu sonucuna vardık.

Vazifedar olduğu toplumu ve muhataplarını çok iyi bir şekilde tanıyan Hz. Peygamber (s.a.v), ortamın şartlarını gözeterek muhataplarının o andaki psikolojik ve sosyolojik durumuna bakarak o kişiye genel hüküm bulunan bir konu hakkında özel ruhsatlar vermiştir. Biz verilen ruhsatın özel olup olmadığı hususunu Hz. Peygamber'in (s.a.v) bizzat özel olduğunu kayıtlamasıyla veya sahabenin o ruhsatın başka kimseye verilmediğini ifade etmesiyle öğreniyoruz.

Özel düzenlemelerin umumi olduğu ve isteyenlerin bu hükümlerden istifade edebileceği fikrini benimseyenler olmasına rağmen sahabe ve fukahanın cumhuru özel hükümlerin sadece olayın haklarında vârid olduğu kişiler için geçerli olduğu yönünde ittifak etmişlerdir. Netice olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v) teşrîdeki konumu ve kendisine tevdi edilen vazifeler neticesinde ihtiyaca yönelik bazı uygulamalarda bulunmuştur. Bazı istisnai durumlar bulunmakla birlikte özel düzenlemelerin umuma şamil olamayacağı anlaşılmıştır.

Son olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra sahâbenin ileri gelenleri tarafından o güne kadar yürürlükte olmayan bazı düzenlemeler yapılmıştır. Kimlerin Sahâbe olarak nitelendirildiği ve sahâbî kavlinin hüccet olarak kabul edilip edilmeyeceği tartışmalarının açığa kavuşturulması bu düzenlemeleri anlamamıza vesile olacağı için bu konuları da ele aldık. İslam dinini sonraki nesillere ulaştırmak için odak noktada duran sahâbe, karşılaştıkları olaylar hakkında Kur'an ve Sünnet'e uygun fikirler ileri sürebilmek için Hz. Peygamber'in (s.a.v) birçok haline vakıf olması ve bir konuda görüş beyan ederken O'nun o konuda ne düşünebileceğini ileri sürece kadar tanınması gerekir. Aynı zamanda Hz. Peygamber (s.a.v) hayattayken de gerek huzurunda gerekse de savaş, eğitim, kadılık gibi nedenlerle uzakta bulunan sahâbeyi, karşılaştıkları konularla ilgili Kur'an ve Sünnet'te bir bilgi yoksa icihad etmeleri konusunda teşvik ederdi. Bu teşvik dolayısıyladır ki sahâbe içerisinde fetva makamında onlarca meşhur âlim yetişmiş ve verdikleri fetvalarda Kur'an ve Sünnet çizgisinden çıkmamışlardır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) ahirete irtihalinden sonra İslam topraklarının genişlemesi sebebiyle sahâbe, temel kaynaklarda mevcut olmayan bazı olayları çözüme kavuşturmak durumunda kalmışlardı. Böylelikle sahâbenin icmâi ittifakla hüccet sayılmış ancak bahsi geçen kavî, icmâ mesabesinde değil ise hüccet olup olmama noktasında ihtilaflar vukua geliyordu.

Çalışmamızda ele aldığımız her bir özel düzenleme ya farklı ihtiyaçlara cevap olduğunu ya da farklı neden ve hedefleri ittihaz ettiğini müşahade ettik. Bu nedenle *kişiyeye özel düzenlemeler* bir bütün olarak değil de, her bir hüküm ancak kendi içerisinde müstakil olarak değerlendirilerek umuma teşmil edilip edilmeyeceği kararına varılabilir.

KAYNAKÇA

- ABDÜLHALİM MAHMUD**, *Delâilü'n-Nübüvve*, Dâru'l-Kitâbi'l-Mısırî ve'l-Lübnanî, Kahire/Beyrut, 1991. **(Delâil)**
- ABDÜLGANİY ABDÜLHALİK**, *Hücciyetü's-Sünne*, Mekke, 1985.
-, *Sünnet ve Dindeki Yeri*, (çev. Mehmet Erdoğan), Guraba yay. İstanbul, 2014.
- AHATLI**, Erdinç, “Hasâisü'n-Nebî”, *DİA*, İstanbul, 1997.
- AHMED NAİM-KÂMİL MİRAS**, *Sahihî Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Emel Matbaacılık, Ankara, 1983. **(Tecrid Tercemesi)**
- AKIN**, Yücel, “İslâm Hukukunda Nikâhı Haram Kılınanlar (Muharremât I/II)”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, C. XII S. 5-6.
- ALTINTAŞ**, Yusuf, “Musevîlikte Dinsel Kurallar ve Gelenekler Çerçevesinde Ailenin Kuruluşu ve Ailede Roller”, *Din ve Hayat TDV-İstanbul Müftülüğü Dergisi*, S. XII, 2011.
- AMİDÎ**, Ali b. Muhammed, *el-İhkâm fî usûli'l-Ahkâm*, (Tlk. Abdurrezzak Afîfî), Dâru Samî'î, Riyad, 2003. **(İhkâm)**
- APAYDIN**, Yunus, “Sahâbî Sözünün Hukukî Değeri”, *Erciyes Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Dergisi*, S. 4, Kayseri, 1990.
-, “Sahâbî Kavlı”, *DİA*, İstanbul, 2008.
- ARI**, Mehmet Salih, Hz. *Ebû Bekir ve Ridde Savaşları*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Tarih Anabilim Dalı yayınlanmamış Yüksek lisans tezi), Van, 1995.
- AŞKAR**, Muhammed Süleyman, *Ef'âlu'r-Rasûl ve Delâletuhâ Ale'l-Ahkâmî's-Şer'iyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2003. **(Ef'âlu'r-Rasûl)**
- ATAR**, Fahrettin, *Fıkah Usûlü*, İFAV, İstanbul, 2011. **(Usûl)**
- AVVÂME**, Muhammed, *Hüccetü Ef'âli Rasûlillah*, Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 2013.
- AYDIN**, Mehmet Âkif, “Aile”, *DİA*, İstanbul, 1989.
- AYNÎ**, İmâmu'l-Allame Bedru'd-Din ebû Muhammed b. Ahmed, “*Umdetu'l-Kârî Şerhi Sahihî'l-Buhârî*”, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 2001. **(Umdetu'l-Kârî)**
- “*el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*” Dâru'l-Fikr, Beyrut/Lübnan, 1990.
- BÂCÎ**, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd, *İhkâmu'l-Fusûl fî Ahkâmî'l-Usûl*, (thk. Abdulmecîd et-Türkî), Dâru'l-Ğarbî İslâmî, Beyrut, 1995.

- BAKKAL**, Ali, “Sünnet’in Kaynak Değeri”, *Harran Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, S.V, (Ocak-Haziran 2003), Şanlıurfa, 2003.
- BARDAKOĞLU**, Ali, “Âm”, *DİA*, İstanbul, 1986.
- BEYCÛRÎ**, İbrâhîm, *Hâşiyetü Şeyh İbrâhîm el-Beycûrî (ala Şerhi Allame ibn Kâsım ala Metni Şeyh ebî Şuca’)*, Dâru’-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, t.y.
- BEYHAKÎ**, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, (thk.Muhammed Abdülkadir Ata), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 2003.
- BİLMEN**, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Özensar yay. İstanbul t.y. **(İstılahatı Fıkhiyye)**
- BİRSİN**, Mehmet, “Fıkıh Usulünde İlham ve Bilgi Değeri”, *İ.Ü.İ.F.D*, I, 63-98, (Bahar 2015), Malatya, 2015.
- BUHÂRÎ**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu’fi, *el-Câmiu’s-Sahîh*, Dâru’s-Selâm, Riyâd, 2008.
- BUHÛTÎ**, Şeyh Mansur b. Yunus b. Selahiddin, *Keşşâfü’l-Kına’ an Metni’l-İkna’*, (thk. Muhammed Emin zanavî), Beyrut/Lübnan, 1997. **(Keşşâfü’l-Kına’)**
- CESSÂS**, Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu’l-Kur’an*, (thk. Muhammed Sadık Kamhâvî), Dâru İhyâi’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut/Lübnan, 1992.
-, *el-Fusûl fi’l-Usûl*, (thk. Uceyl Câsim en-Neşemî), Vizâratü’l-Evkâf, Kuveyt, 1994. **(el-Fusûl)**
- CEZİRÎ**, Abdurrahman, *Kitabu’l-Fıkıh Ale’l-Mezahibi’l-Erbea*, Daru’l-İhyai’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut/Lübnan, ty. **(Mezahibu’l-Erbea)**
- CÜVEYNÎ**, Abdulmelik b. Abdullah b. Yusuf, *Nihâyetü’l-Matlab*, Dâru’l-Minhac, Cidde, 2007.
- ÇAKAN**, İsmail Lütfi, *Sünnette Giyim Kuşam ve Örtünme*, Ensar yay., y.y, t.y.,
- DAĞCI**, Şamil, “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri I (Sürekli Evlenme Engelleri)”, *AÜİFD*, XXXIX, S.1, (1999), Ankara, 1999.
-, İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri II (Geçici Evlenme Engelleri)”, *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, XLI, S.1, (2000), Ankara, 2000.
- DEBÛSÎ**, Ebû Zeyd Abdullah b. Ömer İsâ, *Takvîmu’l-Edille fi Usûli’l-Fıkıh*, (thk. Halil Muhyiddîn) Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 2001. **(Takvîmu’l-Edille)**
- DEMİR**, İbrahim Halil, *Usûlü’l-Fıkıh’ta Sahâbî Kavlinin Kaynak Olması*, (Harran Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa, 2012.

- DEMİRCAN**, Adnan, “*Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik*”, İslâm Sanat, Tarih, Edebiyat ve Musikisi Dergisi, I, S.2, Konya, 2003.
-, “*Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh*”, Diyanet İlmî Dergi, XLIX, S. 3, Ankara, 2013.
- DESÛKÎ**, Şemsüddîn Şeyh Muhammed, *Hâşiyetü'd-Desûkî alâ Şerhi'l-Kebîr*, Dâru İhyai'l-kütübi'l-arabiyye, y.y. t.y.
- DİHLEVÎ**, Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdirrahîm b. Vecîhiddin el- Fârûkî, *Hüccetu'l-lâhi'l-Bâliğa*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- DÖNMEZ**, İbrahim Kâfi, “Maslahat”, *DİA*, İstanbul, 2003.
- DUMAN**, Ali, “Sadaka”, *DİA*, İstanbul, 2008.
- EBÛ DÂVÛD**, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, **Sünen**, Dâru's-Selâm, Riyâd, 2008.
- EBÛ'L-FEREC**, Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdu'l-Meysîr*, Dâru ibn Hazm, Beyrut/Lübnan, 2002.
- EKİNCİ**, Ekrem Buğra, “*Osmanlı Hukukunda İzinnâme ile Nikâh*”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.2, 2006.
- ERDEM**, Hüseyin, “*İslâm-Osmanlı Aile Hukukunda Gayrimüslimler*”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S.24, 2016.
- ERDOĞAN**, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar yay. İstanbul, 2013.
- (Terimler Sözlüğü)**
-, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İFAV, İstanbul, 2014. **(Ahkâmın Değişmesi)**
- ERKAL**, Mehmet, “Zekât”, *DİA*, İstanbul, 2013.
-, “Ganimet”, *DİA*, İstanbul, 1996.
- ERTEN**, Hayri, “*Hz. Ömer Döneminde Toplumsal Değişme*”, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.6,
- ERUL**, “*Sahabenin Sünnet'e Bağlayıcılık Açısından Bakışları*”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, X, S. 1-4, (1997), Ankara, 1997.
-, “*İlk Dönem Kur'an Okumaları (Sahâbenin Kur'an'ı Anlama Çabaları Üzerine)*”, VII. Kur'an Sempozyumu: Kur'an ve Müslümanlar, (14-15 Mayıs 2004/Kayseri), Ankara, 2005.
-, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, TDVY, Ankara, 2012.

- EVGİN**, Abdulkadir, *Hız. Peygamber'in Sünnetinde Alternatif Çözüm Yolları*, İlâhiyât yay. Ankara, 2004.
- FATMA ALİYE-MAHMUD ESAD**, *Çok Eşlilik Taaddüd-i Zevcat*, (Haz. Firdevs Canbaz), Hece yay. Ankara, 2007. **(Taaddüd-i Zevcat)**
- FAYDA**, Mustafa, "Fey", *DİA*, İstanbul, 1995.
-, "Âişe", *DİA*, İstanbul, 1989.
-, "Ömer", *DİA*, İstanbul, 2007.
- FİRUZÂBÂDÎ**, Mecdüddîn Muhammed b. Yakub, *Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut/Lübnan, 2005.
- GAZZÂLÎ**, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî, *el-Mustasfa min ilmi'l-Usûl*, (thk. Naci Suveyd), Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2015. **(Mustasfa)**
-*el-Vecîz*, (thk. Âli Muavviz-Âdil Abdulmevcûd), Dâru'l-Erkam, Beyrut/Lübnan, 1997.
- *el-Vesît*, (thk. Muhammed Tamir), Dâru's-Selâm, y.y. 1997.
- GÖRMEZ**, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, OTTO, Ankara, 2014. **(Metodoloji Sorunu)**
- GÜNDÜZ**, Şinasi, *"İslâm Öncesi Dinlerde ve Medeniyetlerde Aile"*, *Küreselleşen Dünyada Aile*, (15-16 Nisan Balıkesir 2009), TDVY, Ankara, 2010.
- HALEBÎ**, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim, *Mülteka'l-Ebhur*, Şifa Neşriyat, İstanbul, 2013. **(Mülteka)**
- HALLAF**, Abdulvahhab, *İlmü Usûli'l-Fıkh*, Dâru'l-Fiker Arabî, Kahire, 1996. **(Usûl)**
-, *İslâm Teşrii Tarihi*, (çev. Talat Koçyiğit) Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970.
- HAMİDULLAH**, Muhammed, "Zeyneb bint Cahş", *DİA*, İstanbul, 2013.
- HANİYE**, Mâzin İsmail, *"Hz. Peygamber'e Cibillî Fiillerinde Tâbi Olma"*, (çev. Erdoğan Sarıtepe), Fırat Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, XV, S.1, (2010), Elazığ, 2010.
- HATTAB**, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman, *Mevâhibü'l-Celîl li Şerhi Muhtasari Halîl*, Dâru Alemlî'l-Kütüb, Beyrut/Lübnan, 2003.
- HATTÂBÎ**, Ebû Süleymân Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Hattâb el-Büstî, *Meâlimu's-Sünen*, (Muhammed Rağıb et-Tabağ) Mektebetü'l-İlmiyye, y.y. 1932.

- HEYTEMÎ**, Şihabu'd-Din Ahmed b. Hacer el- Mekkî, *Tuhfetu'l- Muhtac bi Şerhi'l Minhâc*, Mısır t.y. **(Tuhfe)**
- HİLLÎ**, Ebû'l-Kasım Necmüddin Ca'fer b. Hasan, *el-Muhtasaru'n-Nafi'*, Dâru'l-Evza', Beyrut/Lübnan, 1985.
- HÎMÎ**, Muhammed, *el- Ahkâmu'l-Hasse fî Sünneti'n-Nebevîyye*, Daru'l-Fikr, Dimeşk, 2014. **(Ahkâmu'l-Hasse)**
- HÜZEYN MUTÂVÎ**, “*Fıkıh Usûlcülerinin Sünnetle İlgili Bazı Meselelere Yaklaşımları*”, (çev. Ramazan Özmen), *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 8, (Nisan 2006), Konya, 2006.
- İBN ABDÜLBER en-NEMERÎ**, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr, *el-İstîâbe fî Ma'rifeti'l-Ashab*, (thk. Ali Becâvî), y.y. 1960. **(el-İstîâbe)**
 el-Kâfi, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 1992.
- İBN ABDÜSSELAM**, İzzeddin Ebû Muhammed Abdülazîz b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî, *Kavâidu'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-Enâm*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 2000. **(Kavâid)**
- İBN ÂBİDİN**, Muhammed Emin, *Haşiyetu'l-Reddu'l-Muhtar ale'd-Durri'l-Muhtar*, Kahraman yay. İstanbul, 1984. **(Reddu'l-Muhtar)**
- İBN AŞUR**, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, *et-Takrîb li Tefsîri't- Tahrîr ve't-Tenvîr li ibni Âşûr*, Dâru ibn Hûzeyme, y.y. 2008.
- İBN ÂŞÛR**, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, *Makasîdü's-Şerîati'l-İslâmiyye*, (thk. Muhammed Halil ibn Hoca), Katar, 2004. **(Makasîd)**
- İBN EMÎRU HÂC**, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el- Halebî, *et-Takrîr ve't-Tahbîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 1999.
- İBN ESÎR**, Ebû'l-Hasan İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fî't-Târih*, (thk. Ömer Abdusselam Tedmürî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arâbî, Beyrut/Lübnan, 2012. **(Târih)**
- İBN HÂCC**, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Abderî, *El-Medhal*, Mektebetü Dâru't-Turâs, Kahire t.y.
- İBN HACER**, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalanî, *Fethü'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*(thk. Abdulkadir Şeybetü'l-Hamd), 2001. **(Fethü'l-Bârî)**
 el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe, (thk. Abdullah b. Abdul Muhsin et-Türkî), y.y. 2008. **(el-İsâbe)**

-, *Buluğu'l-Meram*, (Safıyyu'd-din el-Mübarekfürî), Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafıyye, San'a, 2012.
-, *Nühbetü'l-Fiker fî Mustalihi Ehli'l-Eser*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2006. **(Nühbetü'l-Fiker)**
-, *Nüzhetü'n-Nezar fî Tevdîhi Nühbetü'l-Fiker fî Mustalihi Ehli'l-Eser*, Riyad, 2001. **(Nüzhetü'n-Nezar)**
- İBN HİBBÂN**, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân bi Tertibi İbn Belbân el- Fârisî*, (thk. Şuayb el-Arneûti) Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1988. **(el-İhsân)**
- İBN HİŞÂM**, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el- Meâfirî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (thk. Ömer Abdusselam Tedmurî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1990.
- İBN İSHÂK**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yesâr b. Hıyâr el- Muttalibî el- Medenî, *es-Sîretü'n- Nebeviyye*, (thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 2004.
- İBN KAYYİM**, el-Cevziyye, *I'lâmu'l-Muvakkîn*, Daru ibnu'l-Cevzi, y.y. 2002.
- İBN KESÎR**, Ebû'l-Fida İsmail İmâdu'd-Din Ömer İbn Dâvûd el- Kureysî ed- Dimeşkî, *Tefsîru'l- Kur'ani'l- Azîm*, Dâru'l-Endülüs, y.y. 1981.
-, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Dâru Hicr, Beyrut, 1997.
- İBN KUDÂME**, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b.Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğni*, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî- Abdülfettah Muhammed), Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad, 1997.
- *el-Muknî*; Ebû'l-Ferec, Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Kudame el-Makdisî, *Şerhu'l-Kebîr*; el-Merdâvî, Alâuddîn ebî'l-Hasan Ali b. Süleyman b. Ahmed, *el-İnsâf fî Ma'rifeti'r-Râcih mine'l-Hilâf*, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), y.y. 1995.
- İBN MÂCE**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, Dâru's-Selâm, Riyâd, 2008.
- İBN MANZÛR**, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sader, Beyrut, t.y.
- İBN MÜFLİH**, Şemsüddin Muhammed el-Makdisî, *Kitâbu'l-Furû'*, (thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut/Lübnan, 2003.

- İBN RÜŞD**, Ebü'l- Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Hafîd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1994.
- İBN SA'D**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el- Hâşimî, *Kitâbu't- Tabekati'l-Kübra*, (thk. Ali Muhammed Ömer), Mektebetü'l- Hancî, Kahire, 2001. **(Tabakat)**
- İBN SALÂH**, İmâm Hâfız ebî Ömer Osman b. Abdurrahman, *Ulûmu'l-Hadîs*, y.y.1931.
- İBN SÜBKÎ**, Tacü'd-Dîn, *Menu'l-Mevâni' An Cemu'l-Cevâmi' fî Usûli'l-Fıkh*, Mekke, 1990. **(Menu'l-Mevâni')**
- KALLEK**, Cengiz, "Müellefe-i Kulûb", *DİA*, İstanbul, 2006.
- KANDEMİR**, Mehmet Yaşar, "Hatice", *DİA*, İstanbul, 1997.
-, "Hafsa", *DİA*, İstanbul, 1997.
-, "Meymûne", *DİA*, İstanbul, 2004.
-, "Ümmü Seleme", *DİA*, İstanbul, 2012.
- KARADÂVÎ**, Yusuf, *Sünneti Anlamada Yöntem*, (çev. Bünyamin Erul), Nida yay. İstanbul, 2015.
-, *Fıkhü'z-Zekât*, Müessesetu'r-Risâletu Naşirin, Suriye, 2015.
- KARÂFÎ**, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahmân el-Mısırî, *el-Furûk*, Dâru'n-Nevâdir, Kuveyt, 2010.
- KARAMAN**, Hayreddin, *İslâm Hukukunda İctihad*, Ensar yay. İstanbul 2010. **(İctihad)**
-, *İslâm Hukuk Tarihi*, İz Yay. İstanbul, 2014.
-, "Bağlayıcılık Bakımından Rasûlullah'ın Davranışları", ("Hz. Peygamber ve Aile Hayatı" adlı Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisinde yapılan Tebliğ).
- KASÂNÎ**, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, *Bedâiu's-Sanâi'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 1986.
- KASTALLÂNÎ**, Ahmed b. Muhammed, *el-Mevâhibü'l-Leduniyye bi'l-Menhi'l-Muhammediyye*, (thk. Salih Ahmed eş-Şâmî), el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 2004. **(el-Mevâhibü'l-Leduniyye)**
- KAYA**, Mahmut, *Dünden Bugüne Çok Eşlilik*, Çıra yay. İstanbul, 2008.
- KAZICI**, Ziya, Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri, Çamlıca yay. İstanbul, 2015.
- KESKİN**, Yusuf Ziya, "Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet ve Hadislerin Tahlili", *Harran Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, S. VI, (2001) Şanlıurfa 2001.

- KIRBAŞOĞLU**, Mehmet Hayri, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu yay. Ankara, 2015.
- KOCA**, Ferhat, *İslâm Hukuk Metodolojisinde Tahsis*, İSAM yay. İstanbul 2011.
- (Tahsis)**
-, “Mücmel”, *DİA*, İstanbul, 2006.
-, “Müşkil”, *DİA*, İstanbul, 2006.
-, “Mutlak”, *DİA*, İstanbul, 2006.
- KOÇAK**, Muhsin, “Ömer”, *DİA*, İstanbul, 2007.
- KOÇYİĞİT**, Talat, *Hadis Tarihi*, AÜİFY, Ankara 1977.
- KOMİSYON**, (Heyet), *İlmihal İman ve İbadetler*, TDVY, Ankara, 2005.
- KOMİSYON**, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİBY, Ankara, 2006.
- KOMİSYON**, (Editör Şinasi Gündüz), *Yaşayan Dünya Dinleri*, DİBY, İstanbul, 2007.
- KOMİSYON**, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİBY, Ankara, 2007.
- KÖSE**, Saffet, “Hz. Ömer’in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.7, 2006.
-, “Teheccüd” *DİA*, İstanbul, 2011.
- KURTUBÎ**, Ebû Abdillâh b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, *el-Câmiu li Ehkâmi'l-Kur'an*, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut/Lübnan, 2006. **(Ahkâmu'l-Kur'an)**
- MÂLİK b. ENES**, *el-Muvattâ*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut/Lübnan, 2013.
- MÂVERDÎ**, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Hâbib el-Basrî, *el-Hâvi'l-Kebîr (Şerhu Muhtasari'l-Müzenî)*, (thk. Ali Muhammed Muavviz-Abdul Fettah Ebü Sünne), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 1994.
- MEHMET VEHBÎ**, *Büyük Kur'an Tefsiri*, Üçdal neşr. 2012.
- MEVSİLÎ**, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud el-Hanefî, *el-İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar*, Beyrut-Lübnan, 1997. **(İhtiyar)**
- MOLLA FENÂRÎ**, Şemseddin Muhammed b. Hamza, *Fusûlu'l-Bedâi' fî Usûli's-Şerai'*, (thk. Muhammed Hasan İsmail), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 2006.
- MOLLA HÜSREV**, *Dürrü'l-Hükkâm*, Mir Muhammed Kütüphanesi, y.y.1889.
- MÜSLİM**, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru's-Selâm, Riyâd, 2008.

- NESÂÎ**, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *es-Sünen*, Dâru's-Selâm, Riyâd, 2008.
- NESEFÎ**, Ebû Berekât Abdullah b. Ahmed, *Keşfü'l-Esrâr Şerhü'l-Müsannifi ale'l-Menâr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, t.y.
- NEVEVÎ**, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Mürî, *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzebe, Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye*, Ürdün, 2009. **(el-Mecmu')**
- ÖĞÜT**, Salim - Kevser Kâmil Ali, "Çok Evlilik", *DİA*, İstanbul, 1993.
- ÖNKAL**, Ahmet, "Vahiy-Sünnet İlişkisi ve Vahy-i Gayr-i Metlûv" (Kur'an ve Sünnet Sempozyumu) TDV, Ankara, 1997.
-, "Mustalik", *DİA*, İstanbul, 2006.
- ÖZSOY**, Abdulvahap, "Sahâbe Yorumunun Mutlaklaşması –Hüzeyme'nin Şahitliği Örneği-", Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı Akademi Dergisi, S.65 (2016), Erzurum, 2016.
- PEZDEVÎ**, Ali b. Muhammed, *Usûlu'l-Bezdevî (Kenzü'l-Vusûl ilâ Ma'rifet'l-Usûl)*, Mîr Muhammed Kütüphanesi, y.y. t.y. **(Usûl)**
- RÂZÎ**, ebû Abdillâh Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî, *Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Fîkr, Beyrut/Lübnan, t.y.
- **el-Mahsûl**, (thk. Taha Câbir Feyyaz Elvânî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, t.y.
- SABÛNÎ**, Muhammed Ali, *Şübühât ve Ebâtîl Havle Taaddüd-i Zevcâtî'r-Rasûl*, Mekke, 1980.
-, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dâru'l-Kur'ani'l-Kerîm, Beyrut, 1981.
-, *Revâiu'l- Beyân Tefsîru Âyâtü'l- Ehkâm Mine'l-Kur'an*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2015. **(Revâiu'l- Beyân)**
- SAĞLAM**, Hadi- **GÖKBAYIR**, Sema- **SAĞLAM**, Emine- **ÇOLAK**, Mehmet, "İslâm Hukuku ve Modern Hukuk Bağlamında Şahitlik Müessesesinin Değerlendirilmesi", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012.
- SAKALLI**, Talat, "Sünnet'in Bağlayıcılık Açısından Taksimi", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.II, (1995) Isparta, 1995.
- SAN'ANÎ**, Ahmed b. Kasım el-ansi'l-Yemânî, *et-Tâcu'l-Mezheb*, Dâru'l-Hikmeti'l-Yemaniyye, Beyrut/Lübnan 1993.
- SANCAKLI**, Saffet, *Sünneti Doğru Anlamak*, Sır yay. Bursa, 2009.

- SARIKÇIOĞLU**, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, y.y. 2000.
- SAVAŞ**, Rıza, “Cüveyriye bint Hâris”, *DİA*, İstanbul, 1993.
- SEHAVÎ**, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân. Muhammed, *Fethu'l-Muğîs b. Şerhi Elfiyeti'l-Hedîs*, (thk. Abdulkerîm Abdullah Hidayr- Muhammed Abdullah Fuheyd), Dâru'l-Minhâc, Riyad, 2004. **(Fethu'l-Muğîs)**
- SEMERKANDÎ**, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed, *Mîzânu'l-Usûl fî Netâici'l-Ukûl fî Usûlü'l-Fıkıh*, (thk. Abdulmelik Abdurrahman es-Sa'dî), Mekke, 1984. **(Mîzânu'l-Usûl)**
- SERAHSÎ**, Ebû Bekr Şemsu'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, *Usûlu's-Serahsî*, (thk. Ebû'l-Vefâ el-Afganî), Beyrut, 1973. **(Usûl)**
-, *Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut/Lübnan, t.y.
- SEYYİD EBÛ BEKİR**, *Îânetu't- Talibîn*, Dâru ihyâi et- Turasi'l- Arabî, Beyrut/Lübnan t.y.
- SEYYİD SABİK**, *Fıkhu's-Sünne*, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2004.
- SİBÂÎ**, Mustafa, *İslâm'a ve Garblılara Göre Kadın*, (çev. İhsan Toksarı), Nidâ yay. İstanbul 1969.
- SUYÛTÎ**, Celâlüddîn, *Durru'l-Mensûr fî Tefsîri bi'l-Me'sûr*, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Kahire, 2003. **(Durru'l-Mensûr)**
-, *Tedribu'r-Râvî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut/Lübnan, 2012.
-, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, (thk. Muhammed Halil Heras), Dâru'l-Kütübi'l-
-, *el-Câmiu's-Sağîr*, (çev. Münire AYDIN), Aydın yay. t.y.
- SÜBKÎ**, Mahmud Muhammed Hattâb, *el- Menhelü'l-Azbi'l- Mevrud Şerhu'l- Süneni'l- İmâm ebî Dâvud*, Müessesetü't-Tarihu'l-Arabî, Beyrut/Lübnan, t.y. **(Menhel)**
- SÜBKÎ**, Tacü'd-Dîn Ebû Nasr Abdulvahhâb b. Alî b. Abdülkâfî, *Refu'l-Hâcib an Muhtasari ibni'l-Hâcib*, (thk. Alî Muhammed Muavvız-âdil Ahmed Abdulmevcûd), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut/Lübnan, 1999.
- ŞÂFÎÎ**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs, *er-Risâle*, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, t.y.
-, *el-Ümm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-Lübnan, t.y,
-, *Tefsîru'l-İmam eş-Şâfîî*, (thk. Ahmed b. Mustafa el-Ferrân), Dâru Tedmüriyye, Riyâd, 2006.

- ŞATIBÎ**, Ebû İshâk İbrahim b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Gırnâtî, *el-Muvafâkat fî Usûli 'ş-Şeria, Vizâretu 'ş-Şuûni'l-İslâmiyye*, y.y. (**Muvâfakât**)
- ŞAHYAR**, Ayşe Esra, “Zeyneb bint Huzeyme”, *DİA*, İstanbul, 2013.
- ŞERBÂSÎ**, Ahmet, *Sorulu Cevaplı İslam Fıkhi*, (trc. Ahmet İyibildiren-Mustafa Özcan) Özgü yay. 2010.
- ŞEVKÂNÎ**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî, *İrşâdü'l-Fuhûl ilâ Tahkiki'l- Hak min İlmi'l-Usûl*, (thk. Ebû Hafs Âmir el-Arabî el-Eşarî), Dâru'l-Fazîle, Riyad, 2000.
-, *es-Seylû'l-Cerrar*, Dâru ibn Hazm, Beyrut/Lübnan 2004.
- ŞİBLÎ**, Ebu'l-Zeyd, *el-Miftah Şerh-i Nuru'l-İzah*, Fazilet neşriyat, İstanbul, 1996. (**Nuru'l-İzah**)
- ŞİMŞEK**, Murat, *İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları*, TDVY, Ankara, 2011. (**İctihad ve Tasarruflar**)
- ŞİRBİNÎ**, eş-Şeyh Muhammed el- Hatib, *Muğni'l- Muhtac ila Ma'rifeti Meânî Elfâzu'l- Minhac*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2014. (**Muğni'l- Muhtac**)
- TABERÎ**, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî) Dâru Hicr, Kahire 2001. (**Câmiu'l-Beyân**)
-, *Târîhu't-Taberî*, (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhim), Dâru'l-Maarif, Mısır, 1969. (**Târîh**)
- TAHÂVÎ**, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme, *Muhtasaru't-Tahâvî*, (thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî), İhyâu'l-Maarifu'n-Nu'mâniyye, Hindistan t.y.
- TEHÂNEVÎ**, Muhammed Ali, *Keşşâfü Istilahâtı'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, Mektebetü Lübnan, Beyrut/Lübnan, 1996. (**Keşşâf**)
- TİRMİZÎ**, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Dâru's-Selâm, Riyâd, 2008.
- TOPÇUOĞLU**, Ali Aslan, “Yahudilik-Hristiyanlık ve İslâm Hukukuna Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi X*, S.2, (Mayıs-Aralık 2010), Samsun, 2010.
- ULVÎ**, Ali, *Telhîsî Kavâidi Külliyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye*, Şirket-i Mertebiye, İstanbul t.y. (**Telhîs**)
- URALER**, Aynur, “Ümmü Habîbe”, *DİA*, İstanbul, 2012.
-, “Sevde”, *DİA*, İstanbul, 2009.

- ÜÇÖK**, Bahriye, *İslâm'dan Dönerler ve Yalancı Peygamberler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967.
- ÜNAL**, Asife, “*Hristiyanlıkta Kadın ve Aile Anlayışına Genel Bir Bakış*”, Dinler Tarihi Derneği Yay., 2000. Yılında Hristiyanlık (Dünü, Bugünü ve Geleceği), (9-10 Haziran 2001 Ankara) Ankara, 2002.
- ÜNAL**, İsmail Hakkı, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, DİB yay. Ankara, 2012.
- YASDIMAN**, Hakkı Şah, “*Yahudi Dininde Ailenin Yeri*”, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. XIII/XIV, İzmir, 2001.
- YAVUZ**, Yusuf Şevki, “*el-Hasâisü'l-Kübrâ*”, *DİA*, İstanbul, 1997.
- YAZIR**, Muhammed Hamdi, *Hak Dinî Kur'an Dili*, Huzur yay. İstanbul, 2003. (**Hak Dinî**)
- YILMAZ**, Fatma, *Peygamberimiz'in Şahıslara Özel Uygulamaları*, (Marmara Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006.
- ZERKEŞÎ**, Bedrüddîn Muhammed b. Bahadır b. Abdullah, *el-Bahru'l-Muhît*, Dâru's-Safve, Kuveyt, 1992.
- ZEYDÂN**, Abdülkerim, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkıh*, Müessesetü Kurtuba, Bağdat, 1976. (**Vecîz**)
-, *Ahkâmu'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'minîn (fî Dâri'l-İslâm)*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1982. (**Ahkâmu'z-Zimmiyyîn**)
- ZEYLAÎ**, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed, *Nasbü'r-Râye li-Ehâdîsi'l-Hidâye*, Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1973. (**Nasbü'r-Râye**)
- ZUHAYLÎ**, Muhammed, *el-Mu'temed fî'l-Fıkhi's-Şafîi*, Dâru'l-Kalem, Şam, 2011. (**Mu'temed**)
- ZUHAYLÎ**, Vehbe, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkıh*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1999. (**Vecîz**)
-, *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, Feza yay. İstanbul, 1994.
-, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 2009.

EKLER

Ek 1. Orijinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Ayşe DURUMLU
Öğrenci Numarası	131212104
Enstitü Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	İslam Hukuku
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan SARITEPE
Tez Başlığı (Türkçe)	İslam Hukukunda Şahsa Özel Uygulamalar ve Tesrife Etkisi

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 103 sayfalık kısmına ilişkin, 09/05/2018 tarihinde enstitü tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 23'tür.

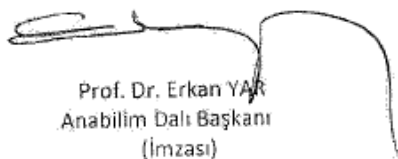
Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan SARITEPE
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Erkan YAR
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde intihal program raporu ile birlikte enstitüye teslim edilir.

intihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

ÖZGEÇMİŞ

1984 yılında Bingöl doğumlu olan Ayşe Durumlu ilköğrenimini Bingöl Sarayıçi İlkokulunda, Önlisans eğitimini Anadolu Üniversitesi İlahiyat Önlisans Programından alarak, Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tamamlamıştır. 2013 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslami Bilimleri/İslam Hukuku dalında başlamış olduğu Yüksek Lisans eğitimimi sürdürmektedir. 2011 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde başlamış olduğu Kur'an Kursu Öğreticiliğine devam etmektedir.

